KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
0618 4391

INDIË
VROEGER EN NU

DOOR W. CARELSE

ZESDE DRUK

J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA

Ki°
7112.

LEERGANG VOOR AARDRIJKSKUNDE

TEN BEHOEVE VAN DE SCHOLEN VOOR HET WESTERS LAGER ONDERWIJS IN NED. INDIË

NEDERLANDSCH INDIË

K. G. Knol, A. J. P. Moereels en C. Lekkerkerker, Voorloper van Kaart en Tekst. Eerste atlas van Nederlandsch Indië, met medewerking van K. J. Danckaerts, 2e druk . . . f 0,90

K. G. Knol, A. J. P. Moereels en C. Lekkerkerker, Kaart en Tekst. Eerste atlas van Nederlandsch Indië, met medewerking van K. J. Danckaerts, gecart., 9e druk f 1,75

K. G. Knol en A. J. P. Moereels, Aardrijkskunde van Nederlandsch Indië. Leer- en repetitieboekje voor het 7de leerjaar, met medewerking van K. J. Danckaerts, geïll., 9e druk . . f 0,85

W. van Gelder en C. Lekkerkerker, Kleine Schoolatlas van Nederlandsch Indië, gecart., 10e druk f 0,90

DE OMGEVING VAN NED. INDIË
DE REIS NAAR NEDERLAND

J. M. Snijders, J. van Iterson en J. P. Leenhouts, Kaart en Tekst I. Eenvoudige atlas van de omgeving van Nederlandsch Indië en de reis naar Nederland, 5e druk . . . . . . f 0,60

DE OMGEVING VAN NED. INDIË
DE REIS NAAR NEDERLAND
NEDERLAND, EUROPA, DE WERELDDELEN

J. M. Snijders, J. van Iterson en J. P. Leenhouts, Kaart en Tekst II. Eerste atlas van de omgeving van Nederl. Indië, Nederland en de Werelddelen, gecart., 8e druk f 1,90

UITGAVEN VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA
582

19^6

A196

H.M. Koningin Wilhelmina.

75.10.054.

In gebruik genomen Schooljaar 19...../19.....
De Directeur / Het Hoofd der School ....

INDIË VROEGER EN NU

EEN LEESLEERBOEKJE OVER DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLANDSCH-INDIË VOOR DE INDISCHE LAGERE SCHOLEN

DOOR

W. CARELSE

OUD-INSPECTEUR VAN HET WEST. LAGER ONDERWIJS IN N. I.

ZESDE DRUK

f 0,70

BIJ J. B. WOLTERS' UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ N.V.
GRONINGEN — BATAVIA — 1937
Scottweg 5

BOEKDRUKKERIJ J. B. WOLTERS' U.M.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

VOORBERICHT.

Naast mijn: *Korte Geschiedenis van Nederlandsch-Indië,* bleek de behoefte te bestaan aan een naar gedachte en uitvoering ander werkje. INDIË, VROEGER EN NU, probeert de stof aan te brengen in een meer bevattelijken vorm, juist waar de school om vroeg. De gezamenlijke ondertitels in de marge beoogen in suggestieven vorm een samenvatting van den inhoud van ieder hoofdstuk. Om meerdere redenen kan dit bij het onderwijs de bruikbaarheid ten goede komen.

Een woord van dank vinde hier een plaats aan den Heer P. C. van Pelt, Leeraar aan de H. B. S., dien ik gaarne bereid vond den tekst vóór het ter perse gaan nog eens deugdelijk te willen doorlezen.

Soerabaja, Juli 1927. W. CARELSE.

BIJ DEN DERDEN DRUK.

Deze uitgave is niet slechts een herziening, maar veeleer een omwerking geworden.

De lessen over de 19de eeuw geven thans in historische lijn een samenhangend geheel, terwijl aan de zoo belangrijke ontwikkelingsgang van de laatste decennia meer aandacht is geschonken. Ook eischten enkele hoofdstukken over het Hindoetijdperk een dringende aanvulling.

Als onvermijdelijk gevolg dezer omwerking is de stof eenigszins uitgedijd. De verstandige gebruik(st)er zal echter weldra ervaren, dat de voordeelen hiervan ruimschoots opwegen tegen de nadeelen.

Deventer, September 1931. DE SCHRIJVER.

BIJ DE ZESDE DRUK.

Van gezaghebbende zijde werd zeer welwillend mijn aandacht gevestigd op een enkele leemte in de stof. Gaarne heb ik bij het bewerken van deze uitgaaf daar nadrukkelijke aandacht aan besteed, zodat ik vertrouw, dat de bruikbaarheid van het boekje er door gewonnen zal hebben.

Voor gegronde op- en aanmerkingen houd ik mij voorts beleefd aanbevolen.

Deventer, April '37. C.

INHOUD.

		Blz.
1.	Indië voor ongeveer twee duizend jaar	5
2.	De oudste bewoners	6
3.	Van nomade tot familiehuis	9
4.	Wat de oudste Javanen geloofden	11
5.	Er komen vreemdelingen in Indië	13
6.	De Hindoes	18
7.	Wat de Hindoes geloofden	20
8.	De tempels der Hindoes	24
9.	Oost-Java wordt belangrijk	30
10.	De eeuw van Modjopait	34
11.	De Islâm komt: Modjopait gaat ten onder	38
12.	De eerste Europeanen komen in Indië	41
13.	De Hollanders komen in Indië	44
14.	Nieuwe bezoeken	47
15.	Wat samenwerking doet	49
16.	Batavia gesticht	52
17.	Soenan Agoeng	55
18.	Soenan Agoeng tegen Batavia	56
19.	De Compagnie buiten Java	57
20.	De Compagnie op Celebes en Sumatra	60
21.	Coen's werk voortgezet	61
22.	Mataram in nood	63
23.	Het rijk Mataram en de stad Batavia	66
24.	Alweer Mataram. (Oorlog om een troon)	71
25.	De handel der Compagnie	72
26.	De opstand der Chinezen. 1740	74
27.	Onrust in Mataram	75
28.	Het einde van het rijk Mataram	77
29.	Verval en einde der Compagnie	80
30.	Onder nieuw bewind I	82
31.	Onder nieuw bewind II	85
32.	De Engelsen in Indië	87
33.	De Engelsen op Java	88
34.	Indië aan Nederland teruggegeven	91
35.	G.-G. Van der Capellen	92
36.	De Java-oorlog	93
37.	Het Cultuurstelsel	97
38.	De Buitengewesten I	99
39.	De Buitengewesten II	101
40.	De Buitengewesten III. (De Atjeh-oorlog)	102
41.	De Buitengewesten IV	105
42.	De tijd van vooruitgang I	108
43.	De tijd van vooruitgang II	112
44.	Over het Bestuur over Ned.-Indië	121
	Enige jaartallen uit de Geschiedenis van Ned.-Indië	126

1. Indië voor ongeveer twee duizend jaar.

Voor een twintigtal eeuwen had Indië evenals thans mooie blauwe bergen, trotse vulkanen, veel grote bossen, rawa's en vruchtbare vlakten. Maar toch, welk een verschil met tegenwoordig!

Het lijkt wel op Nieuw-Guinea.

Geen spoor- en tramwegen, geen goed onderhouden rijwegen, geen telegraaf- of telefoonlijnen, geen grote steden en dorpen, geen fabrieken met rokende schoorstenen! Aan de kust geen machtige havens met reusachtige pakhuizen, geen kaden met stoomschepen, groot en klein! Om van vliegtuigen en radio helemaal maar niet te spreken!

Hoe het land er dan wel uitzag?

Indië ziet er heel anders uit.

Dat heeft niemand ons ooit verteld, maar wij zullen niet ver mis zijn, als we het ons aldus voorstellen. Voor een groot gedeelte zal het land bedekt zijn geweest met bossen, zoals dat nu nog in veel streken van Sumatra, Borneo en Nieuw-Guinea het geval is. Wild en woest groeiden bomen en planten er door elkaar. En waar geen wouden waren, tierde welig de alang-alang.

De rivieren, natuurlijk nog zonder dijken, traden in de westmoesson buiten haar oevers en herschiepen de ondergelopen streken voor langer of korter tijd in meren en moerassen (rawa's). Maar de bomen op de hellingen van de bergen hielden met hun wortels de aarde stevig vast. De verwoestingen toen door de bandjirs aangericht, moeten zeker minder ernstig zijn geweest dan in onze tijd soms het geval is, nu zoveel streken ontwoud zijn.

Geweldige uitbarstingen der vuurspuwende bergen hadden nu en dan plaats. Hele landstreken werden er soms door verwoest, vlakten onder lava, as en stenen bedolven, rivieren en dalen gevuld en heel het landschap veranderd. Aardbevingen hielpen mee om de bodem een ander aanzien te geven.

Een lustoord voor wilde dieren. Bossen, alang-alangvelden en rawa's waren de lustoorden voor het wilde gedierte. Tijgers zonder tal beloerden er hun prooi; kudden bantengs, wilde zwijnen, herten en plompe neushoorndieren vonden er hun voedsel; krokodillen bevolkten de rivieren en moerassen.

Zeker, ook mensen bewoonden het land. Maar het aantal was veel geringer dan thans. Waar de grond vruchtbaar was en men veilig meende te zijn tegen overstromingen en wilde dieren, gingen de mensen zich vestigen.

Het naburige woud leverde in zo'n geval bouwstoffen in overvloed. Met gereedschappen van steen en ijzer, zoals bijlen, kapmessen en wiggen, trokken de mannen naar het bos. *Men woont in familiehuizen.* Stammen, waarop het huis zou rusten, bamboe voor vloer en wanden, rottan om te binden en bladeren of stro voor het dak werden in overvloed aangevoerd. En dan begon men het huis te bouwen. Wat zag dat er vreemd uit, als het na enige tijd klaar was! Het geleek meer op een lange loods dan op een hedendaagse woning en daar veel gezinnen samen woonden, bestond het hele dorp uit slechts enkele van die grote huizen.

Als de bevolking te talrijk werd, kon men heel eenvoudig het huis vergroten door er enige vertrekken bij te bouwen.

Voor de veiligheid had men het op palen gebouwd, zodat men eerst langs een ladder — een balk met inkepingen — moest klimmen om binnen te komen. Nog heden ten dage vindt men familiewoningen bij de Bataks en Menangkabauwers op Sumatra en de Kajon-Dajaks op Borneo.

---

2. De oudste bewoners.

De leefwijze der mensen is zeer eenvoudig. Die oudste bewoners waren natuurlijk zeer eenvoudige mensen. Veel hadden ze niet nodig, vooral niet voor hun kleding. Het warme klimaat eiste dat immers ook niet. Slechts

volwassenen droegen een enkel kledingstuk van boombast of vezels vervaardigd.

Het dorpsleven gaf natuurlijk ook in die dagen weinig afwisseling. Kinderen hoedden het vee; de mannen hielden zich bezig met een weinig landbouw, met de teelt van vis in vijvers of gingen op jacht. Daarbij bedienden ze zich algemeen van de *soempitan* of het blaasroer, een holle pijp, waarmee ze soms vergiftigde pijlen afschoten.

Men bestaat van jacht en visserij.

De kustbewoners bevoeren ook toen reeds de zee. Hun prauwen waren door een raam van bamboestaken, dat plat over het vaartuig lag, tegen omslaan beveiligd. Net als men dat tegenwoordig nog ziet. Het is bekend, dat ze er zich mee op verre zeeën waagden.

De vruchtentuin, die klappers, pisangs en papaja's leverde, vroeg slechts weinig verzorging. Wij weten, hoe deze vruchten haast vanzelf groeien.

Suikerriet werd als lekkernij gekauwd.

Verder werd het land rondom het dorp in sommige gedeelten van het jaar bewerkt voor de teelt van voedingsgewassen. Daartoe behoorde op Java in de eerste plaats de *rijst*.

Al in overoude tijden schijnt men zich hier op de rijstbouw te hebben toegelegd. Reeds toen hadden de mensen opgemerkt, dat de rijst eigenlijk een waterplant is en daarom vestigde men zich dan ook zoveel mogelijk in de nabijheid van een rivier. Daaruit voorzag men zich van water voor de natte rijstvelden. Door middel van goten, bamboeleidingen, waterkeringen, stuwen en sluisjes — alles zeer eenvoudig, maar toch vernuftig gemaakt — leidden de mensen het water uit de rivier af en verspreidden het over de akker. Lage dijkjes op de kant voorkwamen het wegvloeien.

Op Java heeft men al sawahs.

Als nu de goede tijd was gekomen, werd het land bewerkt. En evenals thans kon men den boer eerst met zijn karbouwen zien ploegen, daarna zaaien, planten en wieden en eindelijk oogsten.

De boer kent de planttijd.

Hoe wist de landman, wanneer zijn arbeid op de akker moest aanvangen?

Wel, dat stond voor hem aan de hemel geschreven. De sterren waren namelijk zijn kalender. Als in de maand December de zon onder de kim was verdwenen, zag de boer aan de oostelijke hemel een sterrengroep schitteren, die hem als 't ware toeriep, dat de tijd van werken op het veld was aangebroken.

Deze sterrengroep of dit sterrenbeeld noemde hij dan ook

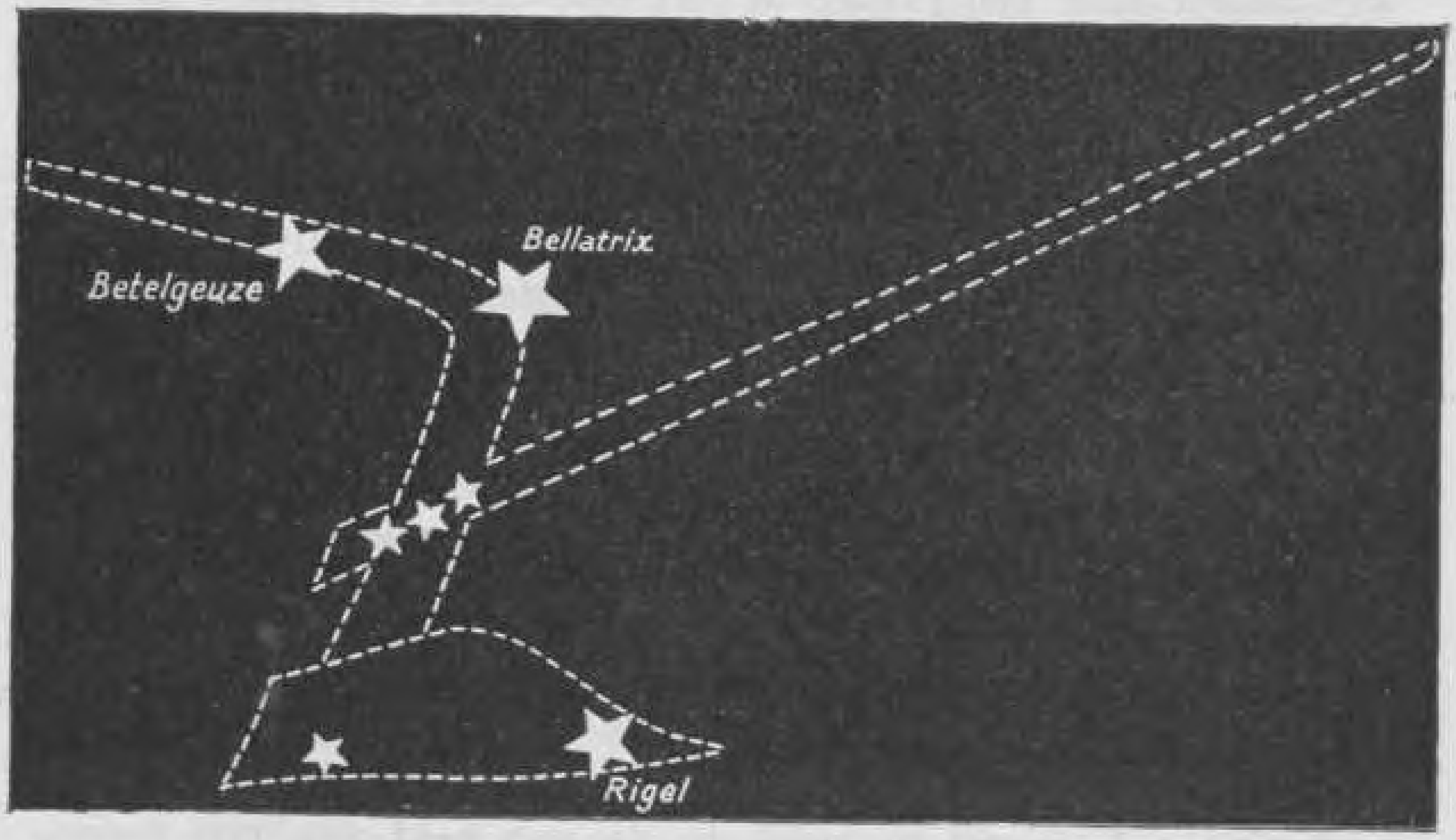

Bintang Waloekoe, wat de *Ploeg* beteekent. Wij noemen dat beeld *Orion*. Tracht het nu zelf maar eens aan de hemel op te sporen!

Als nu de Bintang Waloekoe in het oosten prijkte, werd de ploeg in de grond gezet en volgden de werkzaamheden op de akker elkaar op, totdat eindelijk het sterrenbeeld zich niet meer aan de hemel vertoonde (half Mei). Dan was de oogst binnen en een rusttijd was voor de boer aangebroken.

Trouw volgden de oude Javanen deze bevelen van de hemel op. En dat ze zich er wel bij bevonden, blijkt wel hieruit,

dat de hedendaagse bewoners van deze landen nog steeds de verschijning van de Ploeg afwachten, alvorens met ernst aan de slag te gaan.

Zo langzamerhand kreeg men zelfs een overvloed van rijst, die nu werd geruild of verkocht tegen andere benodigdheden. Dit ruilen gebeurde veelal aan de kust, immers daar kwamen vreemdelingen, die de rijst in ruil voor nuttige zaken, als ijzer, koper, zilver, goud en ivoor in hun schepen laadden. Verder kochten ze vee en vruchten als victualie voor de reis.

Er komt overvloed van rijst.

Doch in de grote familiehuizen woonden behalve boeren, vissers en jagers ook handwerkslieden. Dezen maakten allerlei gebruiksartikelen (kookgereedschap, messen, wapens, netten), of legden zich toe op het vervaardigen van sieraden van goud,, ivoor of schildpad (ringen, armbanden, spelden). Daar die kostbare voorwerpen soms weer werden uitgevoerd, stond Java in de oudheid reeds bekend als een rijk land.

Nijverheid en handel ontstaan.

---

3. Van nomade tot familiehuis.

Het verblijf in familiewoningen was reeds niet meer de allereerste wijze, waarop de mensen samenleefden. De bewoners van Java van 20 eeuwen geleden bezaten al een zekere beschaving, die sommige stammen in Indië zelfs nu nog niet bereikt hebben, wat uit het volgende zal blijken.

In de allervroegste tijden leefden de mensen van hetgeen het bos en de zee opleverden, dus van de jacht. Raakte het wild in een bepaalde streek op en verminderden de in het wild groeiende vruchten en knollen, dan was men genoodzaakt verder te trekken naar nieuwe jachtvelden.

Het is te begrijpen, dat zulke zwervende stammen, *nomaden* genoemd, geen behoorlijke huizen bouwden en maar weinig huisraad hadden. Dat zou immers maar last geven bij het verder trekken. Zo hadden deze mensen altijd hun handen vol met de zorg voor het eten. Niet zelden betwistten nomadenstammen

Het eerst leefden de mensen als nomaden.

elkaar het jachtterrein of de bossen en werden er hevige gevechten geleverd. Hierdoor en tevens door ziekten en grote kindersterfte breidde het aantal leden van de stam zich maar in geringe mate uit. En dat de beschaving bij deze nomaden op een laag peil stond, spreekt wel vanzelf.

Nog kort geleden heeft men zulke zwervende stammen ontdekt in het binnenland van Nieuw-Guinea. Ook de *Koeboes* op Sumatra leven nog in deze achterlijke staat.

Voor korte tijd wordt een woonplaats gekozen.

Toch hebben zich uit deze nomaden stammen gevormd met andere zeden en gebruiken. Immers als een streek, misschien pas na eeuwen, dichter werd bevolkt, werd het trekken moeilijker en werd men wel gedwongen om wat aan de opzettelijke verbouw van voedingsgewassen te doen. Hierdoor ging dan de nomadenstam geleidelijk over in een stam van zwervende landbouwers, tevens jagers. De mensen zaaiden of plantten met heel gebrekkige werktuigen wat voedingsgewassen, bleven in de streek wonen tot de oogst rijp was en zochten vervolgens andere oorden op, welke nog niet bebouwd waren geweest.

Op deze wijze leven nog de *Poenans* in het binnenland van Borneo.

De uitbreiding van de stam had tengevolge, dat de verplaatsing gedurig moeilijker ging, zodat men langzamerhand in sommige streken vaste woonplaatsen ging inrichten. Men bouwde eenvoudige woningen, men maakte werktuigen voor de landbouw, primitieve vervoersmiddelen, enz.

De vaste woonplaatsen ontstaan.

Zo ontstonden de *dorpen*. De grond er om heen beschouwde men zover het oog reikte als tot het dorp behorende en men verjoeg iedereen, die zich op hetzelfde terrein wilde neerzetten. En naarmate de vestiging in een streek langer duurde, maakte de stam een zekere ontwikkeling door. De woningen werden steviger gebouwd, de landbouwwerktuigen werden beter, de grond flinker bewerkt, enz. Ook ging men meer letten op tijd en weersgesteldheid en plantte men slechts die gewassen, welke de meeste kans op een goede oogst beloofden.

De huizen moesten de bewoners niet alleen beschutten tegen het weer, zij moesten hun ook een behoorlijke gelegenheid geven om samen te wonen. Personen, die in hetzelfde huis geboren waren, bleven bij elkaar wonen. De vader deed geen afstand van zijn kinderen, ook al waren ze gehuwd, zodat het aantal bewoners gedurig toenam. Het huis werd dan al gauw te klein, en zo werd er eenvoudig een stuk aangebouwd. Soms woonden er in zo'n voortdurend uitgebreid huis 40 of meer gezinnen.

Het eerste huis is een woning voor veel gezinnen.

In zo'n familiewoning moest natuurlijk orde zijn; ieder bewoner moest rekening houden met zijn medebewoners. In ieder gezin was de vader het hoofd, maar voor de gehele groep van gezinnen was de oudste der gezinshoofden de gezaghebbende. Hij besliste geschillen, herinnerde de bewoners aan hun verplichtingen — offeren, akkerbewerking, herstel van het huis — enz.

De oudste is er de baas.

Soms bleek het samenwonen van zoveel gezinnen toch bezwaarlijk en dan werd er besloten tot het bouwen van een nieuw huis, dat dicht bij het eerste lag, zodat het stamverband niet verloren ging. Nu beslisten „de oudsten" van de beide huizen samen over zaken, die de hele stam betroffen.

Soms is er een „raad van oudsten".

Meestal had de oudste dezer oudsten het hoogste gezag; hij was het kampong- of adathoofd.

---

4. Wat de oudste Javanen geloofden.

Belangrijk voor de oudste bewoners van Java waren de *zielen*, de *geesten* en de *goden*. Ook toen dachten de mensen reeds na over allerlei dingen, die zij in de natuur zagen gebeuren. Ook vroegen zij zich af: hoe komt het toch, dat wij ziek worden? Wat gebeurt er met ons, als wij herstellen en wat, als men dood gaat? Wat is toch eigenlijk wind, wat zijn donder en bliksem? Waardoor worden aardbevingen veroorzaakt? Wie doet de vulkanen uitbarsten?

Men denkt reeds na over velerlei zaken.

Het geloof is zeer eenvoudig. Al deze raadselen nu wisten de mensen heel eenvoudig op te lossen: zij stelden zich namelijk de wereld voor bewoond door zielen, die veel invloed hadden op het lot en de handelingen der mensen. Laat ons daarvan iets vertellen.

In ieder mens woonde een ziel. Deze kon haar woning verlaten, zonder dat het lichaam er schade van ondervond. Dit gebeurde bijv. tijdens de slaap. Dan doolde de ziel rond en zag vreemde dingen. Van een kind, dat heerlijk had gedroomd, had de ziel een aangenaam uitstapje gehad en was 's morgens in haar huis teruggekeerd. Niezen gold o. a. als een teken, dat de ziel weer thuis kwam.

Lang mocht ze echter niet uitblijven, want dan zou het lichaam gaan kwijnen en sterven. Van een dode was de ziel voorgoed weggevlucht naar het grote zielenland. Maar ook dan bemoeide ze zich nog met de levenden: zij hielp hen bij de arbeid en waarschuwde hen voor gevaren. Maar soms ook was de ziel de achterblijvenden kwaad gezind en werd ze zeer gevreesd. Niet zelden nam ze haar intrek bij een tijger, een krokodil, een vuurvlieg of vlinder.

Dan waren er nog de geesten en goden, die zich met het lot der mensen inlieten. De geesten woonden op de aarde, de goden hadden hun verblijf in de hemel, op hoge bergen of in een onderwereld. De goede geesten brachten voorspoed; vandaar dat de mensen zeer op hun nabijheid waren gesteld. Op allerlei wijze trachtte men ze gunstig te stemmen. Men offerde ze lekkere spijzen, zong mooie liedjes of deed verhalen.

Gevreesd waren de boze geesten met hun dik, groot lichaam, uitpuilende ogen en zware baard. Ze bewoonden griezelige plaatsen, als eenzame bergen, holen in de rotsen, donkere wouden.

Natuurverschijnselen, zoals regen, onweer, hevige wind, waren het werk van de goden.

Het geloof, dat mensen, dieren, planten en soms dingen een ziel bezitten, die naar willekeur kan verhuizen, heet *animisme*.

Nog wordt het veel beleden door de eenvoudige volken op Borneo, Celebes en andere eilanden.

Een eigenaardig gebruik op Java om de zielen aangenaam te zijn, moeten we nog even bespreken.

Een plechtigheid is het schimmenspel.

De animisten beschouwden de schaduw van de mens als diens ziel. Dus stelden de Javanen zich dan ook de zielen der overledenen voor als menselijke schaduwen met lange armen en benen, korte romp, scherp aangezicht. Door poppen van lontarbladeren bootste men ze na. En 's avonds, als de geesten te voorschijn kwamen, spande men op een raam een wit doek en plaatste daarachter een licht. Tussen het licht en het scherm hield nu een priester — geen ander mocht het doen! — de poppen en .... de toeschouwers zagen de zielen der voorouders voor zich. Hun schone daden werden nu op het doek vertoond. En terwijl de priester vertelde, weerklonk muziek op eenvoudige slaginstrumenten door de nacht. Zo'n vertoning was een grote plechtigheid. Dat schimmenspel met muziek nu is misschien wel de oorsprong geweest van de bekende *wajang* met *gamelan*.

Wajang en gamelan dragen thans een uitheems karakter.

Door de invloed van de vreemdelingen, waarvan wij in de volgende lessen meer zullen vernemen, zijn de wajang en gamelan echter zodanig gewijzigd, dat wij er weinig of niets meer in terug vinden, dat herinnert aan het oorspronkelijk spel.

---

5. Er komen vreemdelingen in Indië.

Wij weten reeds, dat Java's bewoners uit het begin van onze jaartelling hun overvloed van rijst aan vreemdelingen verkochten of verruilden.

Wie waren nu die mensen?

Vreemdelingen worden naar de Archipel gelokt.

Dat waren zeevaarders en kooplieden, die naar Indië kwamen waarschijnlijk op zoek naar de specerijen der Molukken, het goud en de diamanten van Sumatra en Borneo. En tevens om er uit te rusten van de lange zeereizen. Van het noorden kwamen de *Chinezen*, van het westen de *Hindoes* op deze

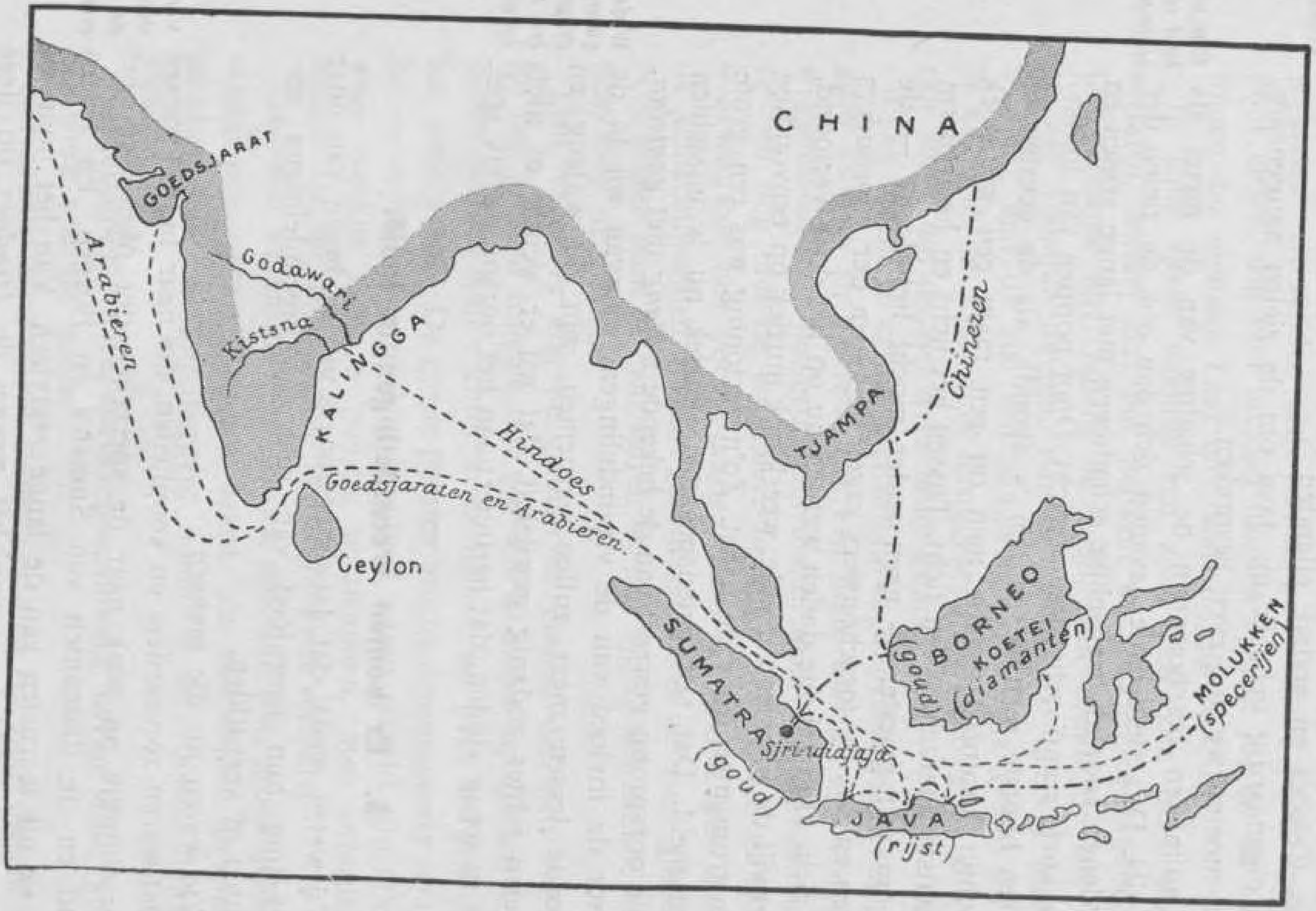

- - - - - - - - tochten van Hindoes, Goedsjaraten en Arabieren.
-·-·-·-·-·- tochten der Chinezen

artikelen af om ze later naar wijd en zijd te verkopen. Zo kwam het, dat reeds de *Romeinen* de kruidnagelen en muskaatnoten kenden.

Van de Hindoes zullen we iets meer vertellen. Ze waren afkomstig van het schiereiland *Voor-Indië*. Eerst kwamen ze van de oostkust, later ook van de andere zijde. Die oostkust heet tegenwoordig *Koromandel*, vroeger sprak men van *Keling* of *Kalingga*. De oude Javanen zullen de lieden uit die streek

Van het westen komen de Hindoes.

Een babad, in een doos bewaard.

Wong-Keling hebben genoemd. Nog heten in Indië alle Inlanders uit Voor-Indië *Klingen* of *Klingalezen*.

Op hun reizen door de Indische Archipel nu ontdekten de Hindoes ook het eiland *Java*, of beter gezegd *Noesa Kendeng*, gelijk het eiland allereerst moet hebben geheten. De naam Java was toen nog onbekend.

Hier vulden de zeelieden nu hun mondvoorraad aan, die benodigd was op hun lange tochten. Behalve vee en vruchten was het vooral rijst, waarvan men zich voorzag. En zo gaven de Hindoes aan het land, dat zo'n overvloed van dat voedsel bezat,

Een der eilanden noemen ze Rijsteiland of Java.

terecht de naam van *Rijsteiland*. In de taal der Hindoes luidde die naam *Jawadwipa, Djawa* of *Java*. Wellicht gaven de vreemde zeevaarders deze naam aanvankelijk ook aan Sumatra, welk eiland ze op hun reizen voorbij kwamen of aandeden.

Er komen veel landverhuizers.

Toen Java (met Sumatra) eenmaal door de Hindoes was ontdekt, werd er in Kalingga natuurlijk met grote ophef van het rijke land gesproken, o. a. vond men er goud en zilver, zo werd verteld. Tal van Hindoes voelden zich tot dat nieuwe oord aangetrokken en zo ging menig schip met landverhuizers onder zeil. Een Javaanse *babad* [1]) vertelt zelfs van een Hindoe-vorst, die een talrijke kolonie naar Java overbracht. Dit zou geschied zijn in het jaar 78 na de geboorte van Christus. Niemand kan dit echter bevestigen, maar toch heeft men dat jaar aangenomen als het jaar *één* van de Javaanse jaartelling.

Eerst gaan ze naar West-Java.

Het eerst gingen de reizen der Hindoes naar West-Java. Dit was ongeveer in de 2de eeuw na Chr. Waarschijnlijk hadden zij hier toen reeds een rijk gesticht.

Midden-Java komt in trek.

De Hindoes de meesters van 't land.

Maar hierbij bleef het niet. Toen de Hindoes later op hun reizen naar het oosten overal dezelfde rijkdom aan rijst aantroffen, werd Midden-Java meer en meer het land, waarheen de vreemdelingen verhuisden, terwijl West-Java werd verwaarloosd. En omstreeks het jaar 700 waren de Hindoes op Midden-Java zo machtig, dat de Javanen hen als hun meesters ge-

---

[1]) Een babad is een overlevering uit de geschiedenis van Java. Het verhaal is geschreven in een vreemdsoortig boek, gemaakt van de gedroogde bladen van de *lontarpalm* of *siwalan*.

Men moet zich zo'n boek aldus voorstellen: op een plankje, zo groot als een schoolliniaal, liggen een groot aantal bladdelen opeen gestapeld, alle rechthoekig afgesneden en even groot als het plankje, dat tot steun dient. Een paar eindjes rotan houden de bladen netjes bijeen. *In* de „bladzijden" van dit boek nu zijn met een mesje de verhalen gesneden of gekrast.

Denk nu maar niet, dat ge zo'n babad zoudt kunnen lezen! De taal en de lettertekens zijn uit lang vervlogen dagen en slechts leesbaar voor enkelen.

hoorzaamden. Dit rijk werd eerst ook *Kalingga* genoemd, maar later kwam de naam *Java* in gebruik.

Op Sumatra ligt het machtige Sjriwidjaja.

Ook in andere delen van de Archipel hadden de Hindoes zich gevestigd. Zo weten wij, dat in de 7de eeuw op Sumatra in het tegenwoordige Palembang het rijk *Sjriwidjaja* lag en dat zijn koningen behoorden tot het geslacht der *Sjailendra's* of *Bergheren*.

De hoofdstad van het land, misschien gelegen in de buurt van het tegenwoordige Palembang, aan de weg van Indië naar China, lag heel geschikt voor het zeeverkeer. Het was een belangrijke overscheep- en ververschingshaven.

Tot de voortbrengselen van het land behoorden o. a. kamfer en goud. Sumatra werd door de Hindoes daarom ook wel het *„Goudeiland"* genoemd.

Midden-Java door Sjailendra's bestuurd.

Sjriwidjaja was in de eerste plaats een zeemogendheid. Zijn koningen was het er om te doen de handelswegen te beheersen, vooral in het westen van de Archipel. Daartoe werden naburige landen onderworpen; Malakka aan de overkant werd overheerst. Nog meer landen kwamen onder de invloed te staan van Sjriwidjaja. Zelfs Kalingga, het Hindoerijk op Java, had gedurende een eeuw (van ±750 tot ±850) een vorst uit het beroemde geslacht der Bergheren.

De Hindoes waren vredelievende gasten.

Moeten wij nu aannemen, dat de Hindoes naar Java overstaken en de bewoners met de wapens onderwierpen? Waarschijnlijk is het zo gegaan: de Hindoese kooplieden maakten natuurlijk in de eerste plaats kennis met de kampong- of adathoofden. Deze zagen hoog tegen de bezoekers op. Immers bevoeren zij niet de zee in grote schepen; was hun kledij niet rijker en bestond hun koopwaar niet uit tal van onbekende, begeerlijke dingen!

Zo is het begrijpelijk, dat de aanzienlijke Javanen langzamerhand de Hindoes in velerlei zaken gingen nadoen. Nog gemakkelijker ging dit, toen de vreemden later met de Javaanse meisjes trouwden. Nieuwe geslachten ontstonden zo,

die Hindoese namen kregen en in hun doen en laten meer en meer op de bezoekers uit het overzeese land gingen gelijken.

Eerst waren het Java's kustbewoners, die zo gewoonten, godsdiensten en wijze van bestuur van de Hindoes zullen hebben overgenomen. Zij, die in het binnenland woonden, volgden dit voorbeeld in de loop der jaren.

Natuurlijk werden ze daardoor geen Hindoes; ze bleven Javanen, maar naar Hindoese mode. Men noemt ze wel *Hindoe-Javanen.*

---

6. De Hindoes.

De Hindoes brengen ontwikkeling en kunst.

In ontwikkeling en beschaving waren de Hindoes de bewoners van Java dus ver vooruit.

De kunst van lezen en schrijven verstonden ze reeds lang en hun boeken behelsden o.a. schone gedichten. Ze leerden ook de Javanen hun taal verstaan. Deze kozen nu de gedichten der vreemdelingen tot voorbeeld, opdat hun eigen volk ook van de schoonheid ervan zou genieten.

Thans worden die oude verhalen op Java nog veel voorgedragen en er wordt door het volk gretig naar geluisterd.

Ook het versieren van weefsels door was en verf, het *batikken,* was een kunst, welke de Hindoes het eerst toepasten. Waarschijnlijk waren het alleen de aanzienlijke Javanen, die het van hen overnamen.

Verder weten we door de talrijke tempels, die over Java verspreid liggen, dat de Hindoes tevens knappe bouwmeesters en beeldhouwers waren.

Het lag voor de hand, dat de Hindoes de gebruiken en zeden van het moederland op Java in ere trachtten te houden en zo kreeg de Javaan allerlei nieuwigheden te zien. Daartoe behoorde in de eerste plaats het bestuur over het land door *vorsten.* Herinneren we ons nog, hoe de oudste bewoners samen leefden,

dan begrijpen we, dat zo'n vorstenheerschappij een hele verandering moest geven in het leven der oudste bewoners. Tal van dorpen, die vroeger hun eigen bestaan hadden, vormden nu samen een rijk en gehoorzaamden aan een vorst en zijn dienaren. Zo werden zelfs van de landerijen van een dorp registers aangelegd en belastingen geheven.

Er komt een vorstenbestuur.

De koning was de hoogste in het land en werd met de diepste eerbied bejegend. Ja, hij werd als een godheid vereerd.

Met zijn ambtenaren regelde hij thans allerlei zaken, die vroeger door de dorpsbesturen werden behartigd. Daarbij speelden de geestelijken een grote rol. Zij werden dan gewoonlijk ook goed bedacht en ontvingen rijke schenkingen.

De onderdanen hadden den vorst blindelings te gehoorzamen. Aan de oproep om grote werken uit te voeren, zoals het bouwen van tempels, moesten duizenden gehoorzamen.

De vorst heeft een zeer grote macht.

De grote familiehuizen waren bij de Hindoes niet meer in zwang. De Javanen bouwden hun huizen in groepen bij elkaar en vormden zo *dessa's* of dorpen.

Dessa's vervangen de familiewoningen.

Ofschoon bij de oudste bewoners van Java reeds verschil in aanzien bestond en enkelen zelfs belangrijke voorrechten genoten, zou hierin door de heerschappij der vreemdelingen nog een grote verandering komen.

De Hindoes kenden namelijk naar de geboorte vier groepen van mensen, *kasten* geheten. De allerhoogste kaste was die der *Brahmanen*, waaruit de geestelijken voortkwamen. Pas na een lange leertijd werden ze tot priester gewijd. Ze verdiepten zich in de heilige geschriften, bereidden wijwater voor de bevolking en zegenden de offers, die bij feesten ter ere van de goden en de afgestorvenen werden aangeboden.

Het volk in kasten verdeeld.

Hierop volgde de kaste der krijgslieden en der ambtenaren, de *Ksjatria's* genoemd. Boeren, kooplieden en handwerkslieden vormden tenslotte tezamen de minder aanzienlijke stand der *Waisja's*. En eindelijk was er nog de grote massa, het mindere volk, waartoe vooral behoorden de koelies, bedienden en slaven.

Deze groep, de *Sjoedra's*, genoot helemaal geen aanzien. De hogere standen zagen minachtend op ze neer.

In het land der Hindoes moesten deze kasten streng van elkaar gescheiden leven. Nooit mocht bijv. een man trouwen met een vrouw uit een lagere stand. Omgang met de Sjoedra's was niet geoorloofd. Dezen mochten zelfs niet aan de godsdienstige plechtigheden deelnemen. Hun lot was niet benijdenswaardig.

De Javanen behoren niet tot de Sjoedra's.

Nu was het de gewoonte der Hindoes om de bevolking van een overheerst land te rekenen tot de Sjoedra's en zo zou men vermoeden, dat de Javanen ook tot deze verachte klasse behoorden. Dit schijnt echter niet het geval te zijn geweest. Waarschijnlijk is, dat de Javaanse boeren en kooplieden ook tot de kaste der Waisja's werden gerekend. Slechts de allerminsten, zoals de slaven, rangschikte men tot de Sjoedra's.

7. Wat de Hindoes geloofden.

Vrees voor de wraakzucht der goden beheerst het denken en doen van de heidenen. Kwade zowel als goede geesten moeten door offers worden verzoend of gepaaid. En ofschoon die offers dikwijls zeer wreed zijn, (mensenoffers, koppensnellen, bloedwraak), zijn ze naar de heidense begrippen nodig teneinde niet ongelukkig te worden.

Het animisme voedt niet op tot beschaving.

Tot betere mensen voedt dit geloof echter niet op. Men blijft even onbeschaafd als zijn voorouders. Overal, waar in heidense landen dan ook de beschaving haar intrede doet, moet langzamerhand het animisme wijken.

Zoals we reeds weten, waren de oude bewoners van Java heidenen, toen de Hindoes zich op het eiland vestigden. Ofschoon ook dezen allerlei goden en geesten vereerden, trachtte hun godsdienst de mensen tevens op te voeden tot betere schepsels. Ieder mens moest namelijk zijn best doen te leren

beseffen, dat zijn ziel een deel was van het Opperwezen. Zolang dit besef niet over hem was gekomen, zou na zijn dood steeds weer een nieuw bestaan volgen in een ander menselijk, soms dierlijk lichaam. Dat nieuwe leven zou gelukkiger zijn, naarmate men vroeger deugdzamer geleefd had. Zo kon men na tal van wedergeboorten opklimmen tot de hoogste zaligheid. Men behoefde dan niet weder in een menselijke gedaante op aarde te verschijnen.

Zij aanbidden veel goden.

Over de goden iets meer. De opperste god der Hindoes was *Brahma*. Hij was de schepper van hemel en aarde met alles wat leefde. Dus ook de mensen waren door dien god geschapen en zo zei men, dat uit de mond van Brahma de Brahmanen waren voortgekomen, uit zijn armen de Ksjatria's en uit zijn voeten de Waisja's. Zo waren deze kasten dus van goddelijke oorsprong en men begrijpt, hoe trots de mensen er op waren uit een god te zijn voortgesproten. En ook waarom zo minachtend werd neergezien op de Sjoedra's, die niet uit een god waren ontstaan.

De god, die al het geschapene onderhield, was *Wisjnoe*. Dit was een weldoener, een liefhebbend vader, de schenker van zonneschijn, regen en vruchtbaarheid. Op zijn rijdier *Garoeda*, een wondervogel, snelde hij door het luchtruim. Meermalen was hij reeds op de aarde neergedaald om de boosheid te verdrijven.

Ook godinnen.

Zijn vrouw was *Dewi Sjri*, ook een weldoende godin. Nog kent het volk van Java haar als de liefdadige beschermster van de rijstvelden.

Een heel ander wezen was *Sjiwa*. Veel Hindoes zagen in hem den hoogsten god. Met ontzag en huivering aanbad men hem. Hij vernietigde, wat Brahma had gemaakt en wat Wisjnoe had verzorgd. Zijn rijdier was de heilige stier, *Nandi* genaamd.

Sjiwa's vrouw heette *Doerga* of *Loro Djonggrang*. Ook zij was gevreesd als de godin van de dood, maar ook werd ze aangebeden als de godin van de deugd.

De zoon van Sjiwa en Doerga was *Ganesja,* de god met de olifantskop, de god der wijsheid. Als men moeilijke ondernemingen wilde uitvoeren, werd hij eerst aangeroepen.

Ganesja.

Ziehier de voornaamste goden, welke door de Hindoes werden vereerd. Soms was het Sjiwa, in andere streken weer Wisjnoe, die het meest in aanzien was. Zo spreekt men van *Sjiwa-ieten*

en *Wisjnoe-ieten*. Op Java en Bali kende men in hoofdzaak de eersten.

Doch er waren ook Hindoes, o. a. die van het rijk Sjriwidjaja, die nog een ander geloof hadden, nl. het ***Boeddhisme***. Ook deze godsdienst was overgebracht uit Voor-Indië. Volgens de overlevering leefde daar in de 5e eeuw vóór Chr. ***Boeddha***, een wijs man, die een nieuw geloof stichtte. *Boeddha's leer komt ook in Indië.*

Ook Boeddha geloofde in de wedergeboorten.

Hij beschouwde het leven echter niet als een lust, maar als een last, een lijden, een ellende.

Waarom werden de mensen dan toch wedergeboren? Boeddha leraarde, dat dit kwam, omdat men het leven te aangenaam vond en er dus te zeer aan gehecht was. Deze begeerte nu om te leven moest ieder mens voor zich zelf trachten uit te blussen. Was dat gelukt, dan zou zich het lijden der wedergeboorten niet meer herhalen.

Hoe nu te komen tot deze toestand? Daartoe mocht een mens, volgens het Boeddhisme, geen prijs meer stellen op rijkdom of genot, het bezit van familie of vrienden. Hij moest zich oefenen in ontberingen en jegens anderen medelijdend, barmhartig en hulpvaardig zijn. Het drinken van benevelende dranken, liegen en diefstal waren natuurlijk uit den boze.

De verdeling der mensen in kasten kende Boeddha niet.

Boeddha kreeg in zijn land millioenen volgelingen. Na zijn dood werd hij als een heilige, als een god vereerd. Ook van Boeddha maakte men beelden en aanbad ze. Op Java moeten het vooral de vorsten en de groten van het land zijn geweest, die zijn leer beleden.

Dikwijls zien we het gebeuren, dat mensen, die verschillende godsdiensten belijden, vijandig tegenover elkander staan. Dat was op Java niet het geval met de aanhangers van de Indische godsdiensten. Men leefde rustig naast elkaar. Zó verdraagzaam was men zelfs, dat beelden van Boeddha een plaats konden krijgen in tempels aan Sjiwa gewijd of omgekeerd. *Men is verdraagzaam.*

En op Bali, waar de godsdienst der Hindoes is blijven voortleven tot op de huidige dag, kan men thans nog zien, hoe Sjiwa-priesters bij plechtigheden broederlijk samenwerken met hun collega's van Boeddha's leer.

---

8. De tempels der Hindoes.

De Hindoes stelden zich hun goden voor in de gedaante van mensen. Zo werden ze ook afgebeeld in steen, metaal of hout, waarna ze een plaats vonden in de woningen, maar vooral in de *tjandi's* of *tempels.*

Beelden van goden en koningen.

Het zijn echter niet uitsluitend godenbeelden, die we in de zogenaamde tempels aantreffen. Men heeft ontdekt, dat er onder al die figuren in steen beelden schuilen van Hindoevorsten, soms van vorstinnen. Dat zijn dus een soort van standbeelden, zoals men die tegenwoordig opricht van beroemde personen. In den Hindoekoning zag men niet zelden een vleesgeworden god, zo hoog was deze boven de gewone mensen verheven. En om zijn nagedachtenis te blijven eren schiep men zijn beeld, waarvan de gelaatstrekken wel herinnerden aan den vroegeren vorst, maar het geheel toch meer deed denken aan de godheid, waarvan hij in de ogen der nazaten de belichaming was. Zulke beelden kregen nu een plaats in de tjandi's.

De plaat: *Wisnoe op de Garoedo,* moet zo'n portretbeeld zijn van den Oostjavaansen koning *Erlangga,* van wien we later meer zullen horen. Jammer genoeg kan van slechts enkele beelden worden nagegaan, welke koning er in wordt voorgesteld.

Al is er ook veel uit de Hindoe-tijd vergaan, tempels zijn nog steeds aanwezig, al zijn het niet meer dan ruïnen. Toch is het bekijken van die bouwvallen zeer zeker nog de moeite waard.

Midden-Java het land der ruïnen.

In Midden-Java, waar een tiental eeuwen geleden de Hindoes veel heiligdommen stichtten, is voor den liefhebber van oudheden veel te genieten. Zo ligt ten oosten van Djokjakarta het

Brahma.

Wisjnoe op de Garoedo.

Sjiwa.

Doerga of Loro Djonggrang.

De Tjandi Prambanan is een kunstwerk.

dorp Prambanan. In deze streek moet vroeger wel een hele stad hebben gelegen, zo talrijk zijn er de bouwvallen. Hier was het ook, dat Boeddhisten en Sjiwa-ieten broederlijk naast elkaar leefden, want hun tempels lagen in elkanders nabijheid.

De tempel met het mooiste beeldhouwwerk ligt vlak bij Prambanan. Uit de verte lijkt de ruïne een grote steenhoop,

Sjiwatempel bij Prambanan.

die ons doet denken aan de in elkaar gestorte huizen van een blokkendoos. Werkelijk is dit ook het geval, doch de grote blokken zijn niet van hout, maar van grijze bergsteen. Heel het terrein is als bezaaid met die blokken.

Het Gouvernement heeft een van die ruïnen in haar oorspronkelijke gedaante van Sjiwatempel doen herstellen.

Met eindeloos geduld en na veel moeite is thans uit die steenhoop van vroeger opnieuw een kunstwerk te voorschijn gekomen, dat ieders bewondering opwekt.

Boven, de trap op, is het verblijf der goden. Langs de omgang loopt een stenen borstwering, die er voor zorgt, dat men niet naar beneden zal vallen.

Overal in de wanden valt het fraaie beeldhouwwerk op. Hele

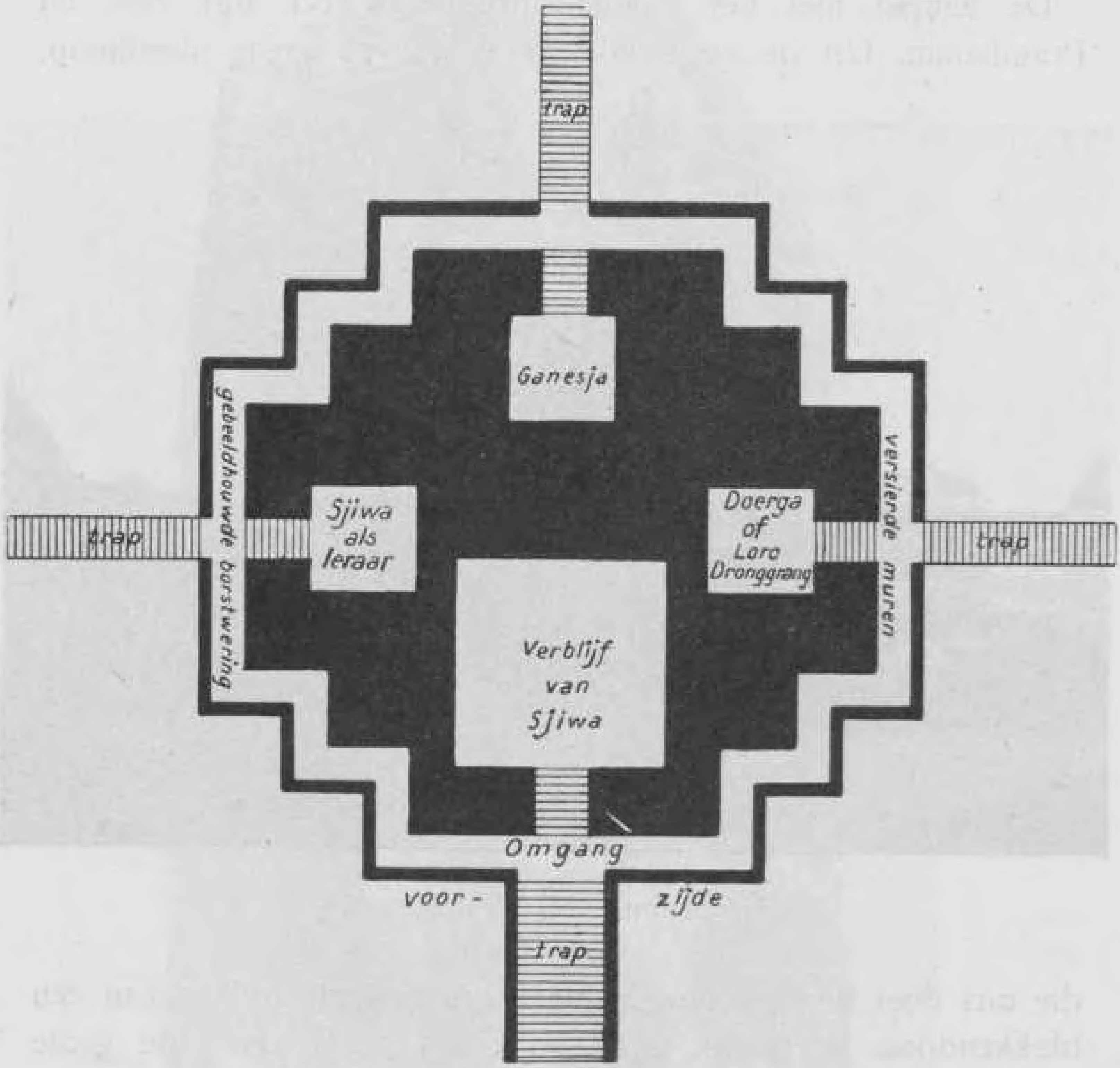

Schets van de tjandi te Prambanan.

geschiedenissen schijnen hier uitgebeiteld. Men ziet mensen, die zitten te beraadslagen, koningen en koninginnen, reuzen, dansende en vechtende figuren, dieren, schepen en nog veel meer. Jaren en jaren moet wel aan zo'n tempel zijn gewerkt door een leger van kunstenaars en arbeiders.

Tjandi Mendoet.

In het grootste van de vier vertrekken aan de omgang, staat het beeld van Sjiwa als oppergod. Wel zijn z'n vier armen deerlijk geschonden, maar toch is het beeld nog indrukwekkend. In de volgende kamer staat Sjiwa weer, doch ditmaal stelt hij voor den onderwijzer der mensen: een ouden man met baard en knevels. De Javanen noemen dit beeld dan ook den *Batara Goeroe,* d. i. goddelijken onderwijzer.

De Boroboedoer na de restauratie.

Aan de achterzijde staat het beeld van Sjiwa's zoon, Ganesja, den god met de olifantskop.

Het vierde vertrek is het verblijf van Sjiwa's gemalin, Doerga of Loró Djonggrang. Zij heeft acht armen. Zij staat op de rug van een liggenden stier, terwijl ze een bozen geest bij zijn haar heeft gevat. In een der rechterhanden houdt ze een knots.

In een afzonderlijk gebouw tegenover de hoofdtrap ligt het rijdier van Sjiwa, de reusachtige stier.

De Boeddhistische Sjailendra's stichten de Boroboedoer.

Groter en indrukwekkender nog dan de tempels der Sjiwa-ieten zijn de heilige gebouwen door de Sjailendra's van Sjriwidjaja in Midden-Java gesticht. Wij denken hierbij in de eerste plaats aan de *Boroboedoer* en de *Mendoet*, beide dicht bij

Tempel op Bali. Met enige wijziging in de bouwstijl van de poort moeten de tempels op het oude Java er ongeveer aldus uitgezien hebben.

elkaar gelegen. Vooral de eerste tjandi is een wonder van bouw- en beeldhouwkunst.

Men kan het bouwwerk niet binnengaan, daar de tempel geen vertrekken bevat. Langs een trap komen wij op de eerste gaanderij, die in een vierkant om het hele bouwwerk heen loopt. Aan de buitenzijde staat weer een stevige borstwering.

Ook hier zien we weer tal van geschiedenissen in de stenen wanden uitgehouwen. Het zijn taferelen uit Boeddha's leven

of uit dat van zijn leerlingen. Voorts zijn er tal van beelden, die in nissen staan. Een trap met hoge treden gaat naar een hoger gelegen omgang, daarboven liggen er nog meer.

De verering der goden. Hoe men op Java in de Hindoetijd de goden vereerde? Wij weten het niet. Wellicht dat het eiland Bali er ons iets over kan vertellen.

Daar zien we op offerdagen vrouwen en dochters op haar fraaist uitgedost zich naar de tempel begeven. Zij dragen heerlijke spijzen, weefsels, kussentjes en andere voorwerpen, alles met bloemen en vruchten opgemaakt. Al deze zaken moeten de goden het verblijf in de tempel aangenaam maken, wanneer deze daarin van de bergen zijn neergedaald.

In het heilige gebouw is de priester reeds aanwezig, die bijgestaan wordt door zijn helpers. Hij neemt de offers in ontvangst, besprenkelt ze met wijwater en stalt ze binnen in de tempel uit. Hiermee is de godsdienstige handeling dan afgelopen, behalve wanneer wajang met gamelan en dans zo'n dag van offeren tot een feestdag maken.

Op deze wijze ongeveer zullen ook de oude Javanen hun godsdienstplichten hebben vervuld. Hierbij moeten we ons nog voorstellen, dat deze offertempels, evenals nu nog bij de Baliërs, slechts houten gebouwen waren met 3 tot 11 daken boven elkaar. Sjiwa bijv. had er een met 11, Wisnoe met 9 daken.

Ook in de ons reeds bekende tjandi's met de stenen beelden zal stellig geofferd zijn. Immers dat waren de monumenten ter ere van de vorsten, wier lijkas daar was bijgezet.

---

9. Oost-Java wordt belangrijk.

Van de geschiedenis van het oude Indië is ons eigenlijk nog maar weinig met zekerheid bekend geworden. Geschriften, welke ons van die lang vervlogen jaren vertellen, bestaan er niet voldoende om er een aan-eengesloten verhaal van te kunnen maken. Een aantal opschriften, in steen gebeiteld of

in koper gegrift en brieven van vreemde reizigers, zoals Chinezen en Arabieren, die Indië in de oudheid bezochten, zeggen ons slechts iets van de allervoornaamste gebeurtenissen.

Java door de Sjailendra's verlaten.

Ofschoon ons dus veel duister is gebleven, heeft men echter wel kunnen vaststellen, dat de invloed van de Sjailendra's op Midden-Java omstreeks het jaar 850 is geëindigd. Er is daar toen een nieuw rijk ontstaan, *Mataram* geheten.

De rijken van Mataram en Medang.

Welke belangrijke feiten er zich nu een halve eeuw later, omstreeks het jaar 900, hebben afgespeeld, weten wij niet. Misschien hebben hevige aardbevingen, uitbarstingen der vulkanen of besmettelijke ziekten het land wel plotseling onbewoonbaar gemaakt. Hoe dan ook, zeker is, dat de koning van het land zijn kraton van Midden-Java meer naar het oosten van het eiland verlegde. De nieuwe hoofdplaats heette *Medang*.

Nog een tijd lang bleef de naam Mataram voortleven, maar omstreeks 950 noemden zich de koningen van het Oost-Javaanse rijk *vorsten van Medang*. De voornaamste rivier van het land was nu de Brantas. De juiste ligging van de hoofdstad is tot nu toe niet opgehelderd. Het waarschijnlijkst is, dat ze lag in de nabijheid van de mond der rivier. Van Midden-Java, ofschoon nog een deel van het rijk, vernemen we dan in lange tijd niets meer.

Het rijk van Medang nu werd een belangrijk land. Wij weten dit o.a. uit Chinese brieven, welke ons vertellen, dat de *maharadja* of vorst gezanten naar China zond met geschenken voor den keizer van dat land. Voorwerpen van schildpad en ivoor met paarlen ingelegd, dure weefsels van Javaanse zijde en fraai bewerkte krissen werden den keizer aangeboden.

Sjriwidjaja vernietigt zijn tegenstander op Java.

Omstreeks het jaar 1000 werd het Oostjavaanse rijk door een ontzettende ramp getroffen. De overmoedige koning namelijk had het kort te voren gewaagd om met een Javaans leger een inval te doen in het rijk van Palembang. Deze daad liet Sjriwidjaja niet ongestraft en zo werd weldra een wraaktocht tegen Java ondernomen. Het land werd te vuur en te

zwaard verwoest, de hoofdstad ging in vlammen op en veel aanzienlijke personen, waaronder de koning zelf, sneuvelden. Nu versnipperde de veroveraar het gebied in verschillende delen en maakte het zo afhankelijk.

Na een aantal jaren verscheen er een nieuwe figuur op het toneel. Dat was *Erlangga*, een afstammeling van den gedoden koning, een jongeling nog. Na jaren van strijd gelukte het hem het land te bevrijden en onder zijn heerschappij te brengen (ong. 1035).

Erlangga herstelt het rijk, en verdeelt het.

Weldra kwam het herstelde rijk tot groot aanzien. Voor de overzeese handel werd het gedurig belangrijker; tal van kooplieden uit de vreemde kwamen het bezoeken. Voor Sjriwidjaja dreigde het zelfs een ernstige mededinger te zullen worden.

Tenslotte deed Erlangga afstand van de regering. Zijn gebied verdeelde hij onder zijn beide naijverige zonen in een oostelijke en een westelijke helft. Zo ontstonden de rijken van *Singosari* en *Kediri*. (ong. 1040).

Het eerste rijk bleef onbelangrijk. Kediri daarentegen ging onder zijn vorsten een tijd van bloei tegemoet. In het oosten van de Archipel werd het zelfs een mededinger van Sjriwidjaja, dat nog steeds in het westen de oppermachtige staat was.

Bijna twee eeuwen, nadat het gebied van Erlangga uiteen was gevallen, werden de beide helften weer tezamen gevoegd (1222).

Een der bekendste koningen van het herstelde rijk was *Kertanegara*. (1270).

Het Sumatraanse rijk door Java verslagen.

Wij weten van hem, dat hij zich veel met het buitenland bemoeide. Zo zond hij een expeditie naar Sumatra om daar de aartsvijand Sjriwidjaja te bestoken. Nu waren de rollen omgekeerd, want het Sumatraanse rijk, door allerlei oorlogen verzwakt, moest thans het onderspit delven. Tot in Menangkabau drong zelfs het Javaanse leger door. Een voornaam deel van het land, Djambi, werd als vazalstaat aan Java afgestaan.

Ook met den keizer van China kreeg Kertanegara het aan den stok.

Deze namelijk eiste de onderwerping van den koning van het Javaanse rijk en hij zond daartoe herhaaldelijk gezanten om die eis over te brengen. De laatste gezant werd echter mishandeld en met een geschonden aangezicht naar zijn meester terug gezonden.

China eist leenhulde van Java.

Zo'n belediging riep om wraak. In 1293 verscheen dan ook een vloot van de Chinezen voor de kust van Java. Te Toeban werd een leger aan wal gezet.

Inmiddels was er op Java veel veranderd. Koning Kertanegara was namelijk dood; hij was vermoord door een van zijn onderkoningen, die vervolgens bezit had genomen van de kroon.

De keizer beledigd. Java dient gestraft.

Kertanegara's schoonzoon, *Widjaja,* had echter het vertrouwen van den nieuwen koning mogen behouden. Hij had zelfs verlof gekregen om zich te vestigen in een woeste streek, niet ver van Soerabaja. Zo was daar de dessa *Modjopait* ontstaan.

Toen nu de Chinezen op Java waren geland, vond Widjaja het ogenblik gekomen om wraak te nemen over de moord op zijn schoonvader. Daartoe sloot hij een verbond met de Chinezen en samen brachten zij nu den koning ten onder.

Eenmaal van zijn tegenstander bevrijd, viel de listige Widjaja met zijn Javanen onverwacht het Chinese leger aan. Dit moest overhaast de wijk nemen naar de kust, waar het zich inscheepte. De Chinezen kwamen niet terug; de oorlog was afgelopen.

Nu was Widjaja oppermachtig op Java. Naar zijn dessa, die nu weldra de hoofdstad van het land zou worden, noemde hij zich *Koning van Modjopait.* (1293).

Het rijk van Modjopait wordt gesticht.

Dit rijk zou het machtigste worden, dat ooit op Java had bestaan. Hoe langer hoe meer breidde het zich namelijk uit. Zelfs de oude vijand Sjriwidjaja werd onderworpen. Tenslotte erkenden alle landen van de tegenwoordige Nederlands-Indische archipel, behalve West-Java, het oppergezag van Modjopait.

Modjopait wordt oppermachtig in de Archipel.

---

10. De eeuw van Modjopait.

De onderhorige landen, de koloniën zou men ze kunnen noemen, hadden zich te schikken naar den machtigen gebieder van Modjopait. Zijn ambtenaren, niet landvoogden, maar *zeevoogden* geheten, moesten van de afhankelijke landen de jaarlijkse schatting innen. Kwamen de bewoners van een landstreek in verzet, dan verschenen weldra de troepen van Java op het toneel en was er voor de opgestane bevolking geen pardon: ze werd geheel uitgeroeid.

Zeevoogden heersen in de koloniën.

In deze tijd nu, dat Modjopait oppermachtig was in de Archipel, heersten in het land zelf rust en vrede. De landbouwer kon ongestoord zijn sawah bewerken, zijn oogst inzamelen en de overtollige rijst van de hand doen.

De landbouw bloeit.

De kustplaatsen vertoonden weer een heel ander beeld: er was daar grote bedrijvigheid en vertier. Want Java was een middelpunt van handel. Aan het noorderstrand kwamen nog steeds veel buitenlanders hun waren inruilen tegen de producten van het land, waartoe in de eerste plaats de rijst behoorde. Zo zag men in de havens van *Toeban, Grisee* en *Soerabaja* allerlei prauwen van de landen van de Archipel. Maar ook grotere schepen uit Perzië, Voor- en Achter-Indië, China en Siam lagen er geankerd.

Oost-Java is ook een land van handel.

Op de markten hadden de kooplieden in de bonte klederdracht van hun land hun waren uitgestald. Druk werd, behalve in rijst, handel gedreven in specerijen, suiker, zout, geweven stoffen (kains), zijde, porcelein, parels en andere kostbaarheden met goud, diamanten of schildpad ingelegd. Meestal ruilden de kooplieden waren tegen elkaar, maar ook betaalden ze wel met goud en zilver.

Bij de handel bediende men zich reeds van het Maleis.

De hoofdplaats van het rijk bestond uit een grote groep kampongs, gelegen aan ongeplaveide wegen met diepe karresporen en modderplassen. Magere honden leverden hier ge-

De residentie Modjopait.

Poort van Modjopait.

vechten om een weggeworpen kluif, terwijl varkens tevreden knorden in het slijk. Langs wegen en steegjes ontelbare huisjes van de eenvoudige mensen, al naar de welstand gedekt met riet, bamboe of hout (siraps).

Omsloten door hoge muren en beschaduwd door palmen en vruchtbomen lagen de erven der aanzienlijken. Kunstig beeldhouwwerk versierde de dikwijls smalle poortjes, die toegang verleenden.

En hoog boven de daken en de toppen der bomen verhieven zich de tjandi's met wit gepleisterde muren en vergulde spitsen, die blonken in het zonlicht.

Hier kwam vol demoed de vorst zijn voorouders raadplegen. In de gedaante der goden waren deze dan in het fraaie beeld neergedaald.

Een aloon-aloon, een grote markt en een tournooiveld waren de belangrijkste pleinen. Daaromheen lagen allerlei regeeringsgebouwen, tempels van Sjiwa-ieten en Boeddhisten en verder de woningen van de rijksgroten: de ministers, de rechters en andere hoge ambtenaren; voorts geestelijken en kunstenaars, zoals dichters en beeldhouwers.

Het koninklijk verblijf.

Het verblijf van den vorst overtrof dat van allen in omvang. Of we ons dat moeten voorstellen als een groots paleis? Ik vermoed het niet. 's Konings *kraton* zal wel hebben bestaan uit een aantal afzonderlijke gebouwen, *pendopo's*, die verspreid lagen over een uitgestrekt erf met muren omgeven en waar vruchtbomen en waringins schaduw en koelte verspreidden De pendopo's waren opgetrokken van baksteen en hout, de wanden waren gepleisterd en de stijlen opgesmukt met fijn snijwerk en veel versiersel in goud en rood, de koninklijke kleuren. De daken waren gedekt met sirappen van djati- of ijzerhout.

Al naar de rang en stand der rijksgroten bewoonden deze soortgelijke verblijven. In uitgestrektheid en versiering mochten deze natuurlijk nimmer de kraton van den koning evenaren.

Van de klederdracht van den koning weten wij, dat hij in staatsie om zijn borst een zijden doek en om zijn middel een geborduurde slendang droeg. Op zijn loshangende haren droeg hij het teken van zijn hoge waardigheid: een kroon van gouden bladeren. Reed hij op zijn olifant uit, dan was hij blootsvoets. In zijn gordel prijkte een kostbare kris.

Hoe het volk leefde.

Het gewone volk daarentegen leefde zeer eenvoudig. Het waren meest dessalieden, die van de landbouw bestonden. Ze zullen geleefd hebben, zoals nu nog de mensen in de verre dessa's in het binnenland. Hun huizen waren hutten van bamboe en stro. De kleding betekende niet veel; mannen en vrouwen liepen met naakt bovenlijf en hadden lang haar. Alleen bij feesten tooide men zich met kains van zelf geweven stoffen.

De kris was het wapen van de mannen. Ieder liep er mee, zelfs kinderen en bij de geringste aanleiding vloog het uit de scheê.

Plechtigheden en feesten in de hoofdstad.

Grote plechtigheden lokten dikwijls duizenden naar de hoofdstad. Dat was o. a. het geval, wanneer het lijk van een koning of aanzienlijke werd verbrand. Het gebruik eiste dan, dat de vrouwen haar echtgenoot in de dood moesten volgen. In haar fraaiste dos met bloemen getooid stortten ze zich wenende en dansende in de vlammen. Na de lijkverbranding werd de as verzameld en bijgezet in de tjandi. Deze gebeurtenis ging ook al weer met feesten gepaard.

Soms gaf de koning grote feesten aan zijn volk, waarbij hanengevechten, wajang en dans werden vertoond. Rijk en arm werden daarbij op de lekkerste spijzen onthaald.

De vorst gaat graag op reis.

Ook deed de vorst soms met groot gevolg verre reizen om zich op de hoogte te stellen van de toestanden in zijn rijk.

Honderden namen aan zo'n reis deel, welke soms maanden duurde, daar grote delen van het rijk werden bezocht.

Zo'n koninklijk gezelschap, gezeten in tal van fraai bewerkte en bont geschilderde ossenwagens, voorafgegaan door een lijfwacht van soldaten en besloten door een leger van bedienden,

leverde een zeldzaam schouwspel. Van heinde en ver waren dan ook de mensen samengestroomd om de schitterende stoet te bewonderen, als deze voorbij trok. En als de koning voorbij reed, bracht ieder hem hulde door eerbiedig ter aarde te buigen.

Koning Hajam Woeroek. De koning, onder wiens regering het land de grootste voorspoed beleefde, heette *Hajam Woeroek* (= De Jonge Haan). Hij regeerde omstreeks 1375.

Hij verdeelt zijn rijk. Evenals koning Erlangga verdeelde hij het rijk in twee delen, wat ook nu weer een grote fout zou blijken. Er ontstonden nl. hevige twisten over de erfenis, waardoor Modjopait tot verval geraakte.

---

11. De Islâm komt: Modjopait gaat ten onder.

Andere gebeurtenissen werkten mede om het grote rijk te verzwakken en eindelijk ten val te brengen. Daartoe behoorde in de eerste plaats een nieuwe godsdienst, de *Islâm*, die uit *Arabië* over zee naar Indië kwam, evenals vroeger de leer der Hindoes.

Mohammed sticht de Islâm. De stichter van de Islâm was *Mohammed*, een koopman, die op zijn reizen veel had gehoord van de godsdienst van de Joden en de Christenen. Hun geloof vond hij beter dan dat der Arabieren, die allerlei geesten vereerden. Na lange tijd van overpeinzingen beschouwde hij zich tenslotte als door God uitverkoren en tot de mensen gezonden om dezen het „ware" geloof te brengen. Daarom noemde hij zich *gezant* en *profeet van God*. Evenals de Christenen en Joden erkende hij maar één almachtig opperheer. (*„Er is geen God dan Allah en Mohammed is zijn Gezant!"*).

Het boek, waarin de openbaringen van Mohammed zijn opgetekend, heet de *Kôran*. Zijn leer heet de *Islâm*, wat betekent *onderwerping aan God*.

De belijders van zijn leer kennen wij als *Moslims, Islamieten of Mohammedanen*.

Hoewel Mohammed aanvankelijk heel weinig volgelingen had, steeg later het aantal gedurig meer en toen de Profeet in 632 stierf, was heel Arabië bekeerd.

Kooplieden verbreiden de Islâm.

En daar bleef het niet bij. Naar alle richtingen werd de nieuwe leer verbreid, ook naar het oosten. Kooplieden uit het naburige *Perzië* maakten haar bekend aan de *Goedjaraten*, een handelsvolk in Voor-Indië. En alweer waren het handelaars, die de Islâm onderwezen aan de meer naar het oosten wonende volken. Tenslotte was de nieuwe leer al doorgedrongen tot Noord-Sumatra en het Maleise Schiereiland, (tussen 1200 en 1300).

Hij bereikt Java.

Hier lag de stad *Malakka*, een middelpunt van handel en scheepvaart, waar ook veel Javaanse kooplieden van Modjopait kwamen. Geen wonder nu, dat de Islâm ook op Java bekendheid kreeg en er weldra belijders vond.

In de kustlanden zijn veel belijders onder de voornamen.

Ook de Mohammedaanse handelaars uit Perzië en Voor-Indië zelf predikten de nieuwe leer. Meestal waren dit rijke mensen, die veel in aanraking kwamen met de aanzienlijken van het land en zelfs met hun dochters huwden. Zo gingen in de kustplaatsen langzamerhand veel voorname Javanen, zelfs de onderkoningen en andere hoge ambtenaren van den koning van Modjopait tot de Islâm over. En waar de groten voorgingen, volgden de kleinen van zelf, zodat de leer zich geleidelijk en op rustige wijze naar het binnenland verbreidde. Het gevolg was, dat omstreeks het jaar 1400 de kustlanden van Modjopait Mohammedaans waren geworden.

De Islâm wordt een gevaar voor het Hindoerijk.

Natuurlijk hoorde ook de koning van de nieuwe godsdienst. Maar daar de Islâm op zo'n vreedzame wijze werd onderwezen, verzette de vorst er zich niet tegen. Toch scholen er grote gevaren in de verbreiding, want de Islamietische gouverneurs voelden zich hoe langer hoe minder onderworpen aan hun Hindoesen opperheer. Zelfs wisten ze zich langzamerhand helemaal onafhankelijk te maken van de zwakke opvolgers van Hajam Woeroek.

Modjopait gaat ten onder. Binnenlandse oorlogen kwamen de toestand nog verergeren, zodat het eens zo geduchte rijk tenslotte uiteen viel in verschillende delen. Naar de Javaanse traditie geschiedde dit in het jaar 1478.

Java wordt het toneel van strijd. Intussen was het met de rust en de welvaart op Java gedaan. De voormalige leenmannen van het Modjopaitse rijk streefden allen naar de oppermacht, waarvan allerlei oorlogen het gevolg

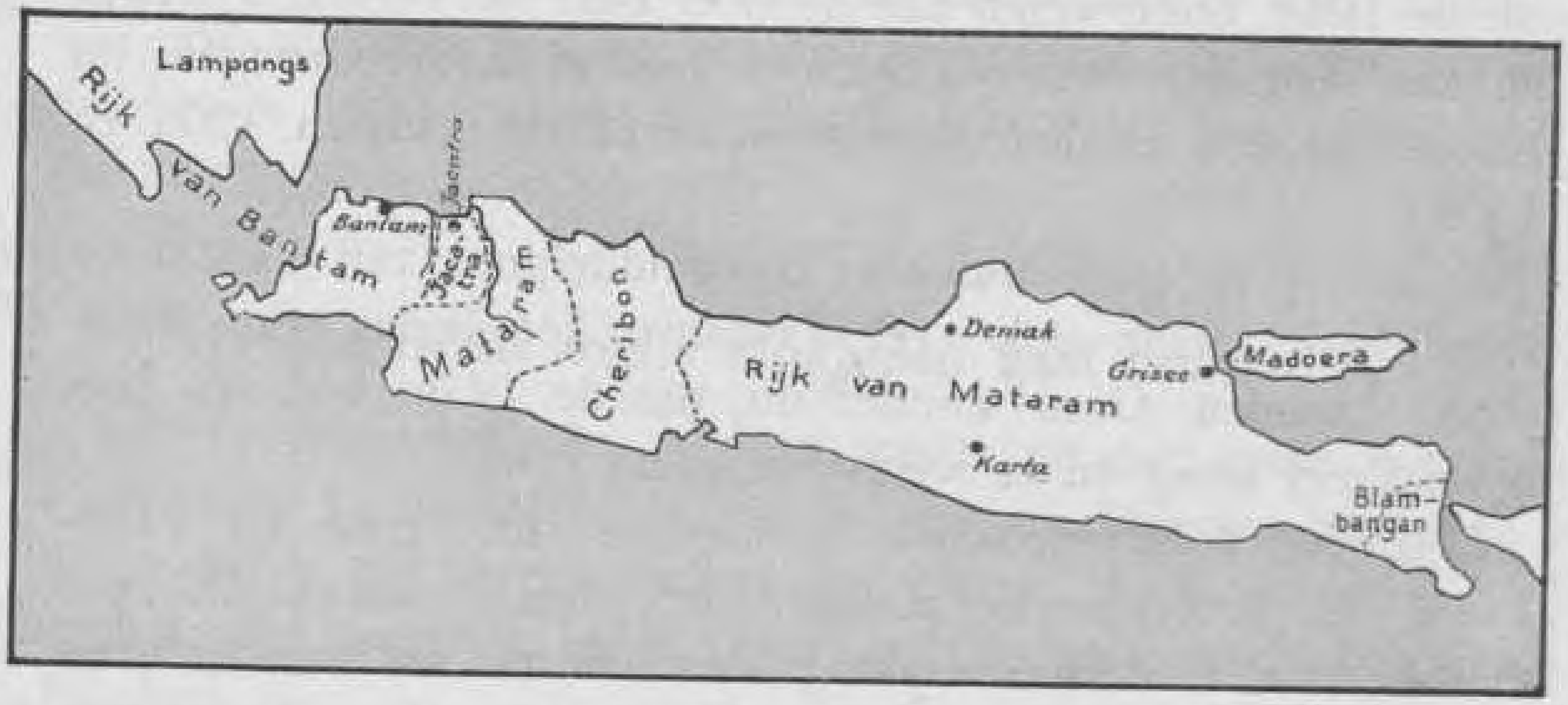

De Rijken op Java, ongeveer 1580.

waren. Een tijdlang was de vorst van *Demak* de belangrijkste. *Welvaart en kunst verdwijnen.* Onder zijn heerschappij werd een Hindoerijk op West-Java veroverd en daar de Islâm ingevoerd (ong. 1525).

Mataram wordt nummer één op Java. Maar ook Demak ging ten onder. Een land in Midden-Java gelegen en evenals vroeger het rijk der Hindoes *Mataram* geheten, eiste de plaats op van het oude Modjopait. Na een reeks van lange en wrede oorlogen hadden alle naburige vorsten tenslotte het hoofd gebogen en was Mataram het eerste rijk op Java geworden (ong. 1580).

---

12. De eerste Europeanen komen in Indië.

Reeds in de oudheid lokten de specerijen vreemdelingen naar de Archipel. In de tijd van Modjopait moet de specerijhandel nog veel belangrijker zijn geweest, want toen was het gebruik van deze kruiderijen in Europa reeds vrij algemeen. Peper, kruidnagelen, muskaatnoten en foelie vond men er een even heerlijke en geurige toespijs als in Azië. Ze werden er dan ook in vrij grote hoeveelheden gegeten, maar de prijzen waren zeer hoog (peperduur!). En dat was geen wonder ook. De reis van het verre Indië naar Europa duurde lang en was vol gevaren.

De specerijen zijn in Europa een lekkernij.

Denk eens na! Eerst gingen de kruidnagelen en muskaatnoten per prauw van de Molukken naar Java. Hier vulden de schippers de ruimen aan met peper en dan zetten ze koers naar Malakka. Dat was in deze tijd nog steeds een belangrijke plaats. Hier toch eindigden de reizen over de Oceaan of vingen nieuwe aan. Hier werden de goederen uit de Indische prauwen overgeladen in de grotere schepen der Perzen, Goedjaraten en Arabieren en dan begon de grote reis.

Het verkeer langs de oude wegen is gevaarlijk.

Na een tocht vol gevaren kwam men eindelijk aan in de havens van de Perzische Golf of van de Rode Zee. Hier moesten de schepen worden gelost en op de ruggen van kamelen begon de kostbare koopwaar een lange reis over land. Na weken bereikten de zwoegende karavanen de kusten van de Zwarte Zee of van de Middellandse Zee. Daar werden de specerijen verhandeld aan de Europese kooplieden. Nogmaals begon nu een reis over zee, totdat de havens van *Genua* en *Venetië* waren bereikt. Vandaar vond de koopwaar verder haar weg, o. a. ook naar Nederland. (Zie het kaartje!)

De reizen duren lang.

Een plaats van grote betekenis op die lange tocht was *Konstantinopel*, tegenwoordig *Istamboel* geheten. Hier kwamen land- en zeewegen tezamen, waardoor de stad een brandpunt werd van verkeer en handel.

Een belangrijk station is Konstantinopel.

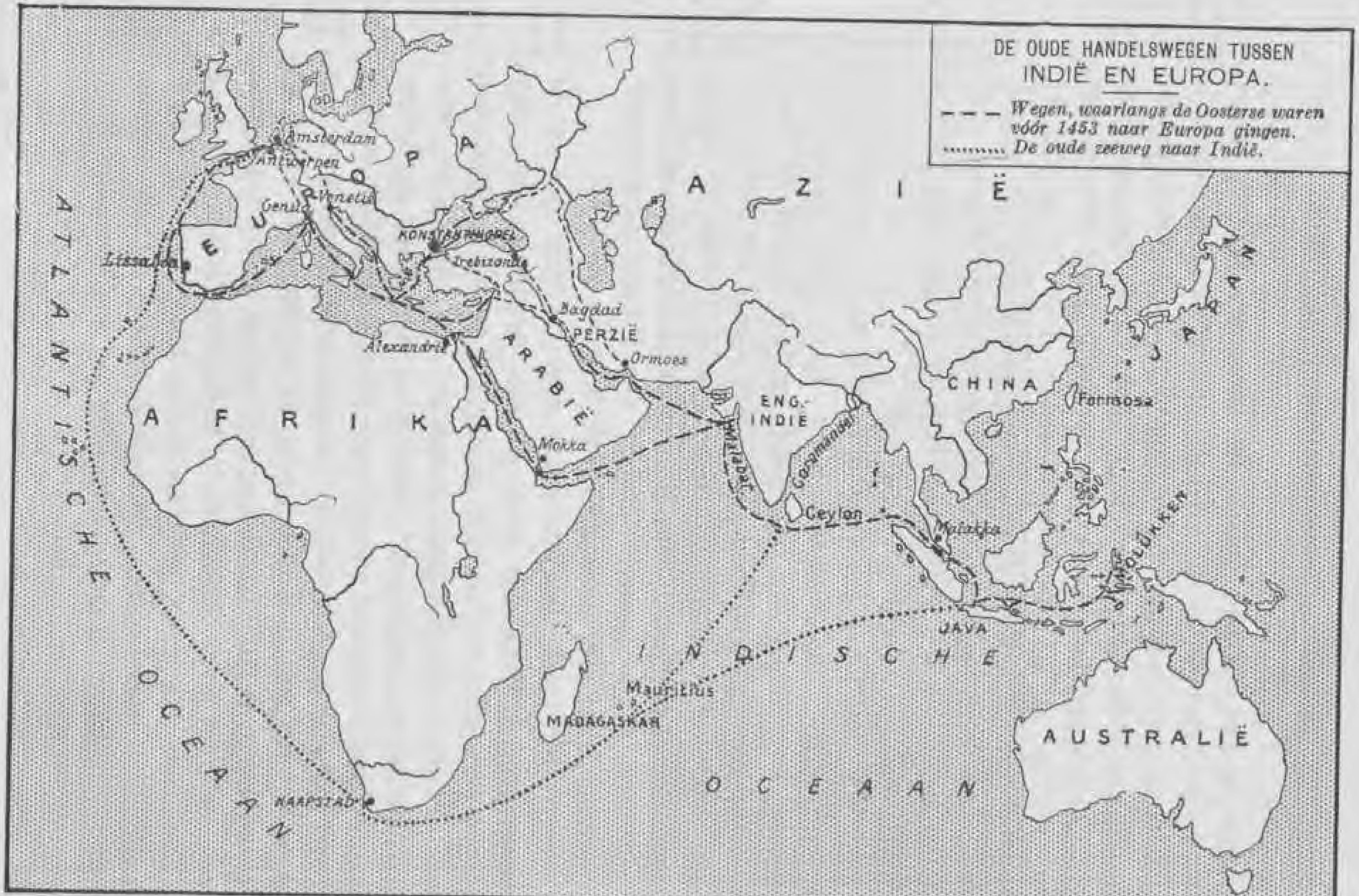
DE OUDE HANDELSWEGEN TUSSEN
INDIË EN EUROPA.
Wegen, waarlangs de Oosterse waren vóór 1453 naar Europa gingen.
De oude zeeweg naar Indië.
EUROPA
AZIË
AFRIKA
ARABIË
PERZIË
CHINA
JAPAN
AUSTRALIË
ENG. INDIE
Amsterdam
Antwerpen
Genua
Venetië
KONSTANTINOPEL
Trebizonde
Lissabon
Alexandrië
Bagdad
Ormoes
Mokka
Malabar
Coromandel
Ceylon
Malakka
Formosa
MOLUKKEN
JAVA
Mauritius
MADAGASKAR
KAAPSTAD
ATLANTISCHE OCEAAN
INDISCHE OCEAAN

Maar in 1453 werd Konstantinopel veroverd door de *Turken*, die er de hoofdstad van hun land van maakten. Voor de handelaars en zeelieden ving nu een tijd van ellende aan. Ze moesten namelijk van hun waren hoge tollen betalen, terwijl de zeeën onveilig werden gemaakt door rovers. Geen wonder, dat zo het verlangen ontstond naar een veiliger en goedkoper handelsweg.

De Turken belemmeren de handel.

Een nieuwe weg is nodig.

De zeeweg naar Indië kende men echter toen nog niet. Wel deden de *Portugezen* reeds tochten naar het zuiden, waarbij ze zich steeds verder van huis waagden. Eindelijk in 1498 zeilde een hunner zeelieden, *Vasco di Gama*, om Afrika's zuidpunt heen. Eerst volgde hij nog een tijd de kust naar het noorden en waagde het toen de Indische Oceaan over te steken. Zo bereikte hij *Kalikoet*, een drukke haven in het zuiden van Voor-Indië. *De zeeweg naar Azië was gevonden.*

De Portugezen vinden de zeeweg naar Indië. (1498).

Dit was een heel grote gebeurtenis, want voortaan zouden de Europeanen zelf de waren uit Indië halen en ze langs geheel nieuwe wegen naar het Westen voeren.

Heel voorspoedig ging het de Portugezen echter niet. Van de Arabieren, hun concurrenten in de handel, ondervonden zij veel tegenwerking. Door het verschil in geloof werd de verstandhouding bepaald vijandig. Toch wisten zich de Portugezen in het nieuwe land te handhaven. In 1506 veroverden zij zelfs het belangrijke *Goa*, dat de hoofdplaats zou worden van hun handelsgebied.

Goa vermeesterd.

In 1511 waren ze nog verder naar het oosten getrokken tot aan het Maleise Schiereiland, waar de bekende havenstad *Malakka* werd vermeesterd.

Malakka volgt.

Een jaar later verschenen de eerste Europeanen in het land der specerijen, de *Molukken*.

Het land der specerijen bereikt.

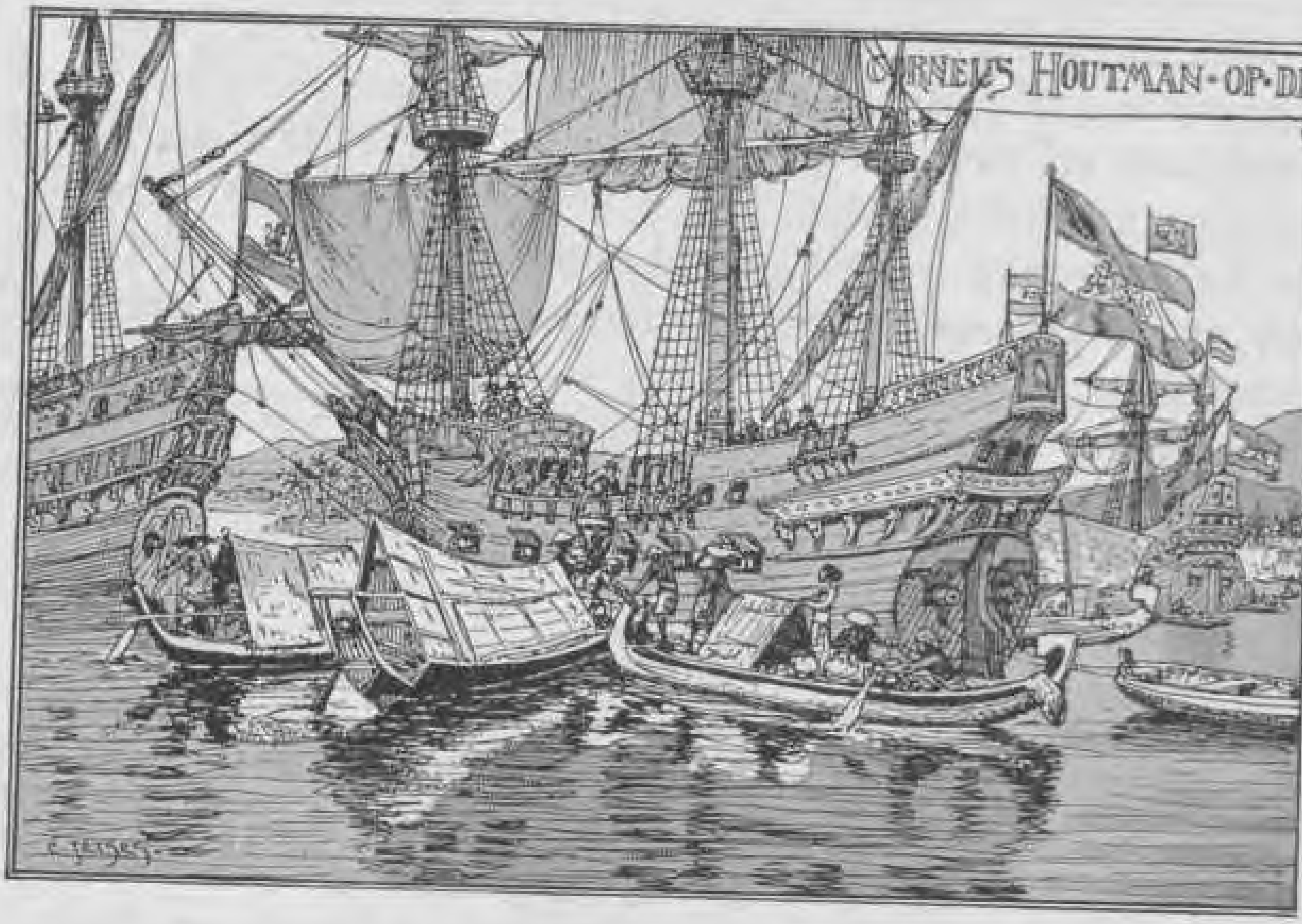

13. De Hollanders komen in Indië.

Lissabon is de stapelplaats der Oosterse waren.

Voortaan brachten de Portugezen dus de Indische producten rechtstreeks naar hun eigen land. In *Lissabon*, hun hoofdstad, werden ze opgestapeld. Waren de schepen gelost, dan voeren ze terug om nieuwe schatten uit het verre Oosten aan te voeren.

De Nederlanders verspreiden ze over Europa.

Hoe bereikten de specerijen nu de verschillende landen van Europa, als de Portugezen ze niet verder brachten dan hun eigen hoofdstad? Dat ging zo. De goederen, welke in Lissabon in de pakhuizen lagen opgestapeld, werden voor het allergrootste deel door de *Hollanders* van de Portugezen gekocht, opnieuw in schepen geladen en aan andere volken verhandeld. Zo zag men in alle havens van West- en Noord-Europa de schepen der Nederlanders, die daar de Oosterse waren met een zoet winstje aan den man brachten. Vervolgens vulden ze de ruimen hunner schepen met de voortbrengselen van

het land, waar ze nu toevallig waren en steeds met nieuwe vracht vervolgden ze de reis.

Geen ander volk hield zich met deze handel en vrachtvaart bezig. Het was dus te verwachten, dat de ondernemende Nederlanders eenmaal zelf naar Indië zouden stevenen om de specerijen goedkoper te kunnen inkopen. Immers de winsten zouden er nog groter door worden.

Waarom zelf de weg naar Indië gezocht.

Dat ogenblik kwam vrij spoedig. Toen de koning van Spanje, Filips II, in 1580 Portugal had veroverd, werden de Nederlanders op velerlei wijzen benadeeld. Zo werden eens honderden van hun koopvaarders in beslag genomen en de bemanningen gevangen gehouden (1585).

Dat was te erg en weldra trok men er op uit om zelf het land der specerijen te zoeken. Maar de zeeweg was hun niet volkomen bekend, en kaarten waren niet te koop. Doch moeilijkheden noch gevaren konden de stoute zeelieden van hun voornemen afbrengen. Zo trachtten ze zelfs meer dan eens Indië

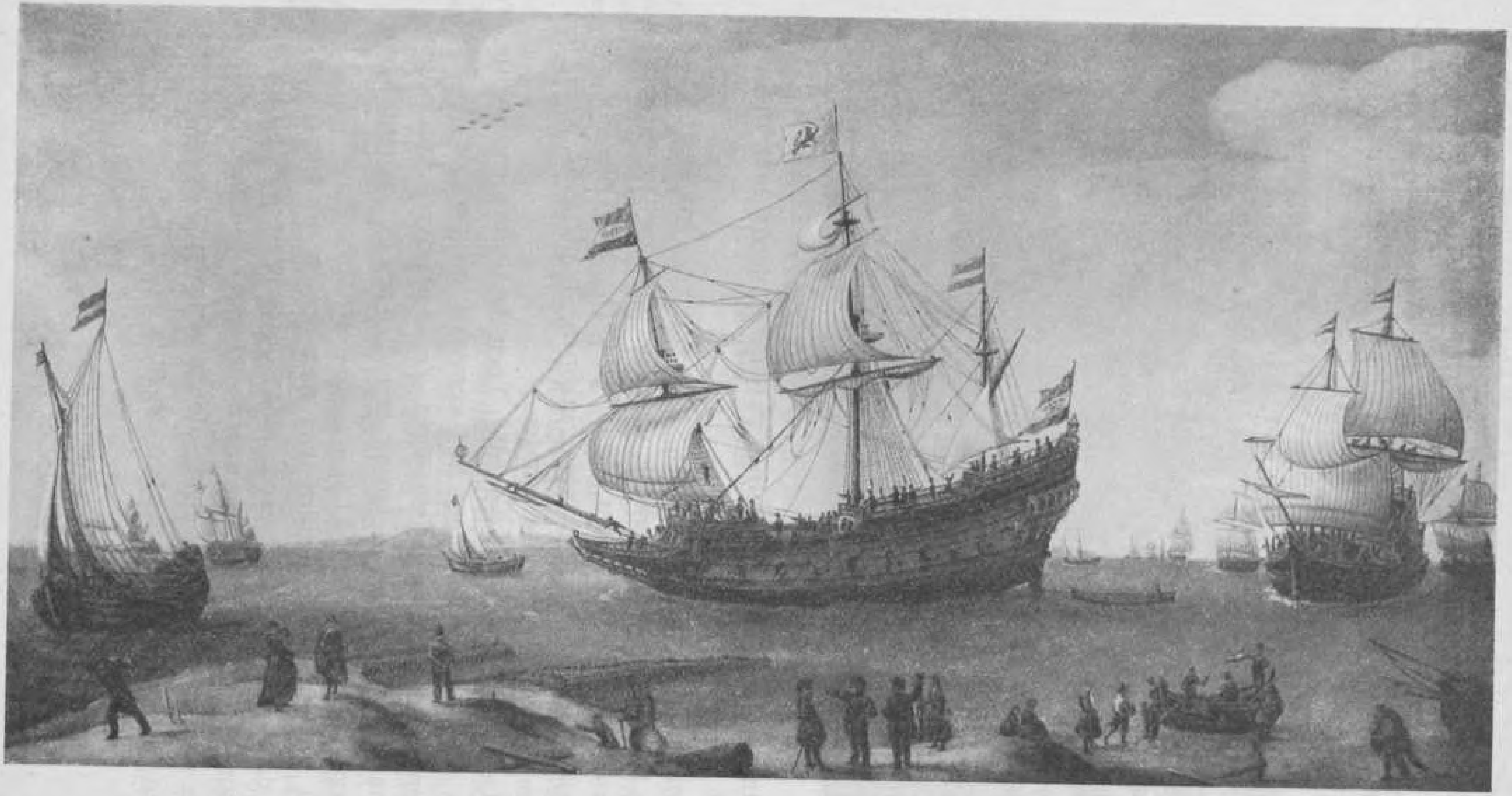

Thuiskomst van Cornelis Houtman

te bereiken door langs de noordkust van Europa en Azië te varen. Dit liep echter uit op teleurstellingen. Bekend geworden is de mislukte tocht van *Heemskerk* en *Barendsz* en hun overwintering op *Nova-Zembla* (1595—1596).

De tochten „Om de Noord" mislukken.

Deze weg bleek dus niet te gebruiken. Daarom probeerde men die van de Portugezen te volgen. Nu was men gelukkiger. In April van het jaar 1595 koos een vloot van vier kleine schepen onder *Cornelis Houtman* en *De Keyser* zee. Eindelijk in Juni van het volgende jaar, dus in 1596, na tal van wederwaardigheden en tegenspoeden, wierp men voor *Bantam* het anker uit.

Men gaat „Om de Zuid".

Indië bereikt.

De ontvangst van de nieuwe vreemdelingen was goed en al spoedig kwamen allerlei kooplieden, als Javanen, Chinezen en Arabieren aan boord om er hun waren te slijten. Aan de wal kreeg men zelfs een huis, dat voor toko werd ingericht.

Maar spoedig was het gedaan met de vriendschap. De Portugezen, die de Hollanders vreesden als gevaarlijke concurrenten, stookten de bevolking op. Ook schenen de Hollanders en de Javanen elkander soms niet te begrijpen en zo eindigde de veel belovende kennismaking in ruzie.

De Portugezen zitten de Hollanders dwars.

De vloot verliet nu Bantam en stevende oostwaarts. Maar overal langs de kust bleek het volk onvriendelijk gestemd. Eerst op het eiland Bali werd men goed ontvangen. Daar rustte men uit, sloeg vervolgens voorraden in en zonder de Molukken te hebben gezien, werd de thuisreis aangevangen. Eindelijk, in Augustus 1597, kwam men weer in het vaderland aan, waar de stoutmoedige zeevaarders met klokgelui verwelkomd werden.

Met lege handen thuis.

14. Nieuwe bezoeken.

Met lege handen thuis, meer dan de helft van de bemanning der vloot omgekomen en een der vier schepen verloren! En toch niet ontmoedigd!

Maar ze houden de moed er in. Immers men had kennis gemaakt met Indië, en zeer veel ervaring opgedaan, terwijl de toekomst gouden bergen beloofde.

In de grote koopsteden werd dan ook menig schip uitgerust voor de verre reis en in 1598 zagen de Bantammers opnieuw acht Hollandse schepen op de rede. Bevelhebber van de vloot was admiraal *Van Neck*.

Java opnieuw bezocht. Nu gaat het beter. Ditmaal was men welkom, daar de vorst van Bantam twist had gekregen met de Portugezen. Nu konden de Javanen hun opgespaarde voorraden verkopen, zodat vier der schepen weldra een flinke lading hadden. Deze keerden naar Nederland terug.

De andere schepen zetten de tocht langs de noordkust van Java voort, deden Jacatra, Toeban en Grisee aan en kwamen ten slotte in de Molukken. Hier bezocht men Ambon, Banda en Ternate, waar flinke inkopen werden gedaan. Toen keerden ook deze schepen met rijke lading huiswaarts.

De Specerij-eilanden voor het eerst bezocht.

Indië lokt steeds meer kooplieden. Nu zonden hoe langer hoe meer kooplieden, aangelokt door de mooie winsten, hun schepen naar het Oosten, naar Java en de Molukken. En als te Bantam geen peper meer was en ook in de Molukken de nagelen en noten waren uitverkocht, dan zwierven de zeelieden verder om elders vracht te zoeken. Zo was in weinige jaren de hele Archipel doorkruist, ja vertoonde zich het oranje-wit-en-blauw in China en Japan.

Er komt vinnige concurrentie. Waar zoveel kopers ter markt kwamen, werden de waren hoe langer hoe duurder. Het gebeurde wel, dat er voor een partij specerijen heel wat liefhebbers waren, die om het hardst tegen elkaar opboden. Daardoor kocht men de waren veel te duur in, terwijl ze in Europa niet zelden goedkoop van de hand gingen. Inplaats van grote winsten te maken, leden velen ernstige verliezen. Geen wonder, dat ze diep teleurgesteld waren door de Indische handel.

Europese vijanden en mededingers. Behalve de concurrentie, die de kooplieden verarmde, waren daar nog de Spanjaarden en Portugezen, de erfvijanden. Overal, waar de Hollanders hen ontmoetten, werd gevochten, soms heel

bloedig. En ten slotte vertoonden zich ook nog de Engelsen en Fransen in de Archipel, ook al aangelokt door de specerijen!

Verstandige mensen in Holland, o.m. de staatsman Van Oldenbarneveldt, zagen wel in, dat het zo op de duur niet ging. Ze kenden maar één middel, om aan al die moeilijkheden te ontkomen en dat was: *eendracht en samenwerking*. Ook de handelaars begonnen dat meer en meer te begrijpen en zo sloten zich weldra alle kleine handelsverenigingen aaneen tot één grote, machtige maatschappij, de *Verenigde Oostindische Compagnie* genaamd (1602).

Er moet samenwerking komen.

De V.O.C. gesticht.

---

15. Wat samenwerking doet.

De **V**erenigde **O**ostindische **C**ompagnie, de V.O.C., was dus een handelsvereniging. Haar doel was: goedkoop inkopen, duur verkopen. Tegenwoordig heeft men tientallen van die maatschappijen in Indië, maar toen was de V.O.C. de enigste in het land. Geen andere maatschappij mocht worden opgericht om handel te drijven op Afrika, Indië en Oost-Azië, zo had de regering in Holland het bepaald. Dat heette het *recht van alleenhandel*. Maar de Compagnie had nog andere rechten gekregen. Zo mocht zij ook de vijanden van het land, de Spanjaarden en Portugezen beoorlogen, hun de veroverde landen afnemen en deze zelf besturen. Daartoe mocht zij soldaten en officieren in dienst nemen, forten bouwen, ja, was het zelfs toegestaan, dat de Compagnie haar eigen geld aanmuntte.

Winst maken is haar doel.

Zij is de enigste Nederlandse kongsi in Azië.

Zij krijgt grote rechten.

Van al deze voorrechten maakte de nieuwe vereniging ruim gebruik.

Zij sluit contracten.

Op verschillende plaatsen sloot zij met den vorst een contract, dat deze de producten van zijn land aan de Compagnie zou verkopen. Tegelijkertijd kreeg zij vergunning om aan de kust een stenen huis met pakhuizen te bouwen. Hier kwamen dan enige ambtenaren te wonen, die de producten van de

bevolking opkochten, dikwijls in ruil tegen andere artikelen. Zo'n winkel of toko noemde men in die dagen een *factorij* of *loge*.

Zij bouwt loges.

Daarin lag heel wat kostbaars bijeen, niet slechts koopwaren, maar ook grote sommen aan goud en zilver. Het is dus te begrijpen, dat men die gebouwen van steen maakte en ze bij voorkeur met een stevige, hoge muur omringde.

Maar graag een fort er naast.

Zo kon men vijanden en rovers op een afstand houden, want met de rust en veiligheid was het dikwijls maar slecht

Naamcijfer der Compagnie

gesteld. Politie en rechtspraak kende men ternauwernood. Ook het gevaar voor brand was nu veel verminderd.

De V.O.C. zoekt overal klanten.

De Compagnie weerde zich flink en weldra had zij zich gevestigd te Bantam, te Grisee en in de Molukken. Doch ook in Achter-Indië en Voor-Indië, zelfs in Japan had zij al spoedig factorijen gesticht.

De alleenhandel vlot niet.

Met de alleenhandel vlotte het niet. De Portugezen en Spanjaarden waren nog steeds in de Molukken. Zij waren gehaat bij de bevolking. Zij waren trots en trachtten overal de eilandbewoners te bewegen tot de godsdienst der vreemdelingen over te gaan. Handeldrijven met de Compagnie werd zwaar gestraft.

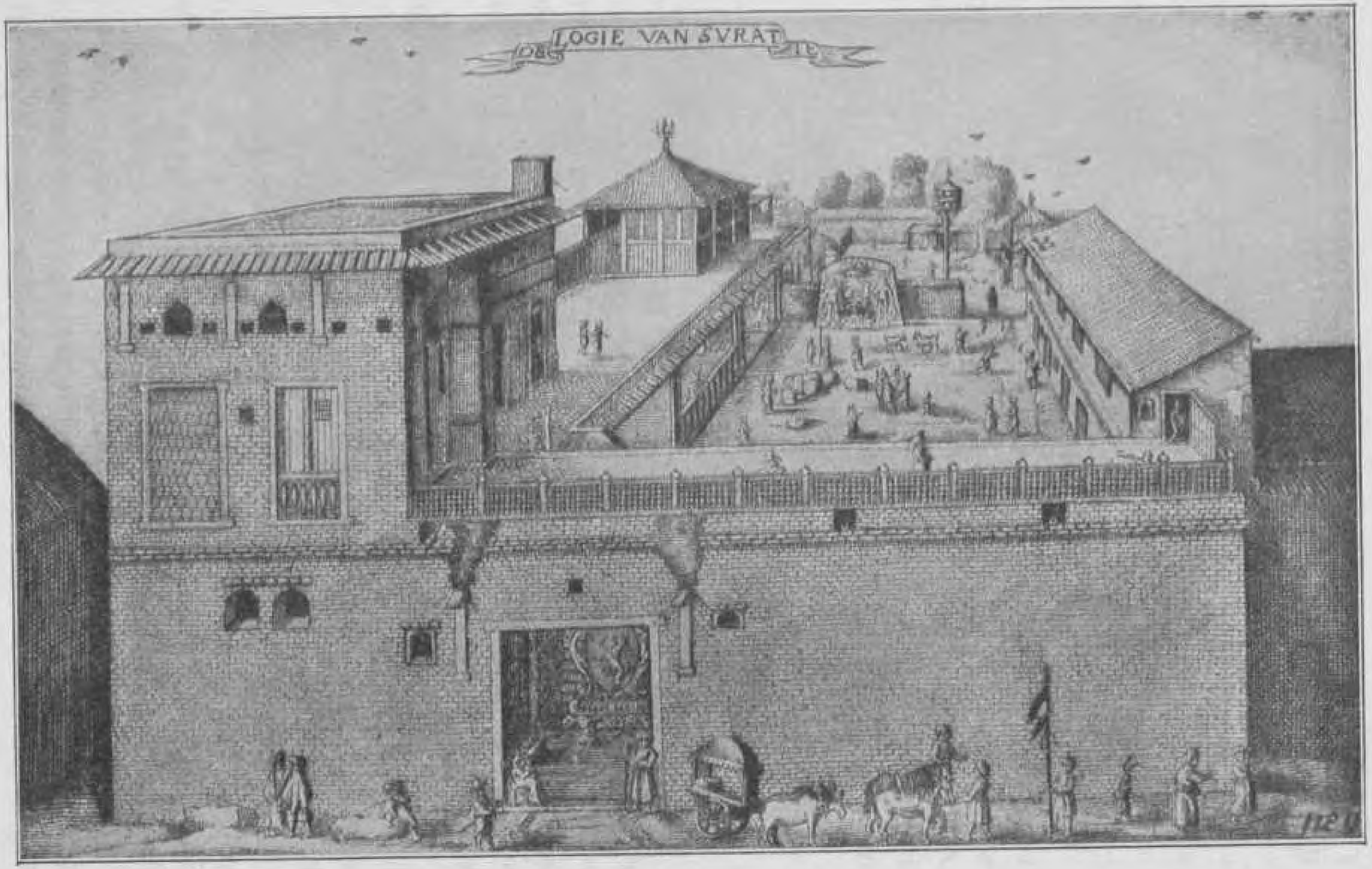

Een loge der Compagnie.

Geen wonder, dat de Hollanders in het begin als redders in de nood werden begroet.

Meer en meer werden de Portugezen nu uit de Molukken verdreven. Ambon, de Oeliassers, Ternate en Tidore moesten ze verlaten. Hun forten gingen over aan de Hollanders, die als loon voor de verleende hulp de alleenverkoop van kruidnagelen en muskaatnoten ontvingen.

De vijanden moeten de Molukken uit.

Dan waren er nog de Engelsen, die natuurlijk dat recht van alleenhandel van de Compagnie niet erkenden. Overal waar de Nederlanders een loge hadden, stichtten zij er ook een. Zo te Bantam en te Jacatra; zelfs vestigden zij zich op Ambon. Het waren lastige concurrenten, maar hen beoorlogen ging toch niet best. Daar was de regering in Holland tegen.

Lastige lui zijn de Engelsen.

---

16. Batavia gesticht.

De jonge Compagnie had dus zorgen genoeg: overal vijanden en mededingers en met de Inlandse vorsten moeilijkheden over de handel! En géén hoofd, dat de zaken bestuurde; géén hoofdplaats, waar mensen en goederen veilig waren; waar de schepen zich konden verzamelen, waar het bestuur zich kon vestigen!

In Indië heeft men geen leider en geen thuis.

De bewindhebbers der Compagnie in Nederland begrepen, dat hierin verandering moest komen. Zij stelden in 1610 een hoofd aan voor de hele handel in Indië. Deze man heette Pieter Both; zijn titel zou zijn *Gouverneur-Generaal.*

De eerste G.G.

Allereerst probeerde Both nu een eigen hoofdplaats te verkrijgen. Die stad moest gunstig liggen, niet te ver van Straat Soenda of Straat Malakka, de beide toegangswegen tot de Archipel.

Bantam lag zeer geschikt, maar de vorst, die veel voordelen genoot van de handel der Nederlanders, wilde hun geen grond afstaan voor een nieuwe stad. Wij kunnen ons dat wel begrijpen.

Moeilijk is het een verzamelpunt te vinden.

Jan Pieterszoon Coen.

De vorst van het nabije Jakatra echter, als leenman van Bantam eigenlijk onderhorig aan dit land, was ook belust op de inkomsten van de handel en dacht er anders over. Hij wilde de Compagnie wel helpen en verkocht haar een klein stuk

Jakatra verkoopt grond voor een loge.

grond, nog geen hectare groot, gelegen aan de oostelijke oever van de Tji Liwong. Daar mocht men nu een stenen loge bouwen (1610).

Bantam vond dit lang niet aangenaam, want het verloor nu een deel van de rijke voordelen.

Er groeit een voorname nederzetting. Intussen werd de nederzetting te Jakatra steeds belangrijker en de Hollanders begonnen de plaats meer en meer te gebruiken als verzamelpunt. Dit was vooral het werk van *Jan Pieterszoon Coen,* eerst hoofdambtenaar bij de V. O. C.; in 1618 Gouverneur-Generaal. Hij was een zeer doortastend man en hij voelde terdeeg, hoe nodig het was, onafhankelijk te zijn en een eigen thuis in Indië te bezitten.

Bantam is jaloers. De vooruitgang van Jakatra was Bantam een doorn in het vlees en de Engelsen lieten niet na die jaloersheid nog wat aan te wakkeren.

De Engelsen stoken. Zelf vestigden zij zich in 1614 ook te Jakatra, aan de andere zijde van de rivier, juist tegenover de Hollandse loge. Ook de vorst van Jakatra, door Bantam omgepraat, bleek later een vijand te zijn, ofschoon hij veinsde de beste vriend van de Hollanders te zijn.

Vijanden overal. De strijd kan niet uitblijven. Zo aan alle zijden door gevaren omringd, versterkte Coen ongevraagd zijn loge met wallen en kanonnen. Want het was duidelijk: een strijd kon niet lang meer uitblijven.

Coen geeft de eerste klap. Coen besloot de eerste klap te geven. Hij vermeesterde de verdedigingswerken der Engelsen en viel hun vloot aan, die op de rede verscheen. De slag bleef onbeslist, waarna Coen wegstevende om hulp te halen uit de Molukken. De mannen aan de wal gelastte hij zich niet over te geven.

Vijf maanden later kwam Coen terug, thans opgewassen tegen alle vijanden. Maar de Engelsen waren verdwenen; zij hadden twist met den vorst van Bantam gekregen. Het fort had stand gehouden.

Hij tast door. Nu was Coen vast besloten om met het zwaard te nemen, wat hij en zijn voorgangers door onderhandelingen en geld

niet hadden kunnen verkrijgen. Hij viel Jakatra aan en verwoestte het geheel.

Rondom het Hollandse fort, dat *Batavia* was gedoopt, ontstond nu weldra een stad van de zelfde naam. Er vestigden zich veel Chinese kooplieden uit Bantam.

Het thuis is gesticht.

---

17. Soenan Agoeng.

Modjopait, Demak, Mataram! Ziedaar de drie rijken, die achtereenvolgens de oppermacht op Java hadden.

Mataram is ongeveer 1580 nog een klein land. (Zie blz. 40).

Tijdens de stichting van Batavia was Mataram nog een land in opkomst. Oorspronkelijk was het een klein rijk; het lag ongeveer, waar thans 't gewest Djocjacarta ligt. Door verovering had het zich steeds uitgebreid.

In 1613 kwam een heerszuchtig vorst op de troon, bekend onder de naam van *Soenan Agoeng* (= grote soenan).

Zijn doel was heel Java te onderwerpen, want tal van vroegere provinciën van Modjopait wensten hem niet als heer te beschouwen. De regering van Soenan Agoeng is dan ook één lange oorlog geweest.

Soenan Agoeng wil heel Java hebben.

Dat Java in die jaren weinig voorspoed heeft gekend ligt voor de hand. Soenan Agoeng was een hardvochtig vorst, die geen mensenlevens spaarde. Aldoor moesten de mannen uit de dessa's klaar staan om de legers aan te vullen, die door oorlog en ziekte gedund waren. Hele landstreken werden verwoest, dorpen en steden verbrand, de bewoners gedood of als slaven weggevoerd naar een andere landstreek. De scheepvaart der Javanen benadeelde hij ernstig, doordat hij meer dan eens hun handelssteden, Toeban, Grisee en Soerabaja, belegerde en verwoestte.

Land en volk hebben veel onder zijn bestuur te lijden

De sawahs werden onvoldoende bewerkt, doordat de mannen op het oorlogspad waren. De oogsten waren schraal of mislukten; ellende en hongersnood waren de gevolgen.

Soms dwongen de treurige toestanden, waaronder het volk leefde, den keizer de oorlogen voor een korte tijd te staken. Maar lang duurde zo'n vrede niet. Zolang niet heel Java hem als opperheer erkende, had Soenan Agoeng geen rust.

---

18. Soenan Agoeng tegen Batavia.

In het rijk van den groten Soenan kregen de Hollanders ook vergunning om loges te bouwen. Die te Djapara vooral was belangrijk. Daar kocht de Compagnie de rijst voor haar factorijen. Jaarlijks gingen gezanten van de Compagnie naar het hof van den Soenan te *Karta*, de hoofdplaats van Mataram.

Twee dingen verlangt Mataram van de V.O.C.

Aan deze gezanten had Soenan Agoeng meermalen te kennen gegeven, dat het hem aangenaam zou zijn, indien de Compagnie hem als opperheer van Java erkende. Ook verlangde hij haar hulp om Bantam te veroveren.

Maar de Compagnie weigert.

Nu wilde men te Batavia gaarne in vrede met Mataram leven, maar men bedankte er voor den Soenan als leenheer te huldigen en hem in zijn veroveringsoorlogen te steunen. Soenan Agoeng mocht niet al te machtig worden.

Nu moest de heerszuchtige vorst wel alleen zijn plannen uitvoeren. Hij begon in het oosten, waar Madoera werd verwoest. Ook Soerabaja moest zich na een lang beleg overgeven (1625).

Bantam of Batavia?

Nu was de tijd gekomen voor West-Java. Wat zou het eerst aan de beurt zijn: Batavia of Bantam?

Soenan Agoeng had besloten eerst de Hollanders te verdrijven. In het geheim werden allerlei maatregelen genomen. Een leger zou de stad aanvallen van de landzijde, terwijl een vloot haar zou bestoken uit zee.

Eerste aanval.

Coen was echter op zijn hoede geweest. Hij had de stad flink versterkt en de burgers gewapend. De aanvallen werden dan ook alle afgeslagen. De ontmoedigde vijand, die bovendien gebrek aan alles had, werd ten slotte gedwongen om af te

trekken. De ongelukkige bevelhebbers van het leger werden bij hun terugkomst in Mataram allen omgebracht.

Tweede aanval. Een jaar later, in 1629, zou een nieuwe aanval op Batavia gedaan worden. Coen liet echter de rijstvoorraden van 's keizers leger, welke te Tegal en Cheribon lagen opgestapeld, verbranden. Toen het Mataramse leger voor de stad verscheen, ontstond er al spoedig hongersnood onder de soldaten. Veel Javanen liepen weg om aan eten te komen. Zo werd er weinig gevochten. Vrij spoedig trokken de overgebleven troepen, door honger en ziekte geplaagd, van Batavia weg.

Coen sterft. Maar ook in de stad hadden ziekten heel wat slachtoffers gemaakt. Zo was o. a. Coen tijdens het beleg gestorven.

Batavia blijft bestaan. Batavia was voorgoed behouden, want nooit durfde de trotse Soenan weer een aanval wagen. Van vrede sluiten wilde hij echter niets weten. Pas na zijn dood in 1645 kwam er een eind aan de oorlog.

---

19. De Compagnie buiten Java.

Nu gaan we eens zien, wat er verder in de Archipel gebeurde. We weten al, dat de Portugezen, Spanjaarden, Engelsen en ook de bewoners der Molukken veel zorgen aan de Hollandse kooplieden gaven. Toch slaagden de mannen der Compagnie er in deze lieden ten slotte allen onschadelijk te maken.

De V.O.C. wordt allen de baas.

De Spanjaarden trekken af. De Spanjaarden werden meer en meer uit de Molukken verdreven. In 1663 verlieten ze daar hun laatste factorij. Ze trokken af naar de Filippijnen, nog hun enigste bezitting in Indië. Daar werden ze met rust gelaten.

De Portugezen verliezen hun hoofdstad. De Portugezen lieten zich niet zo gemakkelijk verdringen. Van Timor waren ze niet vandaan te krijgen. In 1641 trof hun echter een zware slag. Toen sloegen de Hollanders het beleg voor Malakka, hun hoofdplaats in Indië. Na een langdurig strijd moest de stad zich overgeven. Met de macht van de

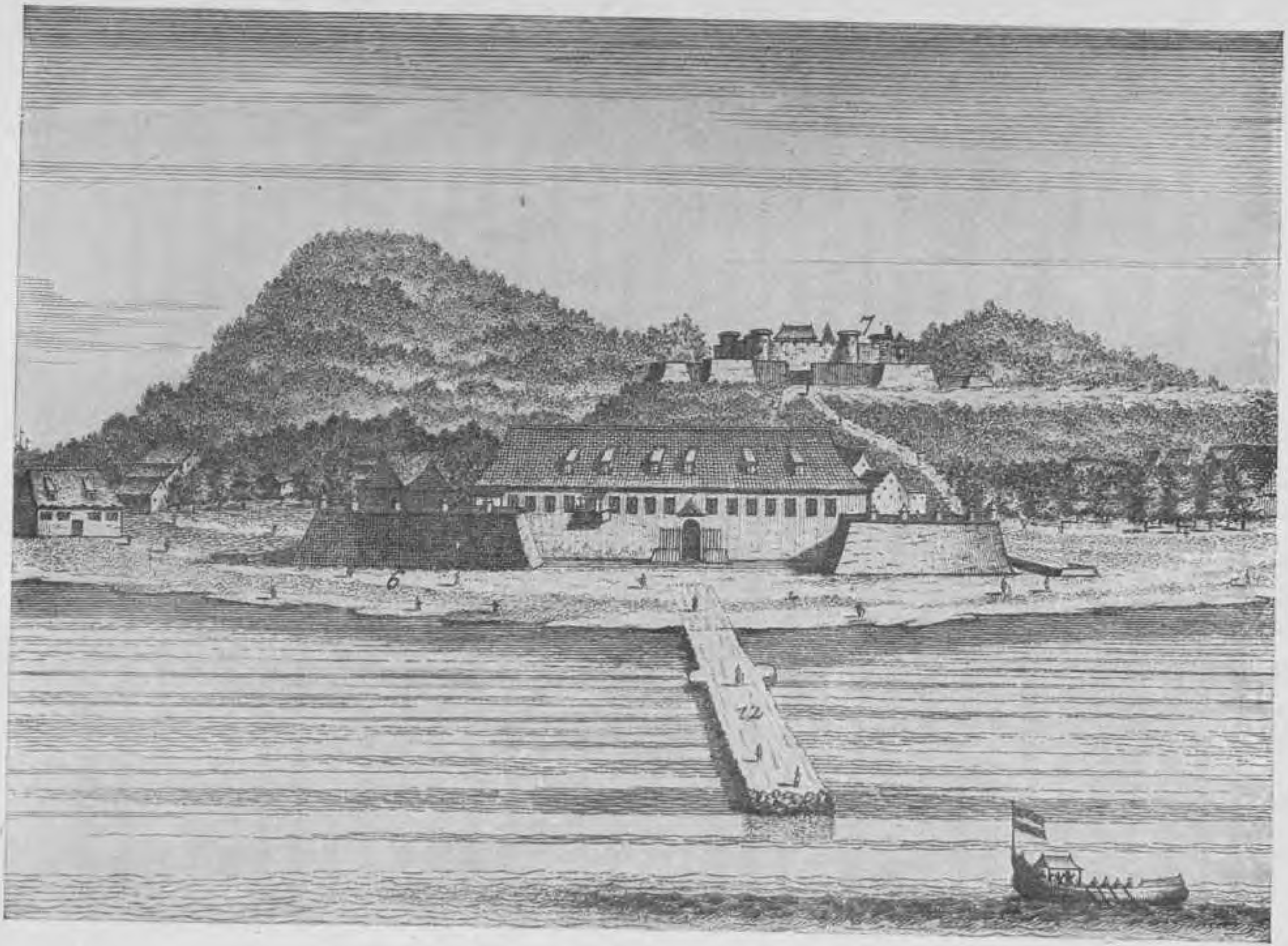

Banda.

Portugezen in Oost-Indië was het nu gedaan. De Nederlanders waren nu meester van Straat Malakka en haalden nieuwe voordelen uit de tinhandel van het Maleise schiereiland.

De Engelsen geven het op.

Ook de Engelsen lieten de handel in Indië aan de Hollanders over. Alleen in Bantam behielden zij een factorij.

De Compagnie is niet bemind

Zo had de V.O.C. zich steeds meer van de alleen-inkoop en verkoop meester gemaakt. Maar hoeveel vijanden had ze zich daardoor niet op de hals gehaald! Immers iedere vreemdeling, die zich in de Indische zeeën waagde, werd er uitgejaagd.

Zij weet te straffen.

En wee de Inlandse vorsten in de Molukken, die in het geheim nog wel eens een partijtje specerijen aan anderen durfden te verkopen! De V.O.C. noemde dat smokkelhandel en beschuldigde de eilandbewoners, dat ze het contract hadden geschonden. Dat was een daad, die ernstige bestraffing eiste. Zo werd Banda in 1623 door Coen wreed getuchtigd. Ook opstanden tegen de Compagnie werden met ruw geweld onderdrukt. De vorsten van Ternate, Tidore en Batjan konden er van vertellen.

Banda.

De Hongitochten.

Ten slotte was de toestand zo, dat slechts op Ambon en de Oeliassers kruidnagelen mochten worden gekweekt. Muskaatnoten en foelie groeiden alleen op Banda. Op geen enkel ander eiland werd de teelt van de specerijbomen toegestaan. Gedurig landden nu hier, dan daar, de soldaten der Compagnie, welke dan de verboden bomen uitroeiden. [1])

Nergens ter wereld groeiden de specerijen, dan op slechts enkele eilanden in de Molukken. Zodoende kwamen er niet te veel van deze waren op de markt. Daardoor stegen de prijzen en maakten de handelaars der Compagnie zeer grote winsten. En dat was juist hun doel.

Het spreekt vanzelf, dat de Molukse eilandbewoners zich onder het hardvochtige bestuur van de Compagnie evenmin

---

[1]) Deze expedities heetten hongitochten (hongi = vloot, waarvan de schepen door roeiers werden voortbewogen).

tevreden voelden als onder hun vroegere meesters, de Spanjaarden en de Portugezen. Dikwijls leed de bevolking armoede, doordat de kostwinning haar was ontnomen. Maar daaraan stoorden de kooplieden van voor drie eeuwen zich maar weinig.

---

20. De Compagnie op Celebes en Sumatra.

Toen de Molukken voorgoed tot rust waren gebracht, was de tijd gekomen om met een ander volk af te rekenen, n.l. met de *Makassaren*. Dat waren echte zeevaarders, die zich overal in de Archipel vertoonden. Ze smokkelden specerijen uit de Molukken en waren zelfs niet afkerig van zeeroof. Daarbij was hun sultan zeer belust op het bezit van de landen van de naburige vorsten. Terecht noemden de Hollanders deze roerige lieden „de haantjes van het Oosten".

„De haantjes van het Oosten".

Meer dan eens hadden deze Makassaren reeds klop gehad. Dan kwam er gewoonlijk wel een tijd van rust, maar de klachten over hen bleven niet uit. In 1667, toen de sultan van Makassar veroveringen maakte op de naburige eilanden, vond de Compagnie de tijd gekomen dezen overmoedigen vorst voorgoed tot gehoorzaamheid te brengen.

Admiraal Speelman onderwerpt ze.

Speelman, een voortvarend admiraal, werd dit werk opgedragen. Gesteund door Boeginese troepen, onder leiding van één van hun vorsten, *Aroe Palaka*, versloeg hij den sultan van Makassar (1667).

Makassar „de sleutel der Molukken".

Deze onderwierp zich. In de kampong Bongaai bij Makassar, tekende hij een stuk, waardoor de V.O.C. heer en meester werd op Celebes en in de Molukken. (*het Bongaais Tractaat*).

Nu kon de Compagnie toezicht houden op de scheepvaart in de Molukken. Weldra werden nu alle vreemde concurrenten daar geweerd.

Aroe Palaka werd tot beloning vorst van het rijk Boni.

Op Sumatra gebeurde iets dergelijks. Daar was Atjeh een

belangrijk rijk. Nauwelijks waren de Hollandse zeevaarders in Indië gekomen, of ze hoorden reeds van de peper, die dat land in overvloed opleverde. Dat was voldoende om enige schepen naar de Atjehse kusten te zenden. Maar de ontvangst was al heel slecht. De bekende Cornelis Houtman werd op een der tochten zelfs vermoord en een aantal Hollanders een tijd gevangen gehouden. Later werd de verhouding beter en in 1601 was die zelfs zo vriendschappelijk, dat twee Atjehse hoofden een bezoek brachten aan Prins Maurits, den „koning van Holland", zo ze meenden.

Atjeh is onvriendelijk.

Kort daarna, in 1607, trad een krachtig sultan, *Iskandar Moeda,* in Atjeh op. Ook deze vorst had het plan zijn rijk uit te breiden en maakte zich daartoe meester van hele stroken aan de Westkust tot voorbij Padang. De Compagnie maakte zich zelfs bezorgd over het nabij gelegen schiereiland Malakka, waar ook enkele landstreken in het bezit kwamen van den Atjehsen vorst.

Toen dan ook in 1636 de machtige sultan stierf en een zwakker bestuur aanving, maakte de Compagnie dadelijk van de gelegenheid gebruik om tal van vorsten aan de Westkust over te halen, de gehoorzaamheid aan Atjeh op te zeggen. Dezen stelden zich hierop onder de bescherming der Hollanders.

De V.O.C vormt met de Maleise vorsten een verbond.

Zo breidde de invloed der Compagnie zich gedurig meer over de Archipel uit.

---

21. Coen's werk voortgezet.

Maar ook buiten Indië waren de onverschrokken Hollanders der 17e eeuw geen vreemdelingen meer. Had Coen de fundamenten gelegd van het Nederlandse gezag in Azië, andere gouverneurs-generaal, zoals *Van Diemen, Maetsuyker en Ryclof van Goens,* breidden de macht der Compagnie voortdurend uit. Tot ver buiten de Archipel wisten ze handelskantoren te vestigen.

Nimmer rustende kooplieden.

Een heel voornaam punt voor de Nederlanders werd Zuid-Afrika. Hier voorzagen zich de Oostindievaarders van water, vlees, groenten en vruchten. Schepelingen, die tijdens de lange reis ziek geworden waren, werden hier aan land gebracht en kregen in het heerlijke klimaat hun gezondheid terug. Uit- en thuisvarende schepen ontmoetten elkaar hier en lieten er de brieven achter. Met de inboorlingen werd ruilhandel gedreven.

Kaapstad wordt gesticht.

In 1652 stichtte *Johan van Riebeek* hier op last der Compagnie een vast station, het latere *Kaapstad*.

Rusteloos waren de Hollanders van die tijden in de weer om nieuwe handelswegen te vinden. Reeds in 1598 had *Olivier van Noort* met twee schepen de reis rondom de wereld volbracht.

„De Nederlandse Columbus".

Later zijn vooral bekend geworden de twee ontdekkingstochten van *Abel Tasman*, die we wel „den Nederlandsen Columbus" zouden kunnen noemen (1642 en 1644). Hij ontdekte niet alleen het vasteland van *Australië*, maar ook eilanden ten zuiden daarvan, zoals *Tasmanië* en het verder gelegen *Nieuw-Zeeland*.

Het „kaneeleiland" wordt veroverd.

In 1656 verloren de Portugezen nogmaals een van hun voornaamste bezittingen nl. *Ceylon*. Hierdoor beschikten de Hollanders over een nieuwe specerij, de kaneel.

Formosa, de „Chinese toko", gaat verloren.

Tegenover China lag *Formosa*. Ook op dit eiland ontstond een bloeiende nederzetting der V.O.C. Men dreef handel in ruwe zijde en suiker. In 1662 ging het eiland weer aan de Chinezen verloren.

De Nederlanders vrachtvaarders van Azië.

Zo werden de Nederlanders langzamerhand in Azië, wat ze reeds lang in Europa waren nl. de handelaars en vrachtvaarders tussen de verschillende landen. Specerijen van de Molukken, geschilderde kleedjes van Perzië en Voor-Indië, rijst van Achter-Indië, koper en lakwerk van Japan, zijde uit China, kaneel van Ceylon of koffie van Mokka in Arabië werden zowel naar Europa als tussen de landen van Azië onderling vervoerd.

22. Mataram in nood.

Thans keren we naar Java terug, om daar grote dingen te aanschouwen.

De opvolger van Soenan Agoeng had in 1646 met de Oost-indische Compagnie vrede gesloten, na lange jaren van oorlog. Bij deze vrede beloofden de partijen zelfs elkander in geval van nood te zullen bijstaan.

Goede vrienden met Mataram.

Amangkoe-Rat, zo heette de zoon, die Agoeng opvolgde, was een heel ander man dan zijn vader. Deze had wel is waar veel oorlogen gevoerd, waaronder land en volk erg hadden geleden, maar toch waren de onderdanen vervuld met grote eerbied jegens hun vorst. Amangkoe-Rat echter was onbeduidend en wispelturig en van nog wreder inborst dan zijn vader. Zijn grootste genot scheen zijn onderdanen te kwellen en ze onschuldig te doen ombrengen.

Amangkoe-Rat is een slecht vorst.

Geen wonder was het, dat een deel van het volk den vorst haatte en begon te morren. Steeds groter werd de ontevredenheid, totdat in 1674 een leenman van Mataram in opstand kwam. Die leenman was *Troeno Djojo,* een Madoerese prins. Met gebruik van Makassaarse benden, werden in Oost-Java verschillende plaatsen, zoals Grisee en Soerabaia, in brand gestoken, nadat de troepen van den soenan waren verslagen.

Troeno Djojo begint een opstand.

Natuurlijk leed de handel van de Compagnie door deze opstand belangrijke schade. De uitvoer van rijst uit Japara stond stil, zodat het hoog tijd werd zich met de opstand te bemoeien. Troeno Djojo ging voort de troepen van Mataram te verslaan. Weldra was de kuststrook tot Semarang in zijn bezit. Zelfs bezette hij Plèrèd, de hoofdplaats van Mataram, welke plaats in de as werd gelegd.

Soenan Amangkoe-Rat was radeloos. Reeds was hij uit zijn hoofdplaats naar het westen getrokken. Omringd door slechts enkele getrouwen, waaronder zijn zoon, de kroonprins, stierf hij op de vlucht.

Mataram's vorst is radeloos.

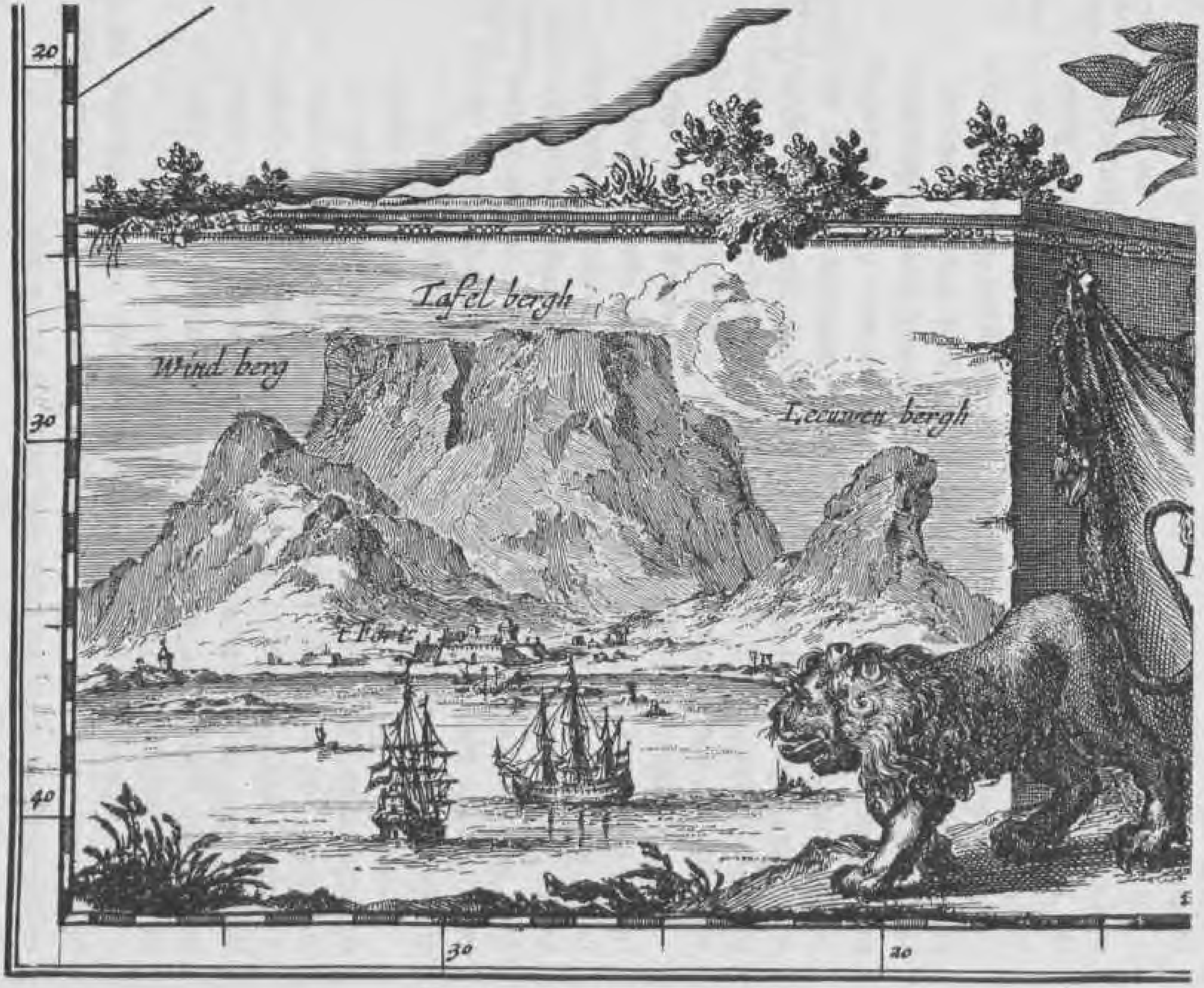

Het begin van Kaapstad.

De V.O.C. snelt te hulp.

Aan admiraal *Speelman,* denzelfden, die ook Makassar had bedwongen, werd opgedragen de opstand te dempen. Lang werd er gestreden, waarbij het voordeel steeds aan de troepen der Compagnie was. Aroe Palakka met zijn Boeginezen steunde trouw het leger van Speelman.

De opstand wordt gedempt

Troeno Djojo was eindelijk gedwongen naar de binnenlanden van Java de wijk te nemen. Bij Kediri werd hij beslissend verslagen, en kort daarop gevangen genomen. Door den wraakzuchtigen *Amangkoe-Rat II,* die zijn vader intussen was opgevolgd, werd de aanvoerder der opstandelingen eigenhandig gekrist.

De oorlog was nu spoedig geëindigd.

Zo was het machtige rijk van Mataram de ondergang nabij geweest. Aan de Hollanders had het zijn redding te danken.

Maar Mataram moet betalen.

Als loon voor de verleende hulp kreeg de Compagnie het gewest Krawang, een deel van de Preanger en Semarang en bovendien in onderpand voor de oorlogskosten de havens aan de noordkust. De uitvoer van rijst en andere producten, benevens de invoer van allerlei buitenlandse artikelen (opium en kleedjes), kortom de gehele overzeese handel verviel daardoor aan de Compagnie. 1678 (Zie het kaartje.)

Een andere geduchte tegenstander was de sultan van Bantam, *Ageng* geheten. Zijn plan was om de Compagnie te beoorlogen en te vernietigen, maar daarin werd hij tegengewerkt door zijn zoon, die de vrede wilde bewaren. De laatste riep ten slotte de Hollanders te hulp en nu was de strijd spoedig beslist. Sultan Ageng werd gevangen genomen en de zoon kwam aan de regering. Hierdoor werd tevens de laatste factorij aan de Engelsen ontnomen (1682).

Ook Bantam tot rust gebracht.

Twee grote rijken waren afhankelijk van de V.O.C. geworden.

---

23. Het rijk Mataram en de stad Batavia.

Het is slechts weinig, wat wij weten van de toestanden in Java's binnenlanden gedurende de 17e en 18e eeuw. Behalve een jaarlijks gezantschap van de Compagnie, dat geschenken bracht aan den soenan van Mataram en handelsverdragen sloot, bemoeiden de Nederlanders zich in 't geheel niet met 's keizers zaken. De Europeanen woonden slechts aan de kust, waar ze hun factorijen en pakhuizen hadden.

Wat de gezanten der Compagnie ons van hun reizen naar het hof van Mataram van het binnenland vertellen, is zeer merkwaardig. Laat ons dus eens zien, wat we uit die verhalen kunnen leren.

Een gezantschap op reis. Het gezantschap, een tiental Hollanders, reisde per schip van Batavia naar Midden-Java. Te Tegal of Semarang werd voet aan wal gezet. Daar waren enige ambtenaren van den soenan ter verwelkoming aanwezig.

Weldra ving nu de tocht naar het binnenland aan. Het was nu een heel gezelschap geworden. Voorop reed een troep Javaanse krijgslieden. Dan kwamen de hoge dienaren van den soenan, vervolgens de Hollanders en eindelijk weer krijgsvolk en slaven. De laatsten waren te voet en droegen de bagage en de geschenken van de Compagnie bestemd voor den vorst.

Het was een vermoeiende reis, die dagen lang duurde, want de wegen waren slecht en de rivieren niet overbrugd.

In de kustvlakte ging de tocht langs sawahs en klappertuinen, meer landwaarts door bamboe- en djattibossen.

Bij de grens van het eigenlijke soenangebied gekomen, hield een sterke wacht van soldaten streng toezicht op alles wat voorbijging. Hoog gezelschap op weg naar den vorst, werd met veel eer bejegend. Alles, wat de vermoeide reizigers kon verkwikken, was in overvloed door de bewoners van het grensplaatsje aangevoerd. Op straffe des doods was het verboden een geschenk voor de betoonde gastvrijheid van de reizigers aan te nemen.

De vlakte van Solo deed de vreemdelingen versteld staan van de vruchtbaarheid van het land. Onafzienbare rijstvelden, door het van de bergen komende water bevloeid, ontelbare dorpen, de hoogten met boomgaarden en met aardvruchten beplant, zo aanschouwden de verbaasde Nederlanders Java's binnenland. Langs de wegen een en al bedrijvigheid: Javanen met koopwaren beladen, karren met rijst en andere goederen, getrokken door karbouwen.

Om in de eigenlijke hoofdplaats Karta (in de tegenwoordige res. Djokjakarta) te kunnen doordringen, moest men nogmaals sterke wachten van krijgslieden passeren. De stad zelf met haar huizen van bamboe en vuile straten, leverde geen fraaie aanblik. Het verblijf van den soenan, de kraton, was bovendien nog door een ontzaglijke muur omringd. Behalve de vorst woonden daar binnen duizenden dienaren.

Buiten de stad lagen uitgebreide diergaarden, door sterke omheiningen begrensd. Binnen die perken ging de sultan jagen op herten, rhinocerossen en bantengs.

Natuurlijk hield de soenan zich veel bezig met het bestuur over zijn landen. Geregeld liet de vorst zijn rijksgroten voor zich verschijnen.

Op een groot grasplein was de raadzaal, een open gebouw, waarvan de vloer met matten was belegd. Dit was de *balai* en hier troonde de vorst, gezeten op een laag bankje. Zijn gewaad was zeer eenvoudig: een gebatikte sarong, een zwart fluwelen baadje met gouden lofwerk en een wit linnen mutsje op het hoofd. Op zijn rug een kris in een met goud versierde gordel. Een lijfwacht van gewapende vrouwen zorgde voor sirih, tabak en drinken.

De rijksgroten waren in wijde kringen om den vorst gezeten. Met gebogen hoofd hoorden ze zwijgend de bevelen van hun heerser aan.

De gezanten van de Compagnie werden meermalen in zo'n bijeenkomst toegelaten.

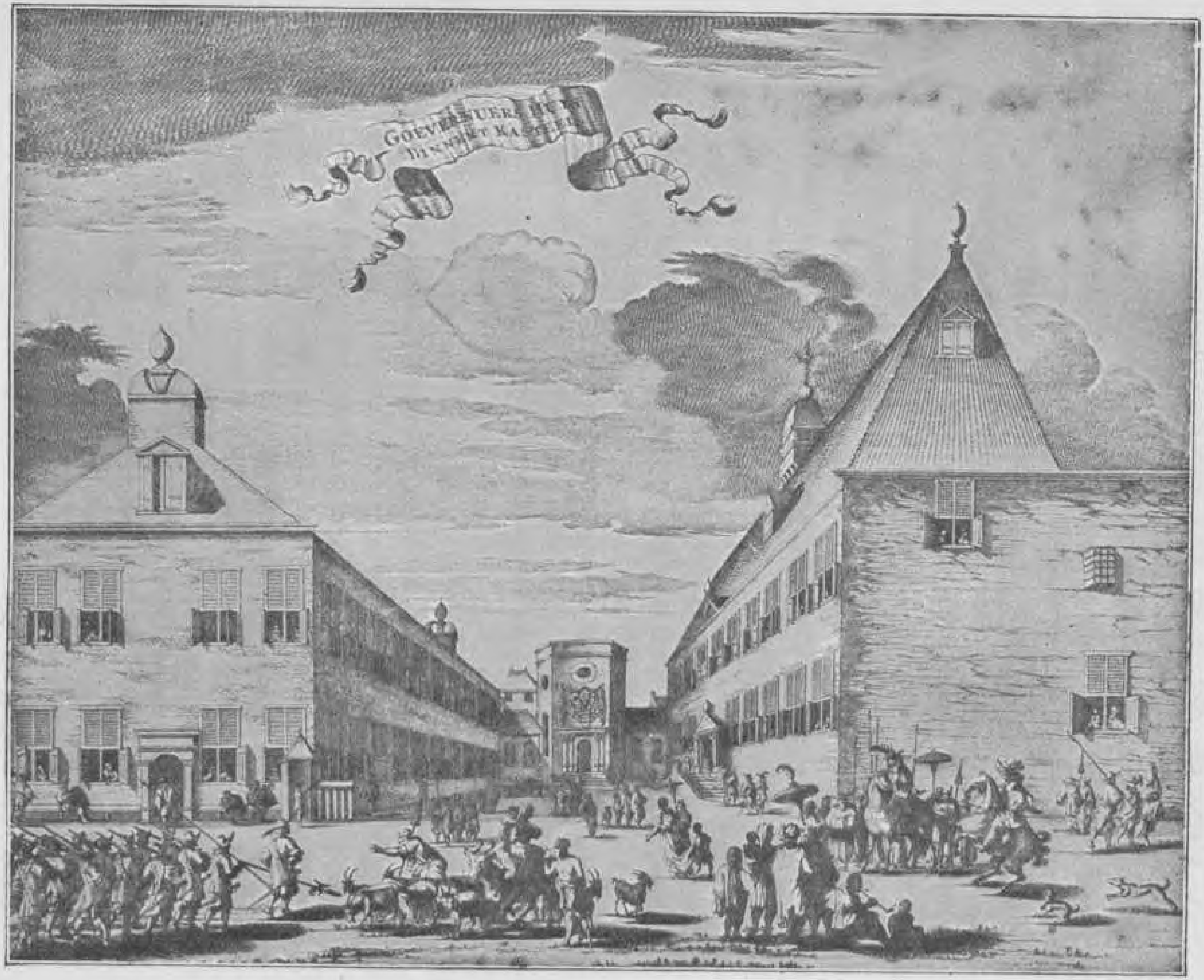

Het Kasteel van Batavia met het Gouverneurshuis.

Nu een kijkje in de jonge hoofdstad van Coen.

Vlak aan het strand lag het grote fort, dat de stad moest beschermen. Het werd het Kasteel genoemd.

Ten zuiden daarvan lag Batavia. Het was nog maar een kleine plaats. Voor de veiligheid was ze geheel door water en wallen omringd. Langs de west- en zuidzijde stroomde

Batavia omstreeks 1650.

de Tji Liwoeng, terwijl Coen langs de oostgrens een gracht had doen graven.

Als in het verre vaderland hadden de Hollanders hier hun stad gebouwd. Langs de grachten met haar bruggen liepen rechte wegen met klapperbomen beplant. De huizen naar Hollands voorbeeld gebouwd lagen dicht naast elkaar en hadden meestal een verdieping.

Ook grote gebouwen verrezen er en zo kwamen er een weeshuis, een kerk, een school en een stadhuis.

Buiten de poorten der stad lagen wat klapperaanplantingen en moestuinen. Verder was de omgeving nog een wildernis, waar men zich niet ongewapend durfde ophouden, want het wemelde er van wild gedierte en rovers vertoonden er zich soms tot voor de ingangen der stad.

Rustende Hollanders op de stoepen van de Tijgersgracht in de vroege ochtend.

In deze benauwde, ongezonde ruimte was een allegaartje van mensen samengedrongen. Hollanders in de eerste plaats, maar ook andere Europeanen, Engelsen en Fransen, hadden er een onderdak gezocht. Verder ontmoette men er veel Chinezen; voorts Japanners, Klingen en Inlanders. En ieder ras leefde hier met zijn eigen taal, godsdienst en gebruiken.

24. Alweer Mataram.

(Oorlog om een troon.)

Soenan Amangkoerat II had zijn troon aan de hulp van de Compagnie te danken, maar kon het niet vergeten, dat hij die hulp zo duur had betaald. In het geheim werkte hij de regering te Batavia dan ook tegen. Haar vijanden verleende hij schuilplaatsen te Kartasoera, de nieuwe hoofdplaats van zijn rijk. Zo was er een opstandeling tegen de Compagnie, *Soerapati* genoemd, die ijverig werd vervolgd. Deze Soerapati was oorspronkelijk als slaaf bij het leger der Compagnie in dienst gegaan en tot luitenant opgeklommen, maar later tot de vijand overgelopen. Deze man nu werd door den soenan beschermd.

Amangkoe-Rat II is een stille vijand van de V.O.C.

Hij heult met Soerapati.

Later nam Soerapati de wijk naar Oost-Java. Daar stichtte hij een rijk en noemde zich zelfs koning.

In 1703 stierf Amangkoe-Rat II. Tot opvolger had hij zijn zoon benoemd. Van den nieuwen vorst wist de Compagnie echter, dat hij haar vijand was en boze plannen tegen haar koesterde. Met zo'n vijandigen vorst op de troon van Mataram was de regering te Batavia dus niet ingenomen. Liever had ze een broer van den overleden sultan. Dezen besloot ze daarom als soesoehoenan van Mataram te erkennen. Hij is bekend onder de naam van *Pakoe Boewono.*

Zijn zoon is ook niet bemind.

De Compagnie heeft een ander op het oog.

Zo waren er dus twee vorsten voor één troon. Een oorlog ontbrandde, waarin de troepen van de Compagnie vochten voor Pakoe Boewono (1704—1705). Weldra kon deze de troon te Kartasoera bestijgen. De zoon van Amangkoe Rat koos daarop het hazenpad naar zijn vriend Soerapati. Te zamen zetten zij de oorlog nog voort, maar ze waren niet opgewassen tegen de troepen van de Compagnie. Soerapati sneuvelde en zijn vriend werd verbannen naar Ceylon.

De oorlog om de troon begint.

De V.O.C. krijgt haar zin.

Wederom moest Mataram deze hulp duur betalen. De Preanger en Oost-Madoera werden leenstaten van de Compagnie.

Maar Mataram moet betalen.

Kartasoera kreeg een Nederlands garnizoen om den nieuwen vorst te beschermen. 1705 (Zie het kaartje.)

Oorlogen om de troon blijven land en volk teisteren.

De ontevredenen legden zich echter niet neer bij de nieuwe regeling. Zo moesten de troepen van de Compagnie in 1719 weer ter hulp snellen naar Mataram om den vorst te beschermen.

De oorlogen over de opvolging duurden in de 18de eeuw bijna onafgebroken voort tot grote schade van de arme bevolking.

---

25. De handel der Compagnie.

De kooplieden der V.O.C. worden meteen regeerders.

De zaken der Oostindische Compagnie breidden zich meer en meer uit. Het aantal landen, dat zij te besturen had, werd gedurig groter. De kosten om al die landen te regeren stegen elk jaar. Vooral de vele oorlogen eisten grote uitgaven.

En regeren kost geld.

Naar nieuwe inkomsten gezocht.

Men kan begrijpen, hoe al dat vechten de bestuurders of *Bewindhebbers* van de Compagnie in Holland soms matig aanstond; immers een deel der handelswinsten ging er mee verloren. Gedurig spoorden de Bewindhebbers de regering te Batavia dan ook aan om middelen te bedenken, die nieuwe voordelen moesten opleveren.

Om aan dat verlangen van haar meesters in 't vaderland te voldoen, sloot de regering in Indië voordelige contracten met de Inlandse vorsten. Deze verbonden zich daarbij, hun volk producten te doen kweken, die de Compagnie in Europa ter markt kon brengen. Zo beplantten dan de Inlanders hun velden en ontgonnen ze de wouden voor de veeleisende Nederlandse kooplieden. In de oogsttijd werden de vereiste hoeveelheden producten naar de plaatsen aan zee verzonden. Ambtenaren namen ze daar in ontvangst en betaalden ze tegen de overeengekomen prijs, die altijd zeer laag was. Niet zelden echter kwam dit geld nooit in handen der Inlanders, daar de vorst of zijn groten het zich toeëigenden. Zo kreeg dan de arme dessa-man soms geen cent voor al zijn moeite.

Dat de bevolking door deze *„verplichte leveranties"*, slechte tijden beleefde, is ieder, dunkt ons, thans duidelijk.

In de landen door de Compagnie zelf bestuurd, b.v. de Preanger, brachten de bewoners een belasting in landbouwproducten op, die men *contingenten* heette.

De producten, die de Compagnie zo voor de Europese markt eiste, waren voor de verschillende delen van haar rijk in Indië niet dezelfde. Zo was Mataram verplicht tot de levering van rijst, katoenen garens, katjang of aardnoten, sapanhout, indigo, suiker en huiden. Bantam verschafte peper; de omstreken van Batavia suiker, Ceylon kaneel. Op Banda rustte nog altijd de plicht notemuskaat en foelie te leveren, terwijl Ambon kruidnagelen verschafte.

In deze tijd ontstond ook de teelt van ***koffie***, die voor Java de belangrijkste van alle zou worden.

De koffie krijgt grote betekenis.

In Europa maakte men in de tweede helft der 17e eeuw kennis met deze drank en weldra ontstond er een grote vraag naar koffiebonen. De Nederlandse zeevaarders hadden het eerst de koffie leren kennen te Mokka aan de Rode Zee, in het land der Arabieren. Van daar brachten ze de koffiestruiken over naar Voor-Indië en vervolgens naar Java. In 1706 werd de eerste partij koffie in Holland aangevoerd en duur verkocht.

De kooplieden der Compagnie zagen nu in, dat aan de koffie flink wat te verdienen zou zijn en plantten dan ook veel aan in het gebergte van de Preanger. Elk huisgezin werd belast een aantal struiken te onderhouden, zodat de bevolking er ook enig voordeel van had.

Toen er echter te veel koffie op de markt kwam en de prijzen daalden, gaf de Compagnie last de tuinen niet verder uit te breiden. Ja, ze liet er zelfs uitroeien, evenals ze dat met de specerijbomen in de Molukken had gedaan.

26. De opstand der Chinezen. 1740.

Het aantal Chinezen te Batavia wordt onrustbarend groot.

Reeds sedert veel eeuwen hadden de Chinezen zich in Indië gevestigd. De stroom dezer landverhuizers had bijna nooit stil gestaan, zodat hun aantal gedurig was vermeerderd. Vooral Batavia met de omstreken telde een grote Chinese bevolking, omstreeks 1740 zeker wel 100.000.

Evenals thans nog legden deze nijvere mensen zich vooral toe op de handel. Ook waren ze niet zelden eigenaars van ondernemingen en suikermolens. Fraaie huizen op de beste plaatsen der stad getuigden van hun welvaart. Maar ook veel Chinezen zonder middelen van bestaan bevolkten de hoofdstad. En dezen maakten zich door roof en moord berucht.

Terecht zag daarom de regering in dit grote getal vreemdelingen een gevaar, daar de Nederlanders verre in de minderheid waren. Vooral vreesde het bestuur de vele landlopers uit de naaste omtrek der stad. Doch de maatregelen, die de regering tegen dit slechte volk nam, veroorzaakten ook ongerustheid onder het betere deel der Chinese bevolking. Hierdoor ontstond groot wantrouwen tussen de beide partijen.

Maatregelen worden genomen.

In 1740 verscheen er een wet, welke bepaalde, dat alle Chinezen zonder middel van bestaan in de gevangenis zouden worden gezet. Dit bevel werd ook uitgevoerd. De ambtenaren der Compagnie pakten tal van zwervers op en zonden ze naar China terug. Zelfs werden er naar Ceylon gevoerd om daar in de kaneeltuinen te werken. Velen sloeg nu de schrik om het hart, ze vluchtten de stad uit en zochten een goed heenkomen bij hun landgenoten. Onder deze uitgewekenen waren ook tal van gegoede Chinezen, die reeds lange jaren in de stad hadden gewoond. Ze waren gevlucht uit vrees ook opgepakt te zullen worden. Alleen de betaling van grote sommen aan de hebzuchtige dienaren der Compagnie had hen kunnen redden. In de omgeving van Batavia vormden al deze ontevredenen zo een

Veel Chinezen wijken uit.

Ze bedreigen de stad Batavia.

leger, dat moordde en plunderde en Nederlanders met wreedheid ter dood bracht.

Onrust aan alle kanten.

Men begrijpt, hoe nu op hun beurt de Hollanders in de hoofdstad in angst verkeerden. Toen op zekere dag de politie in de woning van den kapitein der Chinezen grote hoeveelheden wapenen en munitie vond en de opstandelingen 's avonds een aanval op de stad waagden, steeg de spanning nog meer en besloot de regering nog strenger op te treden.

De moordpartij.

Plotseling brak in deze dagen de woede der verontruste bevolking tegen de Chinezen zo heftig los, dat het gepeupel naar de wapens greep en onder de Chinezen een afschuwelijke moordpartij aanrichtte. De Chinese wijk werd bestormd en schuldigen en onschuldigen, vrouwen, kinderen en grijsaards bij duizenden omgebracht, hun huizen verbrand en geplunderd. Stromen bloeds kleurden de straten. Het was een schande, zoals het mindere volk zich misdroeg. Maar even goed trof de schande de regering, met Gouverneur-Generaal Valckenier aan het hoofd, die deze gruweldaden niet te keer ging.

Te Batavia keert de rust terug.

Veel Chinezen kwamen nu weldra tot onderwerping en kregen vergiffenis. Men liet hun echter niet meer toe, zich in de stad te vestigen. Als verblijfplaats werd hun aangewezen een streek buiten de stad, de z.g. Chinese kamp.

---

27. Onrust in Mataram.

De Chinezen in Midden-Java zijn echter woedend.

De moord op de Chinezen had voor Java belangrijke gevolgen.

Al was de opstand in de omstreken van Batavia spoedig gedempt, in Midden-Java breidden de onlusten zich daarentegen uit. Woedend over de behandeling, die hun landgenoten te Batavia hadden moeten verduren, gingen de Chinezen elders tot opstand over. Vooral in Midden-Java begon

Ze beginnen een opstand. het er donker uit te zien. Verschillende kustplaatsen werden door de opstandelingen bedreigd, soms geplunderd. Semarang werd zelfs belegerd.

De soenan doet ook mee. Toen lekte uit, dat ook de soenan, Pakoe Boewono II, met de opgestane Chinezen heulde. Weldra koos hij openlijk de zijde der opstandelingen en spoorde hij alle Javanen tot de oorlog tegen de Compagnie aan.

De V.O.C. herstelt de orde. Het werd tijd, dat de regering ingreep. Met kracht werden de rebellen aangetast, waarbij de Nederlandse troepen flink geholpen werden door den vorst van het rijk Sampang op Madoera, *Tjakraningrat* genaamd. Chinezen en Javanen werden allerwege tot onderwerping gebracht en weldra trokken de zegevierende troepen Matarams hoofdstad, Kartasoera, binnen.

De soenan krijgt vergiffenis, maar Mataram moet betalen. De soenan smeekte thans om vergiffenis en beloofde opnieuw trouw en gehoorzaamheid aan de Compagnie. Nu, de regering was genegen den soenan als vorst te handhaven, maar ten koste van zware offers. Al het land ten oosten van Pasoeroean, voorts Soerabaia, Madoera, Rembang en Djapara hielden op leengewesten te zijn van Mataram. Het rijk werd geheel van de Java-zee afgesloten, waardoor de scheepvaart der Javanen, die veel smokkelden, onmogelijk werd. Alle hoge ambtenaren van den soenan werden benoemd en ontslagen onder goedkeuring van de Compagnie. 1743. (Zie het kaartje.)

Het blijft in Mataram een treurige toestand. De ontevredenheid over de regeling der regering bleef echter in Mataram voortduren. Tal van prinsen verlangden de troon van Mataram elk voor zich zelf. Met hun aanhang onder de bevolking bestreden ze elkaar, waardoor de welvaart van het land verloren ging en het volk verschrikkelijk leed.

De Compagnie bemoeide zich ook met deze oorlogen, maar haar legers waren niet in staat het land tot rust te brengen.

---

28. Het einde van het rijk Mataram.

In 1749 stierf soenan Pakoe Boewono II. Een opvolger had hij niet aangewezen, want hij leefde in onmin met iedereen. Zelfs zijn oudsten zoon, den kroonprins, gunde hij het land niet.

Daarom *stond hij op zijn sterfbed het rijk af aan de Compagnie*. Deze benoemde nu den kroonprins als troonsopvolger. *De nieuwe soenan, Pakoe Boewono III, kreeg nu het rijk van Mataram als gunst van de Compagnie in leen terug.*

De soenan schenkt Mataram aan de Compagnie. Mataram's vorst is voortaan de leenman der V.O.C.

Maar, evenals vroeger, waren ook bij deze troonsopvolging weer tal van teleurgestelden, die den nieuwen vorst en de Compagnie de buit gingen betwisten. Een broeder en een neef van den soenan bleken wel de ergste vijanden te zijn en een vinnige strijd zette heel het Mataramse rijk in vuur en vlam.

Ontevreden prinsen beginnen weer de oorlog.

Eindelijk, in 1755, wist de Compagnie het met den broeder van den soenan tot een schikking te brengen, waarbij *het rijk van Mataram werd verdeeld*. Pakoe Boewono III werd *soenan van Soerakarta* en de broeder, *Amangkoe Boewono, sultan van Djokjakarta*. Beide rijken werden erfelijke lenen van de Compagnie. In 1757 werd ook nog de opstandige neef tevredengesteld. Hij kreeg n.l. een deel van het gebied van den soenan in leen. Als vorst heette hij *Mangkoe Negoro*. Dus waren er nu drie *Vorstenlanden*.

Mataram opgelost in Soerakarta, Djokjakarta en Mangkoe Negaran.

De rijken van Soerakarta en Djokjakarta hadden toen echter heel andere grenzen dan tegenwoordig; de verschillende districten van beide rijken lagen door elkaar.

Nu bleef de Compagnie nog tot taak over, in de Oosthoek van Java rust te scheppen. Veel toch had dit gewest te verduren van Baliërs en zeerovers, die er herhaaldelijk strooptochten kwamen doen.

Toen de wapenen der Compagnie ook hier hadden gezegevierd, was heel Java aan haar oppergezag onderworpen (1772).

De Compagnie brengt eindelijk rust op Java.

Voor de bevolking braken er nu betere tijden aan. De

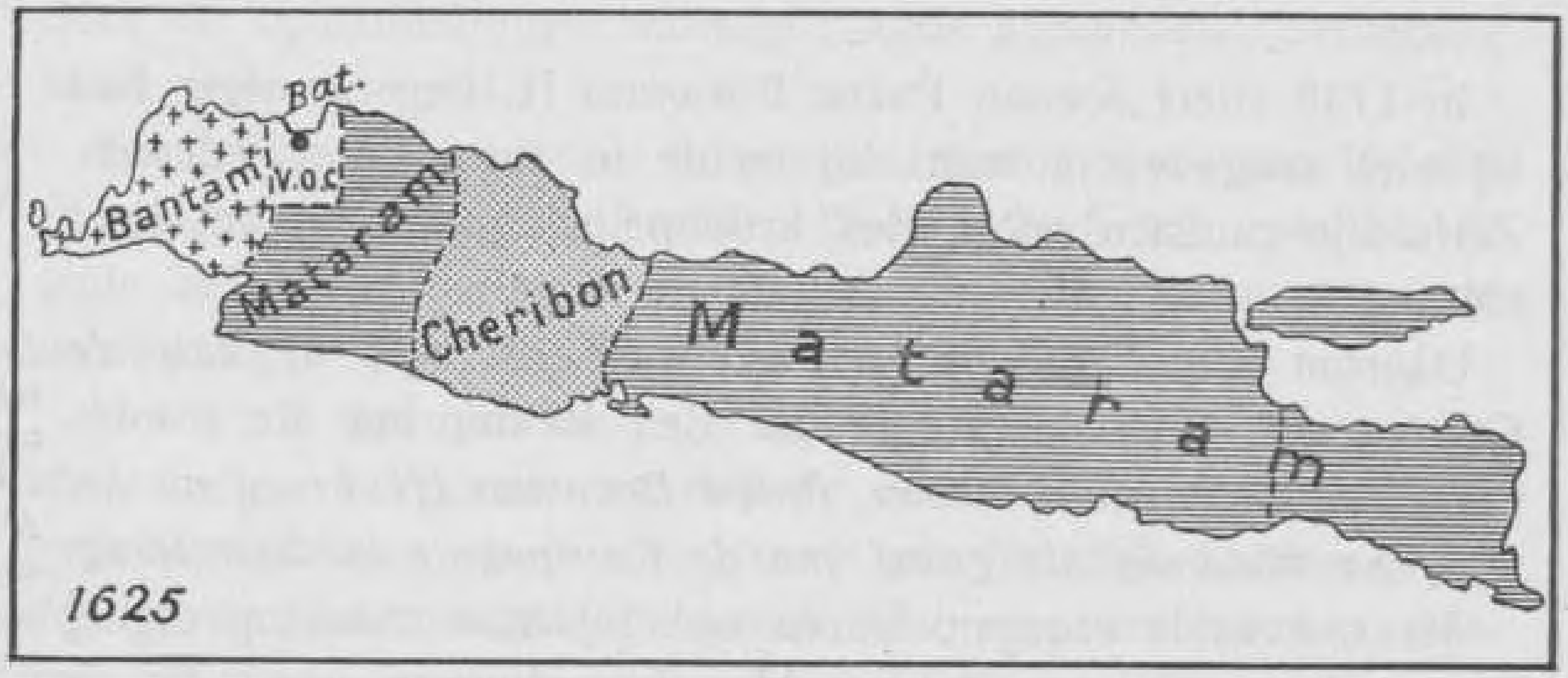
Bat.
Bantam
V.O.C.
Mataram
Cheribon
M a t a r a m
1625

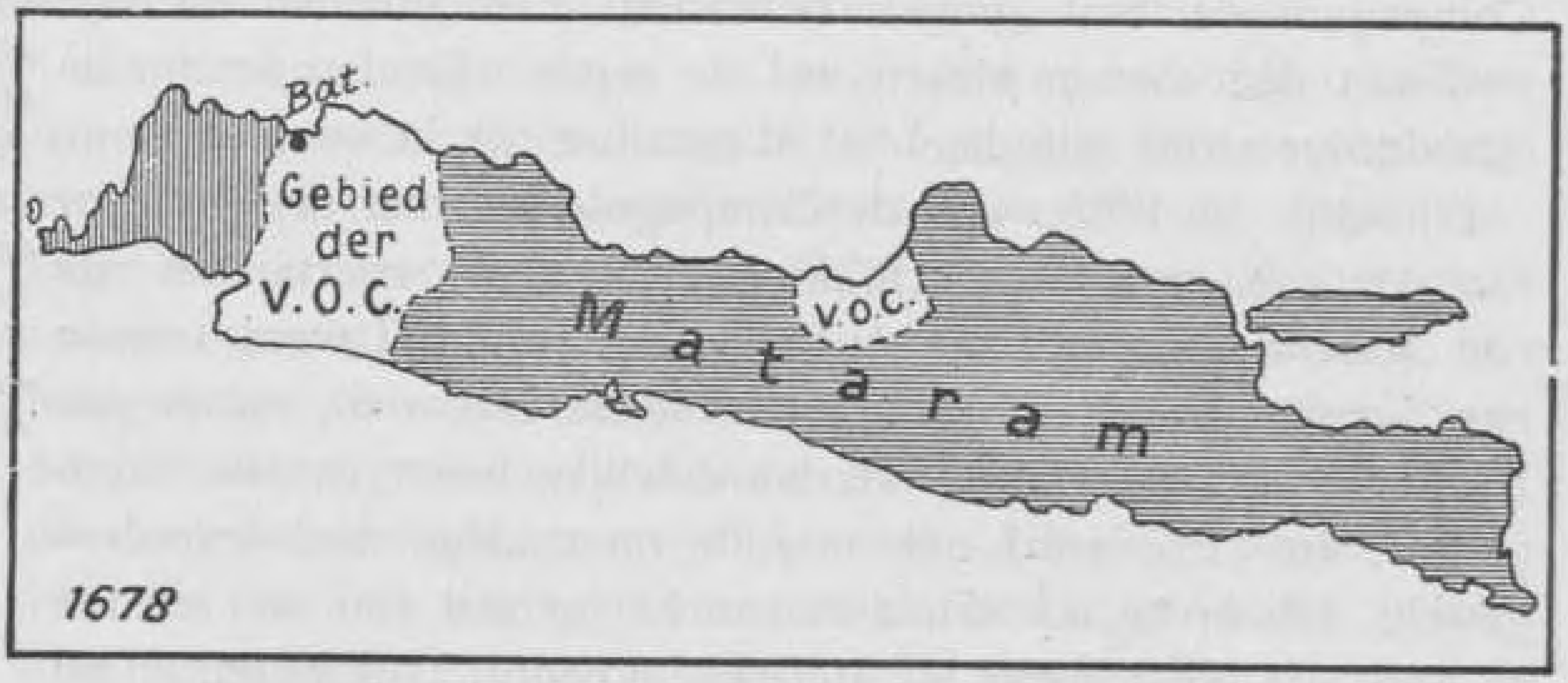
Bat.
Gebied der V.O.C.
V.O.C.
M a t a r a m
1678

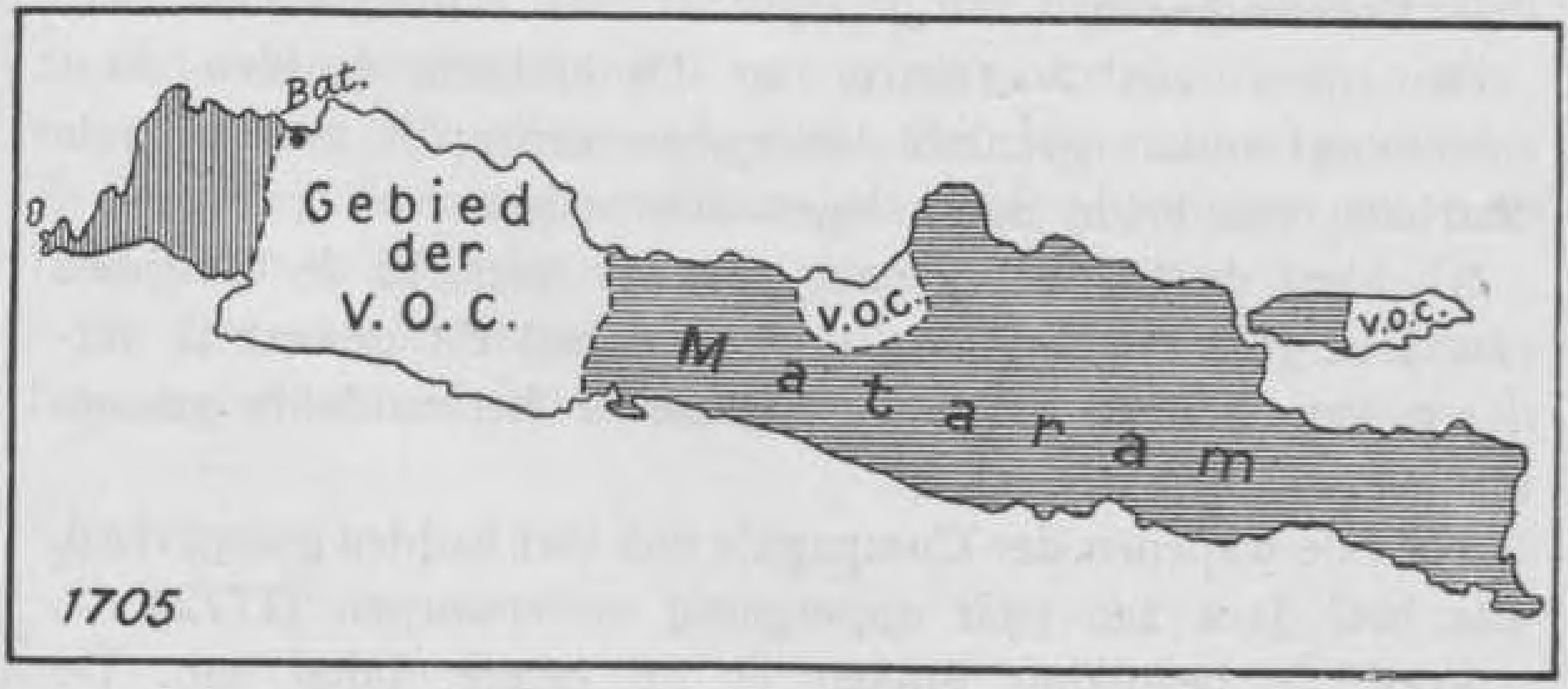
Bat.
Gebied der V.O.C.
V.O.C.
V.O.C.
M a t a r a m
1705

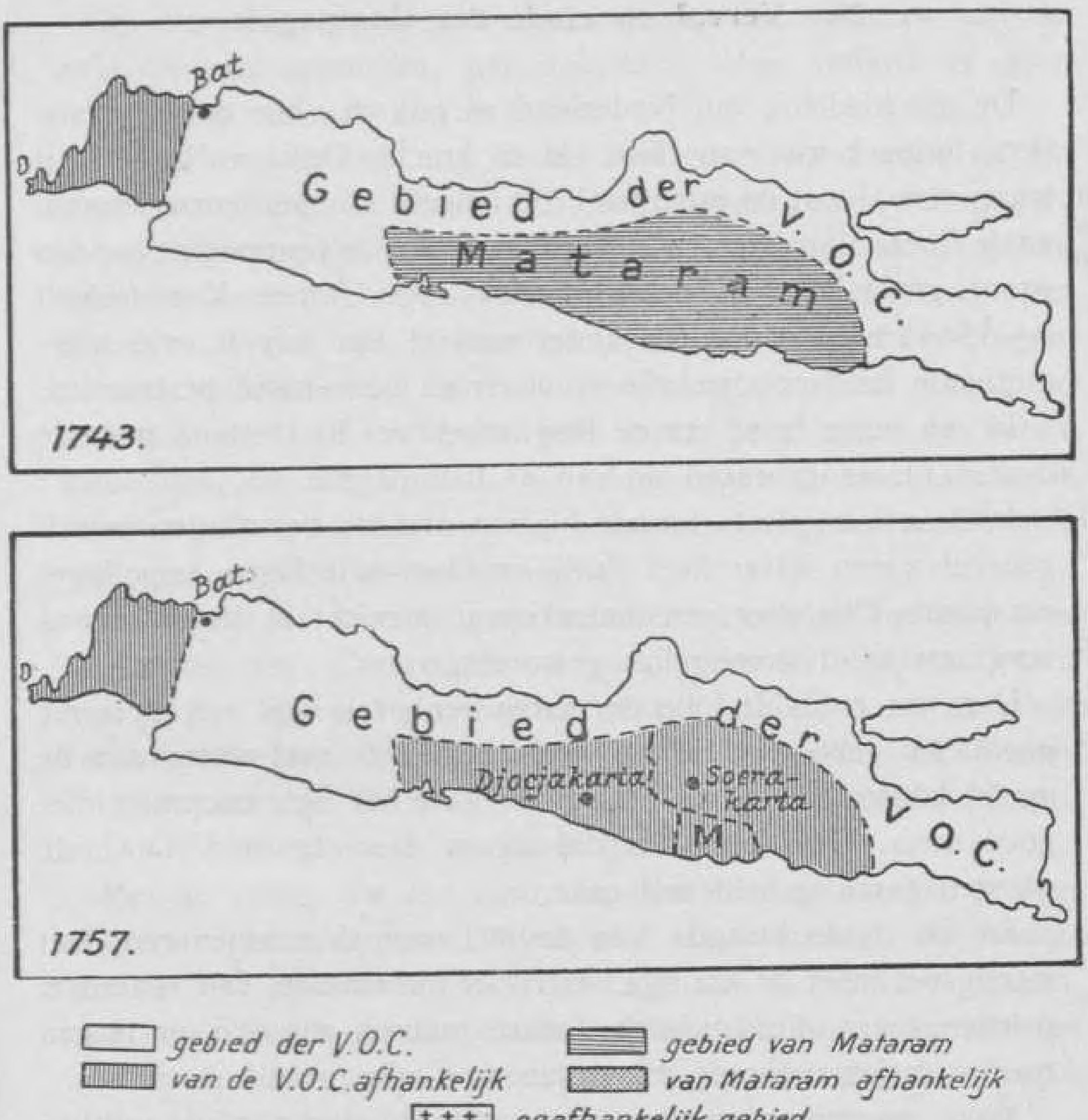

verbrande dorpen werden weer opgebouwd en de verwoeste sawahs opnieuw beplant. De oogsten vermeerderden elk jaar. Zo bracht de vrede enige voorspoed in het land.

---

29. Verval en einde der Compagnie.

De geschiedenis van Nederland vertelt ons, hoe de 18e eeuw geen tijdperk was van flinkheid en kracht. Ook voor Indië is dit waar, vooral wat de jaren na 1750 betreft. Gouverneurs-generaal zoals Coen, Van Diemen en Speelman, die de Compagnie hadden groot gemaakt, kent de 18e eeuw niet. Alleen *Van Imhoff* (± 1745) toonde nog een ander man te zijn dan de vele onbeduidende landvoogden, die voor en na hem Indië bestuurden.

De Compagnie gaat er niet op vooruit.

In een lange brief aan de Bewindhebbers in Holland noemde deze G.G. de gebreken op van de Compagnie.

Er zijn drie oorzaken.

1. Te veel bezittingen.

In de eerste plaats toonde hij aan, dat de bezittingen te uitgebreid waren. Over heel Zuid- en Oost-Azië lagen haar loges verspreid. Daarover een nauwkeurig toezicht te houden, was langzamerhand onmogelijk geworden.

2. Te veel Oosterse waren.

Dan was er in de loop der jaren een overvloed van Oosterse producten gekomen. En we weten, als er te veel waren aan de markt komen, dalen de prijzen en gaat het den koopman niet goed meer. Ook toen was dat zo en dus zag de V.O.C. de winsten gestadig achteruit gaan.

3. Haar dienaren deugen niet.

En ten derde klaagde Van Imhoff over de ambtenaren. Dat waren niet meer de kranige, voortvarende mannen van een eeuw geleden, maar onbeduidende, futloze mensen, die zich niet warm zouden maken voor de zaken van de Compagnie.

Maar waarom nam men dan zulk minderwaardig volk in dienst? Waren er geen flinke mannen meer te krijgen? Zeker wel, maar de V.O.C. was te zuinig geworden om goed personeel behoorlijk te betalen.

De gevolgen lagen voor de hand. Op allerlei slinkse manieren probeerden de slecht betaalde ambtenaren zich te verrijken. O. a. eigenden ze zich de waren toe van de Compagnie en verkochten ze voor eigen rekening. En wat het kwaad nog erger maakte, was dat de bedriegers voor hun vergrijpen maar zelden flink werden gestraft.

Op deze wijze woekerde het euvel voort en na jaren had het zo'n omvang genomen, dat ook G.G. Van Imhoff er geen verbetering meer in kon brengen.

De concurrentie wordt groter.

Bovendien werd er nog steeds veel gesmokkeld door de Inlandse bevolking. In plaats van de koopwaar voor weinig geld aan de Compagnie te leveren, verkocht men ze liever duur aan anderen, zoals de Engelsen en de Fransen. Deze lieden gingen trouwens overal de Hollanders meer en meer dwarsbomen.

De bevolking is soms te arm om te kopen.

Soms gebeurde het, dat de bevolking door de oorlog zo verarmd was, dat ze geen geld meer bezat zich de mooie katoentjes, die de V.O.C. uit Voor-Indië aanbracht, aan te schaffen. Zo ging het b.v. de bewoners van Java na de vele oorlogen over de troonsopvolging.

De V.O.C. lijdt maar aldoor verliezen.

En terwijl de winsten verminderden, werd het bestuur over de landen der Compagnie al maar duurder. Ja, er kwam weldra een tijd, dat de winsten geheel ophielden en er grote verliezen werden geleden. Dit gebeurde tijdens de Vierde Engelse oorlog (1780—1784). Tal van rijkbeladen koopvaarders vielen toen in 's vijands handen.

De 4de Engelse oorlog is een ramp.

Met de vrede, die een eind aan deze oorlog maakte, braken nog treuriger tijden aan. Want niet alleen hadden de Nederlanders hele landstreken in Voor-Indië aan de vijand afgestaan, maar ook traden de Engelsen voortaan als hun concurrenten in Oost-Indië op. De voordelen, die de Compagnie vroeger alleen bezat, gingen daardoor voor een deel verloren.

Einde van de Compagnie.

Ook in Holland was de regering overtuigd, dat de zaken der Compagnie slecht stonden. Wel trachtte zij door geldleningen de kwijnende vereniging te redden, doch alle pogingen bleven vruchteloos. In 1798 werd de eens zo bloeiende Compagnie opgeheven.

---

30. Onder nieuw bewind.

I.

In datzelfde jaar 1798 was er in Nederland iets heel gewichtigs gebeurd. Daar was namelijk de oude *Republiek der Verenigde Nederlanden* vervangen door de *Bataafse Republiek.* De nieuwe regering had zich ook bemoeid met de Indische zaken en zo werd de Oostindische Compagnie opgeheven. Al haar schulden en bezittingen werden door de nieuwe regering overgenomen.

Nieuwe toestanden.

Indië niet meer bestuurd door kooplieden.

Dat was heel belangrijk. Nu werden in Indië de zaken niet meer geleid door een vereniging van kooplieden, maar werden alle overzeese landen gevoegd bij het rijk in Europa en door de regering zelf bestuurd. Zo is de toestand nog.

De regering gaat het zelf doen.

Natuurlijk overwoog de regering der Bataafse Republiek op welke wijze Indië nu voortaan het best bestuurd zou worden.

Men had te kiezen tussen twee wegen. Sommigen wilden het stelsel van de V. O. C. behouden, doch gezuiverd van de vele gebreken.

Het is de vraag: hoe?

Een enkele, zoals de oud-gouverneur van Java's Oosthoek, *Dirk van Hogendorp,* stelde voor geheel nieuwe wegen in te slaan. Hij wenste aan de gedwongen leveranties en de herendiensten voorgoed een einde te maken. Een belasting moest daarvoor in de plaats komen. Verder diende de handel vrij te zijn; dus geen alleenhandel meer door één maatschappij. De grond moest aan de Javanen in eigendom worden gegeven.

Voor die tijden gingen zulke ideeën echter veel te ver en dus begrijpen we reeds, dat de nieuwe plannen der regering veel geleken op het oude systeem der Compagnie. Enige verbeteringen waren er natuurlijk wel in aangebracht.

Voordat de mannen, die Indië het nieuwe bestuur zouden brengen, het verre Oosten hadden bereikt, veranderden echter de toestanden in Europa al weer. De Bataafse Republiek verviel en werd vervangen door het *Koninkrijk Holland* met

Lodewijk Napoleon op de troon. Deze benoemde tot gouverneur-generaal van Indië maarschalk *Daendels* (1807).

Een heel nieuw tijdperk brak nu voor Indië en vooral voor

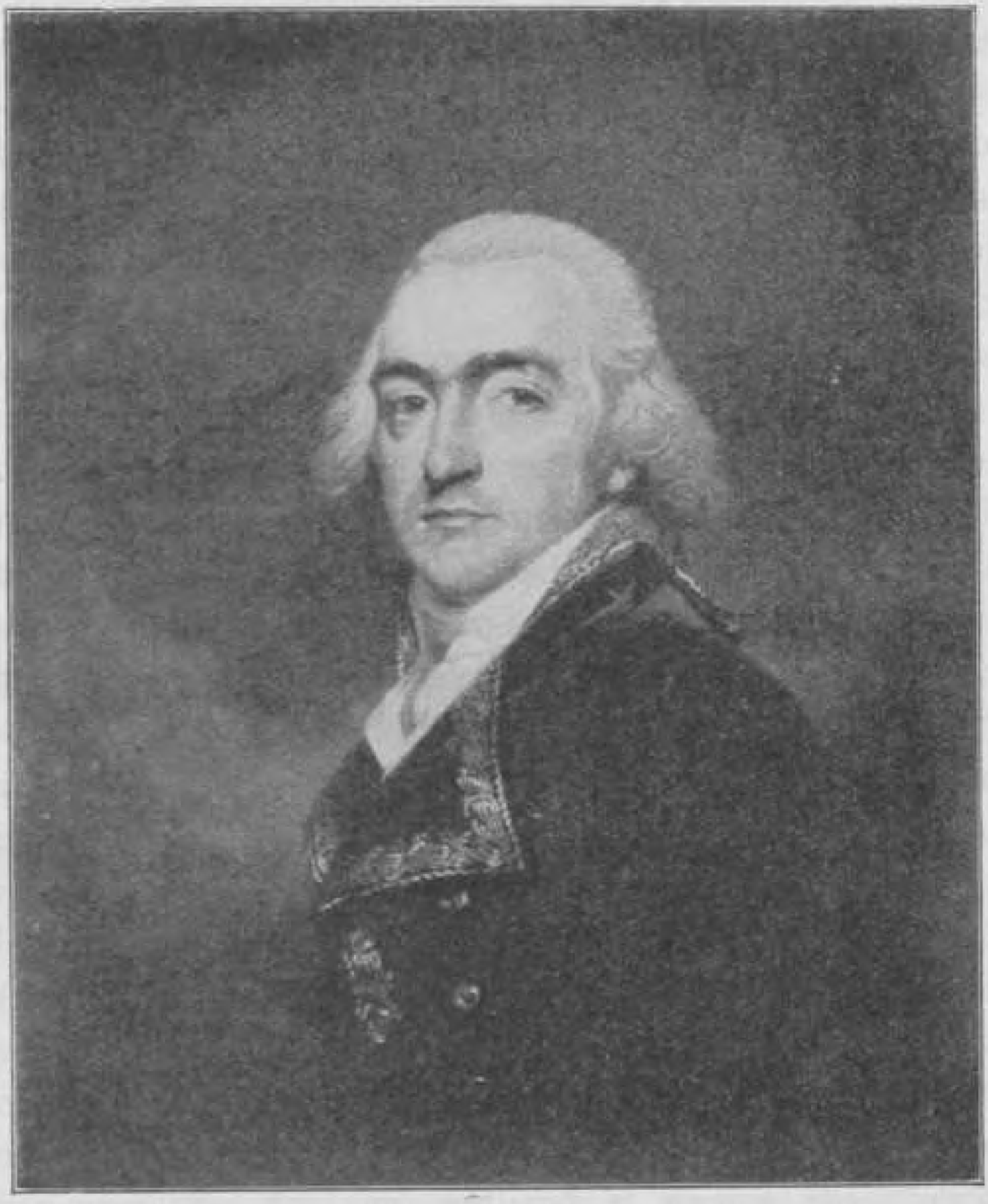

Herman Willem Daendels.

Java aan. De nieuwe Gouverneur-Generaal toch was een man van bijzondere ijver en onverzettelijke wil.

Daendels is een onverbiddelijk G.G.

Door den koning was hij met een haast onbeperkte macht bekleed en dus had hoog en laag zich blindelings te onderwerpen aan de bevelen van den „Gebieder", gelijk hij wel werd

genoemd. Wee, die zich durfde te verzetten tegen de maatregelen van den „Donderenden Maarschalk". (Toewan Besar Goentoer).

Hij brengt Java in staat van verdediging.

Dit zou al spoedig de sultan van Bantam ondervinden. Daendels had namelijk van den koning de boodschap mee gekregen Java tot het uiterste te verdedigen tegen de Engelsen, met wie Holland in oorlog was. Het was dus te verwachten, dat ook Java eens een aanval te verduren zou hebben. Daarop moest Daendels voorbereid zijn. Met voortvarendheid werden nu leger en vloot versterkt, kazernes gebouwd, wapens vervaardigd en forten aangelegd.

De sultan van Bantam werkt niet mee.

Zo werden er ook in het land van Bantam aan de Meeuwenbaai verdedigingswerken gebouwd. Maar Daendels vond, dat de sultan hem niet voldoende hielp. En toen een zijner officieren en enige soldaten werden vermoord, was de Maarschalk reeds de volgende dag met een leger van Batavia op weg naar Bantam. Zwaar werd de sultan voor zijn verzet gestraft: hij werd ontslagen en verbannen en een deel van zijn rijk bij het Gouvernementsgebied ingelijfd.

Daendels in de Vorstenlanden.

Niet lang daarna, in 1809, kregen de soenan van Solo en de sultan van Djokja onenigheid. Toen de laatste zelfs soldaten ging aanwerven, leek het een ogenblik of er een oorlog op handen was. Dit wilde Daendels voorkomen en nu trok hij er zelf met een geducht leger op los en deed zijn intocht in Djokja. Ook nu werd de vorst ontslagen, terwijl diens zoon als opvolger werd aangesteld.

De grote Postweg aangelegd.

Op deze krijgstochten was het Daendels gebleken, hoe nodig het was goede wegen te bezitten om met het leger snel te kunnen oprukken. Daarom deed hij over de hele lengte van Java, van Anjer in het westen tot Panaroekan in het oosten een grote weg aanleggen, de nu nog zo bekende Postweg. Ondanks alle moeilijkheden was het grote werk toch nog in ruim een jaar gereed.

Welk een verbetering was er nu tot stand gekomen! Niet alleen, dat Daendels zijn militairen er langs kon doen trekken,

maar ook voor de particulieren was de Postweg een ware uitkomst. Bedenk eens, dat een reis van Batavia naar Soerabaja vroeger over land langer dan een maand kon duren. Voortaan reisde men in postwagens, die tweemaal per week tussen deze steden heen en weer reden. De afstand werd nu in 9 à 10 dagen afgelegd. IJlboden brachten brieven zelfs in de helft van die tijd over. Ook het reizen in de regentijd was nu mogelijk, terwijl men zich vroeger alleen in de droge moesson van huis waagde.

---

31. Onder nieuw bewind.

II.

Daendels was in alles een man van de daad. Luister, hoe hij Batavia trachtte gezond te maken.

Daendels maakt Batavia gezond.

We moeten dan weten, dat de Tji Liwoeng, die door de stad stroomde, in de loop der jaren een ondiepe, slijkerige rivier was geworden. Traag vloeide het smerige, stinkende water door de grachten der stad en drong bij vloed en in de regentijd tot zelfs in de huizen binnen. Liep het eindelijk weer weg, dan bleven slijk en vuil liggen tot grote last der bewoners.

Slechte toestanden in de 18de eeuw.

Het aantal zieken en sterfgevallen was dan ook schrikbarend groot. Alleen in het hospitaal stierven omstreeks 1760 jaarlijks niet minder dan 1500 soldaten en matrozen. Het schone Batavia, eens „Koningin van het Oosten" genoemd, geleek in die jaren wel een kerkhof.

Wel probeerde men verbetering aan te brengen door b.v. de grachten van de modder te zuiveren, maar veel werd er niet mee bereikt. Ook had men in die dagen nog geen begrip van gezondheidsleer en was de doktershulp zeer slecht vergeleken bij die van onze eeuw. En zo schreef men dan al die ellende en narigheden toe aan de slechte lucht, die in de stad hing.

Toen kwam Daendels. Aanstonds zag hij, wat er gedaan moest

Afbraak en opbouw. worden. De stad had de zuivere zeewind nodig en nu moest alles tegen de grond, wat die wind in de weg stond. Dus werd het kasteel van Coen gesloopt, muren en wallen geslecht, kerken omver gehaald, hele wijken afgebroken en grachten gedempt.

Maar Daendels brak niet alleen af, hij bouwde ook op! Landwaarts in, op hogere gronden ontstonden nu de wijken Weltevreden, Noordwijk en Rijswijk. Daar deed hij de regeringsgebouwen, kazernes en hospitalen verrijzen en moedigde de bewoners aan hun huizen te bouwen aan de brede wegen en uitgestrekte pleinen.

***

Daendels had van den koning nog een twede opdracht gekregen en wel om het lot van den eenvoudigen Inlander te verbeteren. Daartoe ging hij de misstanden, die de V.O.C. ten val hadden gebracht, zoveel mogelijk uitroeien.

In de eerste plaats verhoogde hij de traktementen der ambtenaren, opdat ze niet meer in de verleiding zouden komen zich op oneerlijke wijze te verrijken.

Hij bestrijdt misbruiken. Ook mochten ze niet langer voor eigen gebruik herendiensten (= onbetaalde arbeid) van de Inlanders eisen. Het ontvangen van geschenken bij plechtige gelegenheden was voortaan streng verboden.

We herinneren ons nog, waar het geld bleef, dat de bevolking in 's Compagnie's tijden voor de geleverde producten behoorde te ontvangen, n.l. in de zakken van ambtenaren en hoofden. Onder bedreiging met strenge straffen stelde de G. G. vast, dat de Javanen in het vervolg rechtstreeks moesten worden betaald.

Bestuur noch rechtspraak konden bij Daendels genade vinden en in beide vond dan ook een hele ommekeer plaats. Zo werd Java verdeeld in negen gewesten, waarvan de Europese hoofden direct onder de regering stonden.

Bestuur en rechtspraak hervormd. De Inlandse regenten werden ambtenaren van het Gouvernement en moesten onder toezicht hun taak vervullen.

De Compagnie had zich nooit druk gemaakt met de Inlandse huishouding en zo was de rechtspraak overgelaten aan de willekeur der hoofden. Daendels stelde nu voor de Inlanders behoorlijke rechtbanken in, waar recht werd gesproken naar de wetten en gebruiken van het land — de adat —, terwijl hoger beroep mogelijk was.

In een land, waar zoveel te beredderen viel, was het besturen geen gemakkelijke taak. Zelfs niet voor den machtigen Daendels.

Daendels heeft voortdurend geldgebrek.

Immers hervormen kost geld en op Java waren er schatten mee gemoeid. En het waren slechte tijden! De V. O. C. had niets dan schulden achtergelaten; de handel lag stil door de oorlog en ook Nederland zond niets.

Dus zat Daendels voor een voortdurend lege schatkist. Van afschaffing van de herendiensten kon volgens hem dan ook geen sprake zijn. Integendeel, hij eiste ze zelfs hoe langer hoe meer, vooral voor de aanleg van wegen en militaire werken.

En de verplichte leveringen, waardoor de Compagnie zich zo weinig bemind had gemaakt? Ook die bleven voortbestaan. Ze werden zelfs uitgebreid, in het bijzonder die van de koffiecultuur.

Zo had dus het bewind van Daendels ook zijn schaduwzijden.

De ijzeren landvoogd af!

Lang heeft het trouwens niet geduurd. In 1810 trad hij als landvoogd af. Zijn opvolger moest een jaar later Java en de andere eilanden van de Archipel aan de Engelsen overgeven.

32. De Engelsen in Indië.

De Engelsen waren steeds de concurrenten der Hollanders.

In de zeventiende eeuw waren de Nederlanders als handelaars en veroveraars de eersten onder de volkeren van Europa geweest. Dit zou echter niet zo blijven. Andere volken zochten ook hun voordeel in Azië. Het waren vooral de Engelsen, die meer en meer ernstige mededingers van de Nederlanders dreigden te worden. Het was namelijk steeds hun gewoonte, zich

ook te vestigen in die plaatsen, waar de Hollanders kort te voren de handel waren begonnen. Dan trachtten ze dezen meestal te verdringen. Tussen beide volken ontstond zodoende een bittere naijver, waarvan bloedige oorlogen het gevolg waren. In Europa moest het kleinere Nederland het in deze strijd op de duur afleggen, doch in Indië behielden de Hollanders lange tijd het veld. Zelfs wisten ze hun gehate mededingers vrijwel uit de Indische Archipel te verdrijven.

Op de duur blijken zij de sterksten.

In de 18e eeuw, Nederlands tijdperk van verval, Engelands eeuw van macht, kwam hierin grote verandering. De verzwakte Compagnie bleek in het geheel niet bestand tegen de Britten, die voortdurend hun invloed uitbreidden, vooral in Voor-Indië. Toen kwam de oorlog van 1781—1784. Duidelijk bleek, hoe zwak de Nederlanders waren. De oorlogen van Engeland tegen Holland van 1795 tot 1811 waren nog noodlottiger. De Britten namen haast zonder tegenstand Nederlands beste koloniën in bezit. Al de forten en kantoren in Voor-Indië, het vruchtbare Ceylon, de kolonie in het zuiden van Afrika, Malakka, Sumatra en de Molukken gingen in hun handen over. Eindelijk volgde Java ook nog in 1811. In 1814 kreeg Nederland bij het herstel der onafhankelijkheid zijn bezittingen terug, uitgezonderd de Kaapkolonie en Ceylon. Het bestuur der Engelsen op Java, dat echter tot 1816 voortduurde, is intussen zo belangrijk geweest, dat we hier even over moeten spreken.

Zij krijgen de hele Archipel in hun bezit.

33. De Engelsen op Java.

De Engelse landvoogd zet het werk van Daendels voort.

De Engelse regering droeg het bestuur over Java op aan den *luitenant-gouverneur Raffles*. Hoewel hij geen zacht meester was, heeft Java toch veel aan hem te danken gehad. De bevolking heeft hij veel goede dingen gebracht. Het werk door Daendels ontworpen en begonnen, werd dikwijls door Raffles voortgezet.

De voornaamste hervorming, door den Engelsen landvoogd ingevoerd, was wel de *afschaffing van de verplichte leveranties.*

Thomas Stamford Raffles.

Daarvoor kwam in de plaats een belasting, bekend onder de naam van *landrente.*

Raffles ging namelijk uit van het standpunt, dat het Gouvernement eigenaar van de grond was en dat de gebruiker ervan, dus de Javaanse boer, een zekere pacht aan den eigenaar

De landrente wordt ingesteld. verschuldigd was. Hoe vruchtbaarder de grond was, hoe meer huur of *landrente* moest worden gestort.

Aan de invoering van de landrente werd echter niet streng de hand gehouden. In de Preanger b.v. waar de koffiecultuur nog steeds belangrijk was, bleven de gedwongen leveringen bestaan.

Maar Raffles deed meer voor den Javaan. In die tijden bestond de slavernij nog op Java. De slaven hadden echter geen bijzonder zwaar lot. Meestal waren het bedienden. Toch ver-*Geen slaven meer.* foeide Raffles deze toestand en hij ging de handel in slaven zoveel mogelijk tegen.

De Engelse landvoogd verbeterde ook het lot der Inlanders bij de zoutbereiding. Vroeger pachtten de Chinezen het recht om zout te maken van de Compagnie. Natuurlijk zorgden ze, dat ze ruimschoots de pachtsom van de verbruikers terugkregen.

Raffles maakte aan deze toestand een einde. Hij stelde vast, dat voortaan alleen voor 't Gouvernement zout mocht worden gemaakt. Dit kocht het zout dan van de Inlandse bevolking tegen een vaste prijs.

Ook Raffles is hard voor de Javaanse vorsten. Evenals Daendels besnoeide Raffles de macht der Javaanse vorsten. Bantams sultan werd gedwongen zijn hele rijk aan het Engelse gouvernement af te staan. Ook het gebied van Djokjakarta werd nogmaals ingekrompen. Raffles deed hier, wat de Compagnie vroeger met Soerakarta had gedaan. Een vrij groot stuk van zijn gebied moest de sultan afstaan aan een nieuwen vorst, prins *Pakoe Alam.*

Zo waren er nu *vier* vorstenlanden ontstaan.

Raffles gaat heen. In 1816 trad Raffles als landvoogd af. Zijn opvolger moest enige maanden later de Oostindische eilanden aan de Nederlanders teruggeven.

Later is Raffles nog bekend geworden als de stichter van de stad Singapore.

34. Indië aan Nederland teruggegeven.

Eindelijk, in 1813, was de rust in Europa teruggekeerd. De heerschappij van *Napoleon* over West-Europa had opgehouden en zo had Nederland de onafhankelijkheid teruggekregen. Het zou voortaan een koninkrijk zijn onder het bestuur van een telg uit het Oranjehuis. De nieuwe koning heette *Willem de Eerste*.

Indië aan Nederland teruggegeven.

De overzeese bezittingen, de koloniën, door Engeland bewaard zolang Nederland deel had uitgemaakt van het Franse gebied, werden tevens afgestaan, behalve de Kaapkolonie en Ceylon, die Engels bleven.

Ook over de koloniën werd de koning met het opperste gezag bekleed.

Nu moest Indië allereerst van de Engelsen in ontvangst worden genomen. Vervolgens waren er heel wat zaken te regelen, o. a. moest worden uitgemaakt op welke wijze het land bestuurd zou worden.

Commissarissen-generaal regelen de zaken.

De koning had zeer goed ingezien, dat deze taak te omvangrijk was voor slechts één man. Daarom zond hij naar Indië een commissie van drie leden. Deze drie mannen heetten de *Commissarissen-generaal*.

In 1816 kwamen ze te Batavia aan.

Het was een plechtig ogenblik, toen op de 16e October voor het stadhuis te Batavia de Engelse vlag werd gestreken en de Nederlandse driekleur omhoog ging. Daarmee waren de koloniën weder in handen van de oude meesters overgegaan.

Nu ving voor de hoge Commissie een moeilijke en drukke tijd aan. Voor alles moest in de delen van Indië, waar vroeger de Compagnie gevestigd was geweest, aan de vorsten en de hoofden duidelijk worden gemaakt, dat de Nederlanders er voortaan weer als gebieders zouden optreden. Geen aangename taak na de tijden van vernedering!

Verder was er zoveel te beredderen, dat er jaren mee ge-

moeid zouden zijn. Maar er werd flink aangepakt en zo waren de Commissarissen-generaal in 1819 klaar met hun werk.

Een hunner blijft als G.G.

Toen gingen er twee naar Nederland terug; de derde, *Baron Van der Capellen*, zou Indië blijven besturen als gouverneur-generaal.

Een nieuwe koers aangegeven.

Van het vele, dat de Commissie aan den koning had voorgesteld, moeten we in de eerste plaats noemen de regeling van het bestuur. Het was een heel reglement — *Regeringsreglement* — waarin de taak van alle ambtenaren, Europese en Inlandse, was omschreven.

Ook zou het ieder vrij staan om handel te drijven.

Met uitzondering van de koffieaanplant, die in de Preanger verplicht bleef, zouden ook de cultures door ieder naar vrije keuze mogen worden beoefend. De landrente zou blijven bestaan.

---

35. G. G. Van der Capellen.

Natuurlijk zette de nieuwe G. G. zich ijverig aan de arbeid om de plannen van de Commissarissen-Generaal in daden om te zetten?

G.G. Van der Capellen stelt teleur.

Wie zo mocht denken, vergist zich terdeeg.

Baron Van der Capellen was namelijk een behoudend man; hij hield niet van nieuwe denkbeelden en vooruitgang. In zijn hart was hij dan ook tegen de voorstellen geweest, die den koning waren voorgelegd. En niet zodra was hem alleen, als G. G., de macht in handen gelegd, of hij scheen langzamerhand weer een voorstander te worden van de gedwongen arbeid en de verplichte leveringen.

Uit verschillende daden bleek weldra de sympathie van den landvoogd. De vrije planters begon hij op allerlei wijze tegen te werken. In de Vorstenlanden b.v. mochten Europese ondernemers na 1824 geen landerijen voor de teelt van indigo en koffie van de Inlandse groten inhuren. Pachtcontracten moesten

zelfs worden opgezegd, waardoor de huurders en verhuurders grote schade leden.

Ook de handelaars werden gedwarsboomd. Hun werd o. a. verboden om nog langer in de Preanger te komen om daar van de Inlandse boeren de koffie op te kopen. De G. G. vond, dat die handel een concurrentie was, het Gouvernement aangedaan.

Door deze en nog andere maatregelen begonnen velen er aan te twijfelen of er nog ooit iets terecht zou komen van de goede plannen van de Commissarissen-Generaal, en dat het aantal ontevredenen hoe langer hoe groter werd, mag ons niet verwonderen.

Ontevredenheid is het gevolg.

Tenslotte gebeurde er iets, waardoor het wantrouwen nog erger werd.

De Nederlandse handel namelijk wilde maar niet tot bloei komen, nadat de koloniën waren terug ontvangen. Heel vaak gebeurde het, dat vreemde schepen de producten van het Indische gouvernement naar Europa vervoerden.

Dit verdroot den koning en hij gaf er de stoot toe, dat er een grote maatschappij werd opgericht, de *Nederlandsche Handelmaatschappij*. Deze zou de handel, de scheepvaart, de landbouw en de nijverheid zoveel mogelijk steunen in de concurrentie met vreemde naties. (1824).

Nu nam de ongerustheid bij de kooplieden nog meer toe. Immers zij vreesden, dat de nieuwe maatschappij weldra het monopolie zou krijgen van het vervoer der Indische producten. Dit zou betekenen: terugkeer naar de tijden der Compagnie.

De oprichting der N. H. M. verergert de ongerustheid.

---

36. De Java-Oorlog.

Het bestuur van G. G. Van der Capellen was dus geen rooskleurige tijd voor Java. Er haperde van alles aan. Landbouw, handel en nijverheid zaten in de verdrukking en ook met de

Nederlandsche Handelmaatschappij zag het er niets fleurig uit. En de geldmiddelen van het Gouvernement kwamen in deze omstandigheden natuurlijk slecht binnen.

Zo maakten teleurstelling en gedruktheid zich van de mensen meester.

Het ergst was dit misschien wel in de Vorstenlanden, want daar waren de toestanden al heel slecht.

In de Vorstenlanden is hoog en laag ontevreden.

Vorsten en adel waren verbitterd tegen de Europeanen, wat ons eigenlijk niet mag verwonderen. Want wat was er geworden van het eens zo machtige Mataram? In de 17e eeuw hadden blanke vreemdelingen zich ingedrongen en de vorsten getrotseerd. Diezelfde blanken moesten later zelfs meermalen die vorsten te hulp komen om de rust in het land te herstellen, wanneer het volk door het slechte bestuur tot opstand was gekomen. Maar daarvoor hadden de Nederlanders zich dan ook laten betalen door afstand van grondgebied te eisen.

En thans lag dat vroeger geduchte Mataram verbrokkeld, machteloos. Dat dit de Vorstenlandse groten aan het hart ging en deze de Europeanen wel eens minder vriendelijk aankeken, ligt voor de hand.

Er bestaan veel slechte toestanden.

Toen kwam G. G. Van der Capellen met zijn maatregelen de toestand nog verergeren. Wij weten reeds, hoe hij de landverhuringen verbood, waardoor vorsten en adel een belangrijk deel van hun inkomsten kwamen te missen.

Ook de grote menigte mopperde. Het was haar onmogelijk tot welstand te komen door de belastingen, die zij aan haar hoofden moest opbrengen.

Dan waren er in de Vorstenlanden nog de gehate *tolpoorten*, 350 in getal, door het Gouvernement aan Chinezen verpacht. Van alles, wat de Javanen langs de weg vervoerden, producten van de akker, vee, koopwaar, ja zelfs van vrouwen en kinderen werd bij zo'n tolpoort een willekeurige belasting geëist.

Nu leefde er aan het Djokjase hof een prins, *Dipo Negoro*. De hoop om eenmaal als sultan op de troon te zetelen, was

bij hem wreed teleurgesteld. Daarbij was hij een vijand van de Europeanen en een zeer godsdienstig Islamiet.

Deze man nu voelde zich geroepen, de ontevredenen in

Dipo Negoro begint een opstand tegen den wettigen leenman.

Dipo Negoro.

Djokjakarta om zich te verzamelen en aan te voeren in de strijd tegen het Nederlandse gezag. Van heinde en ver stroomden hem ganse scharen toe, zodat hij weldra aan het hoofd stond van een grote macht, door welke hij zich tot „Sultan van Java" liet uitroepen (1825).

De Regering beschermt haar vazal. Het Gouvernement mocht dit niet toelaten en was nu verplicht zijn wettigen leenman, den sultan van Djokjakarta, te beschermen en Dipo Negoro als opstandeling te vervolgen.

De omstandigheden waren Dipo Negoro gunstig. Het leger van het Nederlandse Gouvernement was voor het grootste deel op expeditie tegen Boni op Celebes, zodat de opstand aanvankelijk nergens onderdrukt werd en zich uitbreidde van Kediri tot Banjoemas. Weldra veranderde dit en begon de strijd tegen de opstandelingen. *De oorlog duurt lang.* In Nederland en Indië werden troepen aangeworven. De sultan van Soerakarta deed niet mee aan de opstand en de vorsten Pakoe Alam en Mangkoe Negoro steunden het Gouvernement. Ook de vorsten van Ternate, Tidor, Boeton en Makassar zonden troepen. Evenals in vroegere oorlogen, streden ook thans de Madoerezen dapper mee.

Het Indische leger, aangevoerd door generaal *De Kock*, had geen lichte taak in het onderdrukken van de opstand. Dipo Negoro, bijgestaan door zijn vermetelen bevelhebber *Sentot*, vermeed grote gevechten en matte de regeringstroepen zoveel mogelijk af door onverhoedse kleine aanvallen. Hoe dapper echter door Dipo Negoro en de zijnen werd gestreden, op de duur bleken de Gouvernementstroepen het sterkst. *Het land met bentengs bezaaid.* Het hele land werd als het ware bezaaid met bentengs of kleine forten, waarin afdelingen soldaten een waakzaam oog bleven houden op het omliggende land. Zo raakte Dipo Negoro meer en meer in het nauw. Veel zijner volgelingen verlieten hem en boden hun onderwerping aan, o. a. zijn beste aanvoerder Sentot.

Dipo Negoro wordt gevangen genomen. In 1830 trad Dipo Negoro zelf in onderhandeling met den opperbevelhebber van het Indische leger. Daar hij na al zijn nederlagen nog hoge eisen bleef stellen — hij wilde o. a. de titel van Sultan van Java behouden — nam Generaal De Kock den Javaan gevangen. Anders zou het bloedvergieten opnieuw zijn begonnen.

Met de opstand was het nu ook gedaan. Duizenden men-

senlevens en millioenen guldens had de oorlog gekost. Djokjakarta moest gedeeltelijk deze oorlogsuitgaven vergoeden door de afstand van Banjoemas en Bagelen. Daardoor verloor de sultan een deel zijner inkomsten, maar ontving er voor in de plaats een geldelijke vergoeding.

Het Gouvernement tracht allen tevreden te stellen.

Soerakarta moest eveneens twee provinciën afstaan en wel Madioen en Kediri, waarvoor den Soenan ook volledige schadeloosstelling werd aangeboden. Verder verzoende het Gouvernement zich met veel groten in het land door al hun gemaakte schulden over te nemen en te voldoen. Ook werden de tolpoorten afgeschaft en de landverhuringen weder toegestaan.

---

37. Het Cultuurstelsel.

Sombere toestanden.

Zo was Java dan na een strijd van vijf jaren tot rust gekomen.

De toestanden in handel, landbouw en nijverheid waren er intussen niet op verbeterd, wat te begrijpen is. Daarbij had de oorlog millioenen gekost. Hulp uit Nederland was niet te verwachten, want ook daar was de schatkist van het land leeg.

Opnieuw vroeg men zich af, hoe uit de ellende te geraken. Moest nogmaals de proef worden genomen met maatregelen van dwang als in vorige eeuwen? Of zou men nieuwe methoden toepassen door handel, landbouw en industrie zich in vrijheid te laten ontwikkelen?

De oude koers weer ingeslagen.

Tenslotte besliste de koning, dat het eerste stelsel zou worden ingevoerd. Hij zond daartoe zijn raadsman *Graaf Van den Bosch* als gouverneur-generaal naar Indië. Deze had een regeling van de landbouw bedacht, die in hoofdzaak op het volgende neerkomt.

Met de Inlandse bevolking zou het Gouvernement overeenkomsten sluiten om een deel van haar rijstvelden af te staan

voor de teelt van producten, geschikt voor de Europese markt. Het afgestane land zou een vijfde van de bouwgrond van een dessa bedragen.

De arbeid hieraan besteed, mocht niet zwaarder zijn dan die voor de aanplant van rijst.

Van de grond bestemd voor de cultuur van Europese gewassen, behoefde geen landrente te worden betaald.

De oogst moest aan het Gouvernement worden geleverd.

Het Cultuurstelsel.

Deze regeling kent men onder de naam van *Cultuurstelsel.* In 1833 werd het ingevoerd.

Verschillende gewassen werden aangekweekt, maar het waren vooral koffie, suiker en indigo, die het Gouvernement voor de markt nodig had.

Als deze wijze van belastingheffen eerlijk was gevolgd, zou de bevolking er misschien voorspoed van hebben ondervonden. Maar iets heel anders geschiedde.

In Nederland en in Indië waren de geldmiddelen uitgeput door langdurige oorlogen. Anders dan tegenwoordig meende men toen, dat de Indische gewesten met geld het moederland moesten bijstaan in deze moeilijke tijd. Daarin nu zou het Cultuurstelsel voorzien. En opdat de voordelen voor de Regering zo groot mogelijk zouden zijn, eisten haar ambtenaren, Inlandse zowel als Europese, van de bevolking meer dan het Cultuurstelsel had bepaald. Daardoor kon het gebeuren, dat de Inlanders méér dan één vijfde, soms wel een derde deel van hun sawahs moesten afzonderen voor de cultuur van Europese gewassen. Ook werd de landrente niet altijd opgeheven. Niet zelden vergde men zwaarder en langer arbeid dan voor de rijstteelt was gevorderd.

Het wordt verkeerd toegepast.

Vooral was dit het geval bij de suiker- en koffiecultuur.

's Lands kas vaart er wel bij.

Grote winsten vloeiden nu wel is waar in 's lands kas. Ook de Nederlandsche Handelmaatschappij, die het voorrecht had verkregen, de Gouvernementswaren naar Europa te mogen vervoeren en ze daar te verkopen, ging flink verdienen.

Daartegenover stond, dat het Cultuurstelsel het Javaanse volk geen welvaart bracht. Bij veel zwaardere arbeid zuchtten de Inlanders onder gebrek en ellende.

De Javaan lijdt gebrek.

Het was vooral een Bataviaas predikant, ***Baron Van Hoëvell,*** die het eerst de misbruiken van het Cultuurstelsel aan de kaak stelde. Later schreef een gewezen Indisch bestuursambtenaar onder de naam van *Multatuli* een boek — Max Havelaar —, waarin hij opkwam voor de mishandelde Javanen. Dit boek maakte een diepe indruk.

De misstanden worden aan de kaak gesteld.

Eindelijk, in 1850, werd er een eind gemaakt aan de misbruiken, maar tot 1870 duurde het voor het Cultuurstelsel in zijn geheel werd afgeschaft.

Het Cultuurstelsel opgeheven.

De aanplant van koffie door het Gouvernement bleef echter voortduren tot 1915. Zij geschiedde op woeste gronden, zodat de bevolking haar velden niet behoefde af te staan. Ook kregen de Inlanders een betere betaling.

---

38. De Buitengewesten.

I.

In de laatste lessen bespraken we toestanden en gebeurtenissen op het eiland Java. Het is nu nodig, ook eens onze aandacht te schenken aan de eilanden buiten Java, gewoonlijk de *Buitenbezittingen,* ook wel *Buitengewesten* genoemd.

Toen Engeland in 1816 de Indische Archipel aan de Nederlandse regering afstond, betekende haar gezag op deze eilanden heel weinig. En te verwonderen was dit niet. Immers de Oostindische Compagnie had steeds haar oog gericht op handelsvoordelen. Had ze de Inlandse vorsten eenmaal gunstige contracten afgedwongen, dan bemoeide ze zich in het minst niet met de bevolking. Met haar aan zee gelegen fort, kantoren en pakhuizen was ze verder tevreden.

Na 1816 betekent het Ned gezag op de B.B. weinig.

Afspraak tussen Engeland en Nederland. Al de eilanden nu, waar de Compagnie zich op deze wijze had gevestigd, werden gerekend Nederlandse bezittingen te zijn geweest, en daarom door Engeland wederom aan onze Regering afgestaan. Zo kwamen, behalve Java, de eilanden Sumatra, 't grootste deel van Borneo, Celebes, de Molukken, de Kleine Soenda eilanden en het westelijk deel van Nieuw-Guinea aan Nederland.

Ook de stad Malakka en enkele factorijen in Voor-Indië werden teruggegeven. Daarentegen hielden de Engelsen op Sumatra enkele delen bezet, o. a. Benkoelen.

Daar deze toestand aan geen van beide partijen beviel, werd in 1824 overeengekomen, dat de Nederlanders alle bezittingen op het vaste land van Azië zouden ruilen tegen het Engelse gebied op Sumatra. Hierbij nam Nederland tevens de taak op zich om de zeeroverijen van de Atjehers te beteugelen. Dit rijk onderwerpen mocht echter niet.

We zeiden reeds, dat het gezag van Nederland op de eilanden buiten Java niet veel te betekenen had. Slechts op enkele punten, zoals te Padang, Makassar en op enige eilanden in de Molukken wapperde de driekleur.

Geen rooskleurige toestanden op de Buitenbezittingen. Voor het overige heersten er de Inlandse vorsten en hun groten naar willekeur. Rust en orde ontbraken in het land. Met de veiligheid was het slecht gesteld. In tal van streken stonden de schepen bloot aan zee- en strandroof. De slavenhandel werd druk uitgeoefend. Oorlogvoeren en koppensnellen waren op verschillende eilanden aan de orde van de dag.

Zulke toestanden strekten een beschaafd land niet tot eer.

De Regering bemoeit zich er niet mee. Toch is dit alles nog lange jaren zo gebleven. De regeerders uit de jaren van het Cultuurstelsel voelden er al heel weinig voor zich met de andere eilanden in te laten. Immers ging het bestuur zich daar vestigen, allicht zou dit geld kosten en van de voordelen, die het Cultuurstelsel opleverde, wilde men graag zo min mogelijk missen.

Er was echter wel eens een uitzondering! Zo op Sumatra,

in de Padangse Bovenlanden, waar een wrede oorlog aan de gang was. Een streng Mohammedaanse partij, de Padri's, streed er tegen de adathoofden van het land. De laatsten werden zo in het nauw gebracht, dat ze tenslotte de Regering te Batavia om hulp smeekten. Hun land wilden ze er zelfs voor afstaan.

Behalve met de Padri's.

Daar men vreesde, dat de Engelsen, die nog steeds in Benkoelen zaten, zich wel eens met de twisten konden gaan bemoeien en ook de handel van Padang stil lag, moest het Gouvernement de Padri's wel gaan beoorlogen. Maar het werd een langdurige strijd. Eerst in 1837 kwam er een eind aan en keerde de rust in het land terug.

---

39. De Buitengewesten.

II.

Na 1870, toen het Cultuurstelsel had afgedaan, scheen het, dat er voor de Buitengewesten ook betere tijden zouden aanbreken Helaas was dit niet het geval. Een langdurige oorlog tegen Atjeh verslond schatten gelds, zodat het Gouvernement er niet aan kon denken zich over de eilanden buitenaf te ontfermen.

De verwaarlozing der B.B. neemt een einde.

Pas na 1900, toen de Atjehoorlog tot het verleden behoorde, nam de verwaarlozing van de Buitengewesten een einde. Het was onder het bewind van *G. G. Van Heutsz* (1905—1909), dat op alle eilanden in de Archipel, waar vroeger het Nederlands gezag slechts in schijn bestond, bestuursambtenaren werden gevestigd.

Soms schikten de Inlandse vorsten zich vrijwillig naar de nieuwe toestanden en beloofden ze het Nederlandse gezag te zullen erkennen. Maar soms ook moesten ze door de sterke arm van het leger worden gedwongen, of nog erger, worden afgezet.

Er komen geregelde toestanden. Nu werd aangevangen met de regeling van het bestuur. Politie en rechtspraak brachten rust, orde en veiligheid. Belastingen naar draagkracht werden ingevoerd. Wegen en bruggen werden aangelegd en maakten het verkeer van de binnenlanden naar de kust mogelijk.

De vloot maakte aan de zeeroverijen voorgoed een einde. Door het bouwen van vuurtorens en het leggen van bakens was de weg ter zee voortaan voldoende veilig, zodat de afgelegenste eilanden konden worden bezocht.

De B. B. komen tot ontwikkeling. De gevolgen bleven niet uit. De bevolking der eilanden, die vroeger slechts gewassen had verzorgd voor eigen gebruik, begon in te zien, dat ieder thans volop de vruchten van zijn arbeid zou genieten. Deze overtuiging spoorde de mensen aan tot inspanning en zo gebeurde het meer en meer, dat eilanden, die vroeger niets voor de wereldmarkt hadden voortgebracht, thans betekenis kregen door de uitvoer van landbouwproducten, (coprah, rubber, rijst), of vee.

---

40. De Buitengewesten.

III

(De Atjeh-oorlog).

Soms moesten de Inlandse vorsten door de sterke arm van het leger worden gedwongen het Nederlands gezag te erkennen, zo lazen we in de vorige les.

Nederland in 1824 de handen gebonden. Hierbij denken we in de eerste plaats aan Atjeh.

We herinneren ons, hoe Engeland en Nederland in 1824 afspraken, dat Atjeh een onafhankelijk land zou blijven, maar dat Nederland wel de zeeroof van de bevolking moest tegengaan.

Nu waren de Atjehers van ouds een ongemakkelijk volk. Graag hielden ze zich bezig met de slavenhandel en een

vreemd vaartuig in de buurt van hun land, was steeds een welkome buit.

Generaal Van Heutsz.

Toen Singapore tot ontwikkeling kwam en steeds meer schepen de koers namen door de Straat van Malakka, namen

ook de gevallen van zeeroof toe. Hierover werd dan geklaagd bij de Nederlandse regering.

Het was voor haar een moeilijk geval. Wel probeerden haar gezanten Atjeh op vreedzame wijze tot beterschap te brengen, maar het succes was zeer gering.

In 1872 krijgt het de handen vrij.

Strenger maatregelen waren dus geboden. Engeland begreep zulks ook en daarom zag het in 1872 af van de voorwaarde, dat de onafhankelijkheid van Atjeh niet mocht worden aangetast.

Zo begon in 1873 de oorlog.

Toen enkele punten van het land waren bezet, werd verwacht, dat de Atjehers zich wel zouden onderwerpen. Maar hierin vergiste men zich. Het zou blijken, dat het hele land moest worden veroverd.

Lange tijd bleef de oorlog slepende, maar eiste ondertussen zeer veel mensenlevens en schatten gelds.

Atjeh eindelijk onderworpen.

Eerst in 1898 zou er verandering komen. Een Nederlands geleerde, *Dr. Snouck Hurgronje*, die het Atjehse volk, zijn adat en de godsdienst door en door kende, had het Gouvernement er op gewezen op welke wijze tegen de vijand diende te worden opgetreden om een einde te maken aan het bloedvergieten.

Aan den kolonel *Van Heutsz* werd daarna opgedragen de krijg verder te voeren. Nu werd de Atjehers geen rust meer gelaten. Overal werden ze vervolgd en verslagen. In korte tijd was heel Atjeh veroverd en in 1904 kon worden gezegd, dat de oorlog uit was.

Nu zocht het Gouvernement het vertrouwen der Atjehers te winnen door het bevorderen van landbouw, nijverheid en handel.

---

41. De Buitengewesten.

IV.

Met de zevenmijlslaarzen aan gaan wij nu de Archipel door. Het wordt een heel vluchtig bezoek aan die streken, welke vroeger zo goed als onafhankelijk waren. Enkele kwamen al vóór de Atjehoorlog onder Nederlands bestuur. De meeste echter werden onderworpen onder het bewind van *G. G. Van Heutsz*, dus na 1905. In enkele jaren onderging toen de Archipel een geweldige verandering.

Veranderingen op Sumatra.

Voor we Sumatra verlaten eerst nog een kijkje genomen in de *Bataklanden*. Tot 1878 voerden de hoofden der verschillende stammen er een voortdurende strijd. Tenslotte zagen ze in hoe dit een ramp voor het land was. Het Gouvernement werd daarom verzocht er de vrede te brengen.

Dit gebeurde zonder bloedvergieten.

In de volgende jaren wist de *Protestantse Zending* er duizenden tot het Christendom te bekeren.

Aan de Oostkust liggen de landschappen *Siak, Deli, Asahan* en *Langkat* met de plaatsen Medan en Belawan. Zonder wapengeweld gingen ze over onder Nederlands gezag.

In *Palembang* moesten enige malen de wapenen worden gebruikt tegen de vorstenfamilie, die gesteund werd door de Inlandse groten. Thans wordt de bevolking door ambtenaren van het Gouvernement bestuurd.

De *Lampongs, Benkoelen* en *Riouw* waren eertijds landen van onrust en verwarring. *Banka* en *Billiton* waren in het begin der 19e eeuw nog geducht als zeeroversnesten. In al deze streken regelt het Gouvernement thans zelf de zaken.

Het laatst werden in de landschappen *Korintji* en *Djambi* geregelde toestanden gebracht.

* * *

Ook op Borneo valt veel te doen.

Van Sumatra naar de kust van *West-Borneo* is slechts een pas. Van de oorspronkelijke bewoners, de Dajaks, bemerken we niets meer. Ze zijn het binnenland ingedrongen door vreemdelingen, die in hun prauwen van overzee kwamen. In de oude tijd waren het Hindoe-Javanen, die hier koloniën stichtten; later kwamen de zeerovers, welke spoedig heer en meester van het land werden.

De vorsten dezer rijkjes lokten weer nieuwe vreemdelingen om voor hen het goud uit de bodem te halen. Die vreemdelingen waren de Chinezen. En deze stroomden weldra in zo'n groot aantal toe, dat zij op hun beurt de baas gingen spelen. Door hun verenigingen (*kongsi's*) waren zij zo sterk, dat zij zich van de oorspronkelijke vorsten niets meer aantrokken.

In 1816 kwam er enige verandering. Gezantschappen door de vorsten gezonden kwamen naar Batavia en boden Nederland het oppergezag aan. Het gevolg hiervan was, dat de kongsi's een toontje lager moesten zingen, maar haar invloed bleef echter groot. Pas in 1855 werden de Chinezen krachtig aangepakt, en hun macht vernietigd.

Sedert besturen Nederlandse ambtenaren de gehele streek tot diep in de binnenlanden.

In het rijk van *Bandjermasin* hadden de kooplieden der O. I. Compagnie hun kantoren. In 1787 stond de sultan zijn rijk in eigendom af aan de Compagnie, die het in leen aan den vorst teruggaf. Onder Daendels liet men den sultan geheel aan zijn lot over om er echter in 1816 terug te keren.

Tot 1859 was het land vrij rustig. Toen volgde er een sultan op, die bij zijn volk zeer gehaat was. Een ernstige opstand brak uit, waarin het Gouvernement tussenbeide kwam. De sultan ging heen en zijn rijk werd onder rechtstreeks bestuur gebracht. In 1863 was de krijg geëindigd, maar nog lange jaren bleven sommige nakomelingen der aanvoerders zich verzetten.

* * *

Bezoeken we nu verder *Celebes* en al de eilanden, groot en klein, in het oosten van de Archipel. Overal, het Portugese gedeelte van Timor alleen uitgezonderd, wordt het Nederlands bestuur geëerbiedigd. Meestal onderwierpen vorsten en bevolking zich goedschiks; een enkele maal moest geweld worden toegepast. Zo b.v. in Zuid-Celebes. Daar verkoos de vorst van *Boni* zich niet te houden aan de gesloten overeenkomsten en gedroeg zich zeer aanmatigend tegenover het Nederlands bestuur. Eerst in 1824, later in 1859 moest Boni daarvoor worden getuchtigd.

Celebes wordt niet vergeten.

Maar afdoende maatregelen werden niet genomen. Dat gebeurde pas in 1905. Toen ging de aanmatiging van Boni alle perken te buiten. Naburige vorsten werden bovendien tot verzet opgestookt.

Thans was het geduld ten einde. Een expeditie maakte spoedig een einde aan alle verzet der verschillende vorsten. Toen deze eenmaal waren gevangen genomen, kwam het land weldra tot rust.

***

Bali bestond sinds overoude tijden uit enige rijkjes. In 1839 spraken de vorsten dier landjes in een contract met de Nederlandse Regering af om geen slavenhandel meer te drijven en geen schepen meer te plunderen, die op de kusten van Bali mochten stranden.

Bali onder het Gouvernement.

Maar ook hier bleek, dat beloven en doen twee zijn. Immers niemand hield zich aan de overeenkomst. Zelfs werd tegen de ambtenaren der Regering een brutale houding aangenomen.

De gevolgen bleven niet uit. Tot driemaal toe werden de Baliërs door expedities gestraft.

Nieuwe overeenkomsten werden nu gesloten. Toch bleef het land door onderlinge twisten van de vorsten nog meer dan een halve eeuw in beroering.

Gouvernementsbestuur bleek meer en meer noodzakelijk.

Geleidelijk traden de vorsten of groten als ambtenaren in dienst der Regering, de laatste in 1912.

***

Lombok komt onder Nederlands bestuur. Over de Mohammedaanse bewoners van *Lombok*, de *Sasaks*, heersten Hindoese vorsten van Bali. Dit waren hardvochtige meesters, zodat de Sasaks steen en been klaagden, soms tot opstand oversloegen.

Op de duur kon het Gouvernement deze toestand niet blijven aanzien en werd de vorst van Lombok uitgenodigd de zaak te bespreken. Deze echter antwoordde met beledigingen. Nu moest de Regering wel ingrijpen. Het eindigde er mee, dat de vorst van Lombok werd afgezet en het land onder het bestuur kwam van het Gouvernement (1894).

---

42. De tijd van vooruitgang. I.

Andere inzichten ontstaan over de koloniën. De afschaffing van het Cultuurstelsel had reeds aangetoond, dat men in Nederland over de Koloniën langzamerhand anders ging denken.

Vroeger had men die landen beschouwd als bezittingen, waaruit zoveel mogelijk voordelen mochten worden behaald. Maar in het laatst der vorige eeuw ging men anders redeneren. Niet uit baatzucht behoorde een land koloniën te bezitten, doch om de bevolking van die streken op te voeden en te onderwijzen, haar beschaving en welvaart te brengen. Dus was ook Nederland de taak opgelegd voogd te zijn over Indië en had het maatregelen te nemen, waarvan de Inlandse bevolking in de eerste plaats zelf de voordelen zou genieten.

Thans kunnen we wel zeggen, dat het hele Nederlandse volk zo denkt over de overzeese gewesten.

Zodra dan ook de Atjeh-oorlog was afgelopen en de Buitengewesten tot rust en orde waren gebracht, was voor de regeringen in Nederland en Indië de tijd gekomen voortaan een staatkunde te volgen, die de welvaart van de bevolking van Indië tot doel had.

Onbaatzuchtige staatkunde.

Landbouwcursus voor dessa-schoolonderwijzers te Lawang.

Vooral het bewind van Koningin Wilhelmina is een tijdperk geweest, waarin veel werd gedaan. Temeer was dit nodig, wijl het aantal bewoners voortdurend vermeerderde. Telde Java omstreeks 1825 nog slechts 6 millioen bewoners, in 1895 was het aantal gestegen tot niet minder dan 25 millioen en velen meenden toen, dat het land onmogelijk aan nog meer mensen het dagelijks voedsel zou kunnen verschaffen. Toch bleef de

De regering van Koningin Wilhelmina is een tijdperk van vooruitgang.

aanwas voortduren; in 1930 had het aantal zelfs reeds de 41 millioen overschreden. En ook voor dit grote aantal bleek er eten te zijn.

Er wordt veel land ontgonnen.

Maar er was intussen ook veel veranderd. Landstreken, die vroeger onbewoonbaar waren, had men in de loop der tijden herschapen in vruchtbare oorden, welke van heinde en ver de bewoners tot zich lokten.

Zo waren de streken in het zuidoosten van Java en in het zuiden der Preanger oorspronkelijk bedekt met ondoordringbare wouden. Thans zijn die bossen voor een deel verdwenen en geven in plaats daarvan duizenden rubber- en kinabomen, koffie- en theestruiken aan velen een bestaan.

In Bantam en in de buurt van Djember werden grote bevloeiïngswerken uitgevoerd. Hierdoor waren uitgestrekte velden, waarvan de vruchtbaarheid vroeger afhing van de hoeveelheid gevallen regen, geschikt gemaakt voor het verbouwen van rijst en suikerriet.

Dan weer waren het door het Gouvernement drooggelegde moerassen, waar de bevolking door het aanplanten van rijst een bestaan vond. (Indramajoe en Tjilatjap).

En ook de Buitengewesten bleven niet achter. Zo werden op Sumatra ontzaglijke terreinen ontgonnen en in cultuur gebracht met het gevolg, dat veel Javanen hier hun geluk gingen beproeven. Vooral waren het de zogenaamde *„grote cultures"*, of de teelt van gewassen voor de wereldmarkt: suiker, rubber, tabak, kina, thee, waardoor aan duizenden monden het dagelijks eten werd verschaft en zo de welvaart vermeerderde.

De grote cultures geven aan veel handen werk.

Landbouw en industrie gaan samen.

Door de landbouw bloeide tevens de industrie op. Immers de producten van de tuinen vereisten nog tal van machinale bewerkingen, alvorens ze als waardevol handelsartikel kunnen worden uitgevoerd. Zo vinden we dan ook op iedere landbouwonderneming een fabriek, waar in hoofdzaak dezelfde mensen werken, die eerst het gewas in de tuin hebben verzorgd en geoogst.

Vooral de suikerbereiding is van grote betekenis. In 1930 nog werd door niet minder dan 180 fabrieken het gekweekte riet uitgeperst en uit het zoete sap de kristalheldere suiker gefabriceerd. (Het aantal is daarna met enige tientallen verminderd!) Van welk een omvang zulk een bedrijf is, zal enigszins duidelijk worden, als we vertellen, dat de fabriek te Djatiroto (Oost-Java) bij een jaarlijkse maaltijd van zes maanden — de „campagne" — elke dag een trein van 32 wagons suiker kan opleveren. Maar deze fabriek is ook de grootste van heel Java. Belangrijk is het ook nog te weten, dat de tuinen van deze onderneming nog voor weinig jaren een uitgestrekt moeras waren.

De suikerindustrie is de belangrijkste.

Dit waren nu de voordelen van de vrije arbeid en de vrije handel, waar men vroeger nooit in had willen geloven.

De vooruitgang van de landbouw zou echter niet mogelijk zijn geweest zonder de wetenschap. Placht de boer voorheen zijn akkers te bebouwen, zoals zijn vaderen dat steeds hadden gedaan, tegenwoordig komen de mannen van de wetenschap de landbouwers allerlei raad geven. Op hun proefstations hebben ze bestudeerd, hoe de grond moet worden bewerkt en bemest, welk zaad de beste planten geeft, hoe ziekten in het gewas dienen te worden bestreden en nog veel meer.

De wetenschap steunt de landbouw.

Het gevolg hiervan is geweest, dat de oogsten gestadig groter werden en misgewas minder voorkwam. Vooral is dit gebleken bij de suikercultuur. Het riet van thans bevat veel meer suikersap dan vroeger. In de loop der laatste jaren is de opbrengst zelfs verviervoudigd.

Van die grote oogsten ondervond ook de bevolking verschillende voordelen. Streken, waar suiker wordt verbouwd, zijn dan ook de welvarendste.

Ook bij de andere cultures, zoals die van kina, rubber en tabak, laten de planters zich door de wetenschap voorlichten. Over het geheel kan men dan ook zeggen, dat de oogsten goed zijn. Zo goed zelfs, dat vreemdelingen Indië komen bezoeken om er nog iets te leren over de landbouw.

43. De tijd van vooruitgang. II.

De vooruitgang vraagt om wegen. Voor de ontwikkeling van landbouw en industrie waren wegen nodig; immers de verschillende benodigdheden moesten worden aangevoerd, de producten afgevoerd. Oorspronkelijk moet Java in de oude bloeitijd enige grote verkeerswegen hebben gehad, maar later zijn deze weer vervallen tot voetpaden. Ook de Compagnie deed weinig aan wegenaanleg.

Daendels geeft Java de eerste grote weg. Een grote verbetering trad in onder het bewind van G. G. Daendels. Deze landvoogd had wegen nodig voor het vervoer van de landbouwproducten uit het binnenland naar de kust en tevens voor het snel verplaatsen van troepen. Zo gelastte hij de aanleg van de grote Postweg, die het westen van Java met het oosten van het eiland zou verbinden.

Geleidelijk ontstonden nu meer wegen, in hoofdzaak voor het vervoer van post en reizigers. De ossenkarren moesten over daarnaast gelegen onverharde wegen rijden. Deze toestand duurde zo ongeveer een halve eeuw. Toen beantwoordde deze langzame wijze van vervoer niet meer aan de eisen van die tijd. Evenals in Europa werd ook hier steeds meer de behoefte gevoeld aan sneller verkeer door middel van *spoorwegen.*

Het verkeer eist spoorwegen.

De N.I.S. legt de eerste lijnen aan. Het eerst kwam tot stand de lijn Semarang—Solo—Djokja. Zij werd aangelegd door de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij, welke kort daarop ook Batavia met Buitenzorg verbond (1873).

Het Gouvernement volgt het voorbeeld. Toen begon ook het Gouvernement met de aanleg van spoor- en tramwegen. Grote bezwaren moesten daarbij worden overwonnen. Tal van rivieren en diepe ravijnen moesten worden overbrugd, soms bergen doorboord. Doch de ingenieurs wisten alle bezwaren te overwinnen en zo tellen Java en Sumatra thans reeds duizenden kilometers ijzeren banen, die door hun bruggen en tunnels niet zelden ware kunstwerken zijn geworden.

Waar vroeger een reis dikwijls een dure onderneming was, waarbij de reiziger blootstond aan allerlei ontberingen en ver-

moeienissen, snelt men thans voor weinig geld en op aangename wijze het land door. En als een enkele keer trein of tram ons nog te langzaam mocht gaan, vinden we haast overal auto's en autobussen, welke ons in korte tijd langs effen, stofvrije asfaltwegen naar de meest afgelegen oorden vervoeren. De ouderwetse postwagens zijn geheel verdwenen; de ossenkarren

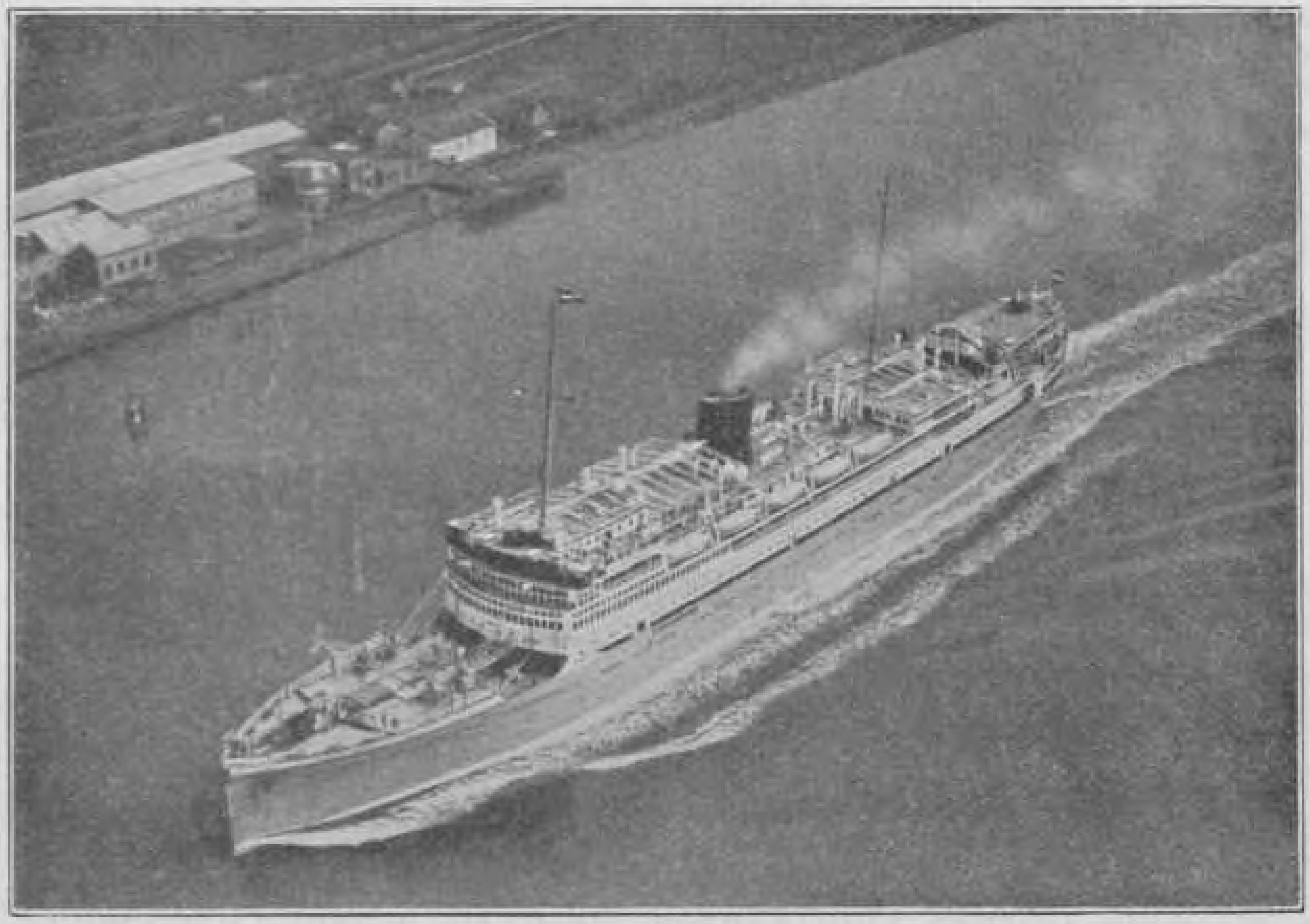

Foto K. L. M.

Motorschip „Baloeran" van de Rotterdamsche Lloyd.

hebben nog standgehouden, maar moeten toch meer en meer het veld ruimen voor de grotere en snellere vrachtauto's.

Zo is ons Indië op het gebied van het verkeerswezen veel landen in Azië ver vooruit.

Het verkeer per vliegtuig.

Reeds heeft het nieuwste van alle middelen van vervoer, het vliegtuig, zijn intocht in Indië gedaan. Per vliegmachine worden reizigers, post en vracht tussen de voornaamste plaatsen overgebracht. Het is de *Koninklijke Nederlandsch Indische*

Luchtvaart Maatschappij — K. N. I. L. M. — die deze diensten onderhoudt. Op Java heeft men een dagelijkse vliegdienst tussen Batavia, Bandoeng, Semarang en Soerabaja. Verder is er een geregelde verbinding met Sumatra (Palembang en Medan), met Singapore, met Bali en Borneo (Bandjermasin, Balikpapan en Tarakan).

Elke week 2 × luchtpost Nederland-Indië en omgekeerd.

De snelste verbinding tussen Europa en Indië is de dienst Amsterdam—Batavia. Elke Woensdag en Zaterdag vertrekt een vliegtuig der *Koninklijke Luchtvaart Maatschappij* — K. L. M. — met passagiers, brieven en vracht van Amsterdam naar Batavia en verder naar het eindpunt Bandoeng. Op dezelfde dagen vangt ook in Indië de reis per vliegmachine naar het verre westen aan. Hoewel de afstand niet minder dan 14200 km bedraagt, duurt de overtocht slechts vijf dagen.

Ook in de havenplaatsen kwamen ten behoeve van handel en verkeer belangrijke werken tot stand. Vroeger toch ankerden haast alle schepen op de rede. De goederen werden in grote laadprauwen naar de wal of het schip gebracht. Zo geschiedt het laden en lossen bijv. nog te Semarang. Dit is kostbaar en in hoge mate tijdrovend, terwijl het bij een woelige zee meermalen gebeurt, dat het werk moet worden stil gelegd.

Tj. Priok en Tj. Perak hebben moderne havens.

Het eerst eisten de toestanden te Batavia en te Soerabaja verbetering en zo kregen deze plaatsen moderne havens, waar de schepen vlug kunnen laden en lossen. Ook vinden de stomers hier gelegenheid kolen of vloeibare brandstof in te nemen, terwijl er dokken zijn, waar ze kunnen worden gerepareerd.

De stoomschepen hebben de zeilschepen verdrongen.

Welk een verandering valt er ook al weer op het gebied van de scheepvaart te bespeuren! Een zeilschip in onze havens is een grote zeldzaamheid geworden. Grote stoomschepen, onafhankelijk van weer en wind, hebben het vervoer veroverd.

De gemeenschap met Nederland geschiedt thans door de fraaie en gerieflijke schepen der *Stoomvaartmaatschappij Nederland* en der *Rotterdamsche Lloyd.*

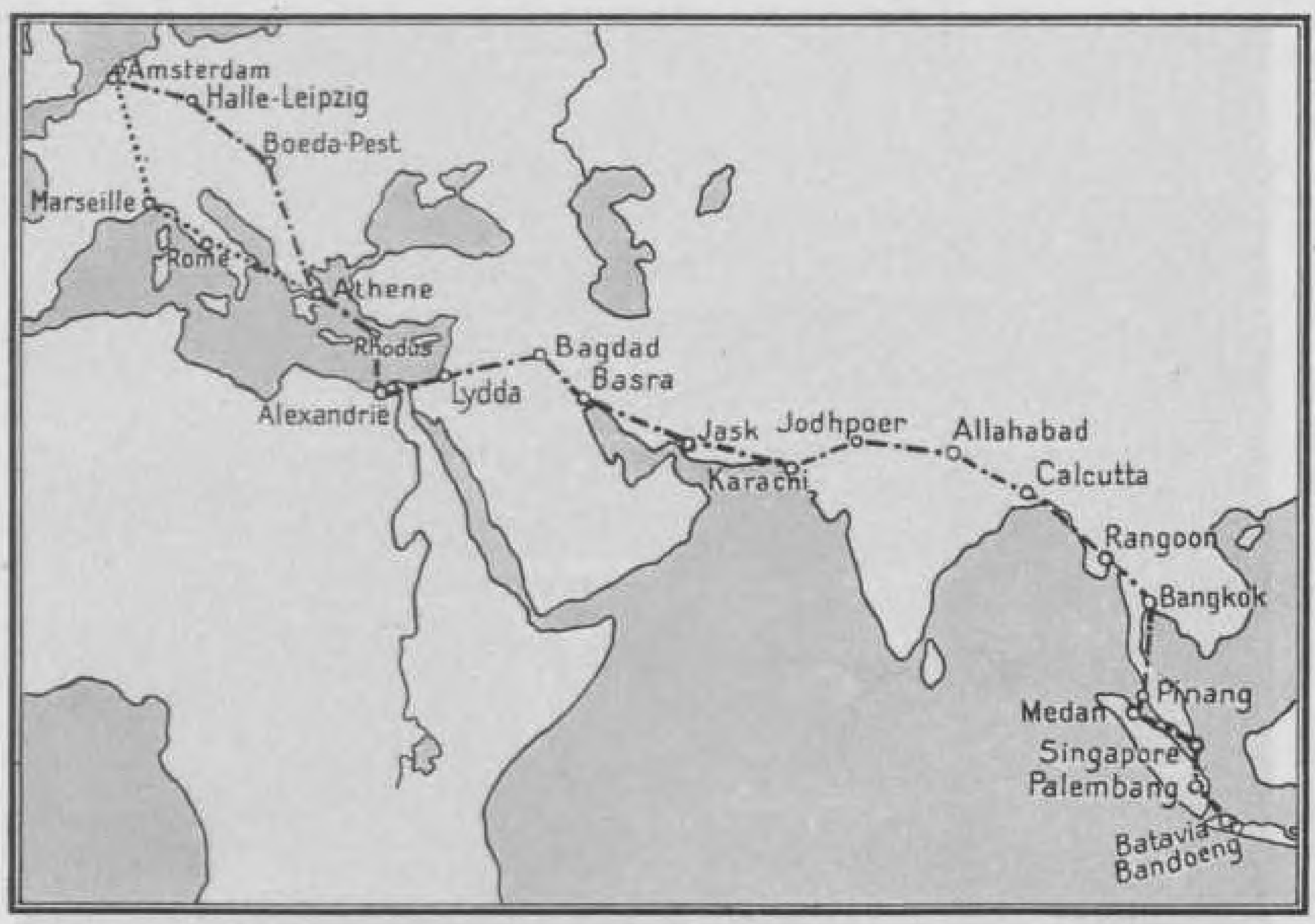

—·—·— vaste route.
·········· route, gevolgd indien de vaste route door weersomstandigheden onbruikbaar is.

Luchtlijn Amsterdam—Batavia v. v.

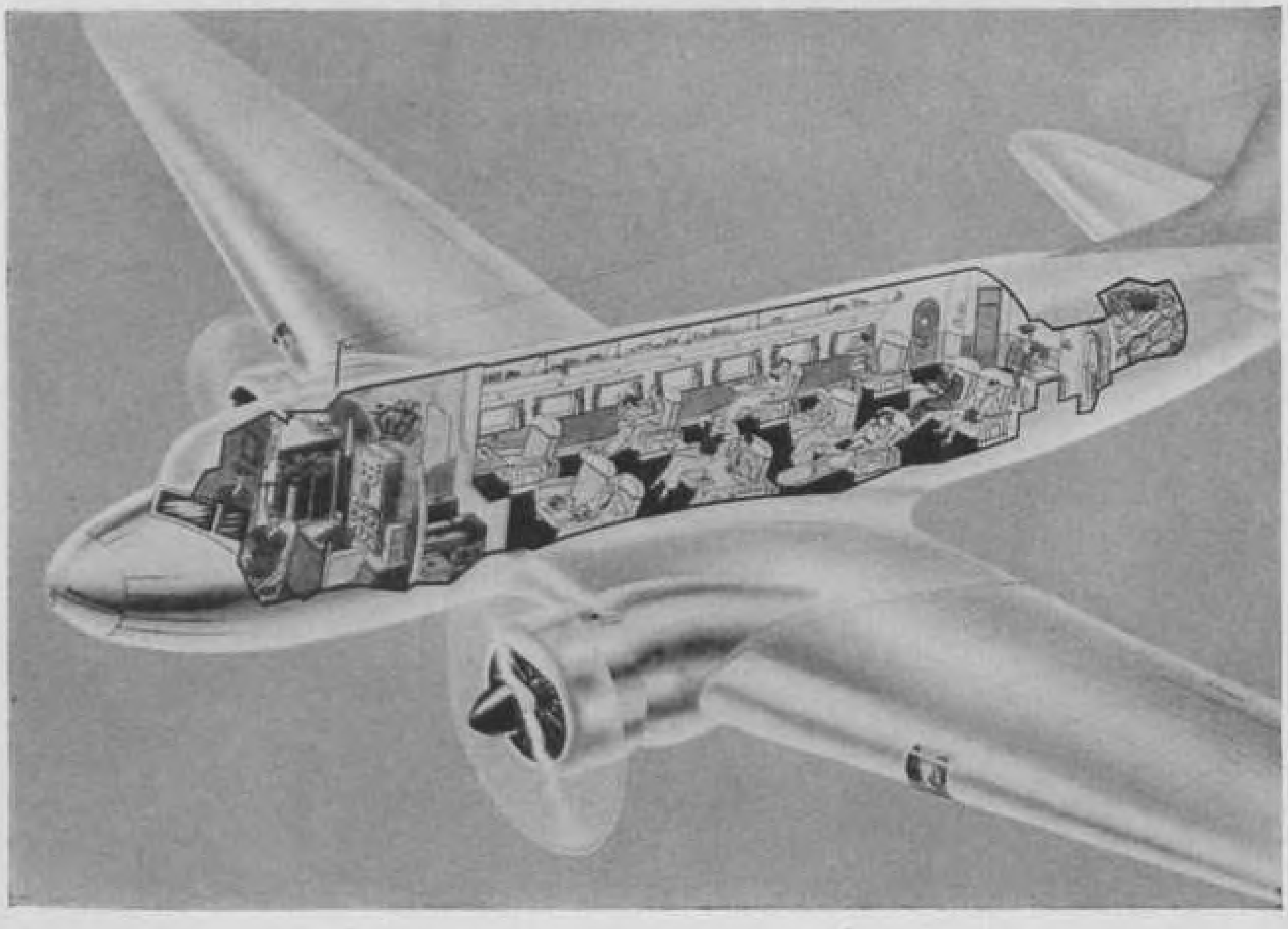

Een Douglas DC 3, welke op de Indië-lijn vliegt, van binnen gezien.

De havens van Tandjong-Priok.

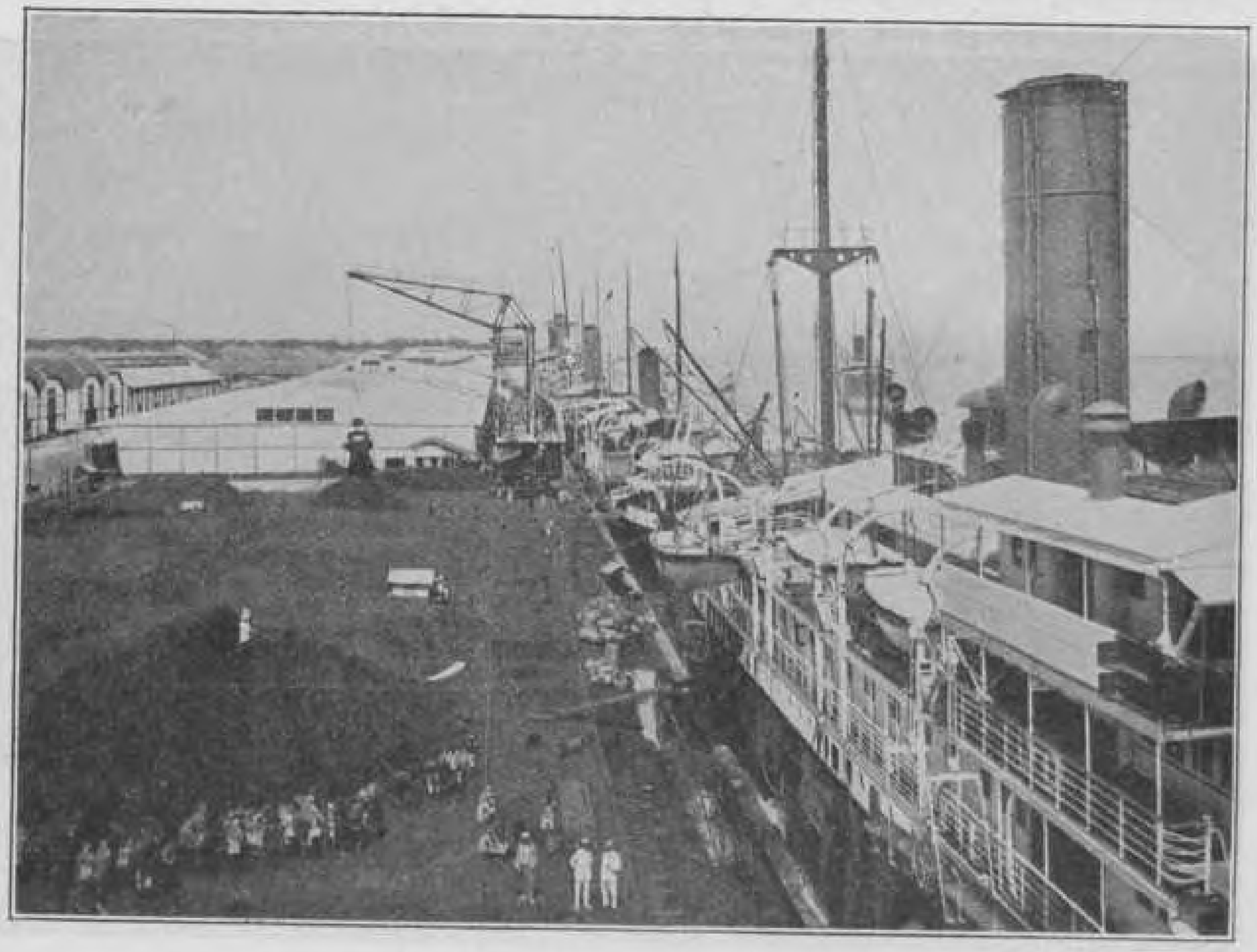

K. P. M. boten aan de kade van Makassar.

Het verkeer tussen de eilanden van de Archipel wordt onderhouden door de *Koninklijke Paketvaart Maatschappij*. Zij vervoert goederen, passagiers en de post. Een vloot van niet minder dan honderd en dertig schepen heeft zij daartoe nodig. Want bijna ieder eiland heeft tegenwoordig iets te betekenen. Is het geen coprah, dan zijn het producten als specerijen, oliën, huiden, hout, enz., die aan de markt moeten worden gebracht. Om de delfstoffen, petroleum, tin en steenkool niet te vergeten.

Het werk der K. P. M.

Ook onderhoudt deze maatschappij een geregelde verbinding met Voor-Indië, Australië en Zuid-Afrika.

De boten der *Java—China—Japanlijn* (J. C. J. L.) varen tussen Indië en Oost-Azië.

Was de stoom dus de oorzaak van grote veranderingen, een nieuwere en nog belangrijker kracht is de electriciteit. Zij gaf ons o. m. de telegraaf en de telefoon, de electrische tram en vooral niet te vergeten de schitterende verlichting door gloeilampen. En het laatst: de radio!

De tijd van de electriciteit.

Reeds de stoom maakte een snel brievenvervoer mogelijk, de electriciteit echter zendt langs draden over land en over de bodem van de zee in ongelooflijk korte tijd berichten naar de verste oorden, kunnen we zelfs op honderden kilometers afstand met iemand spreken. Nog sterker! Geen draden heeft het menselijk vernuft meer nodig om berichten door de lucht te zenden en zelfs met overzeese landen van gedachten te wisselen. De draadloze telefoonverbinding tussen Indië en Nederland is bovendien zo ingericht, dat de gesprekken geheim zijn. Ook hierin zijn we het buitenland vooruit.

Draadloos telegraferen en telefoneren.

Dus vooruitgang allerwege! Ook in de ontwikkeling en de beschaving van de dikwijls nog achterlijke bevolking? Zeker! Voor het Gouvernement was er op dit gebied heel wat te doen. De V. O. C. had het zich nooit te druk gemaakt met scholen en ook latere regeerders schonken aan onderwijszaken geringe aandacht. We moeten niet vergeten, dat men toen in andere tijden leefde.

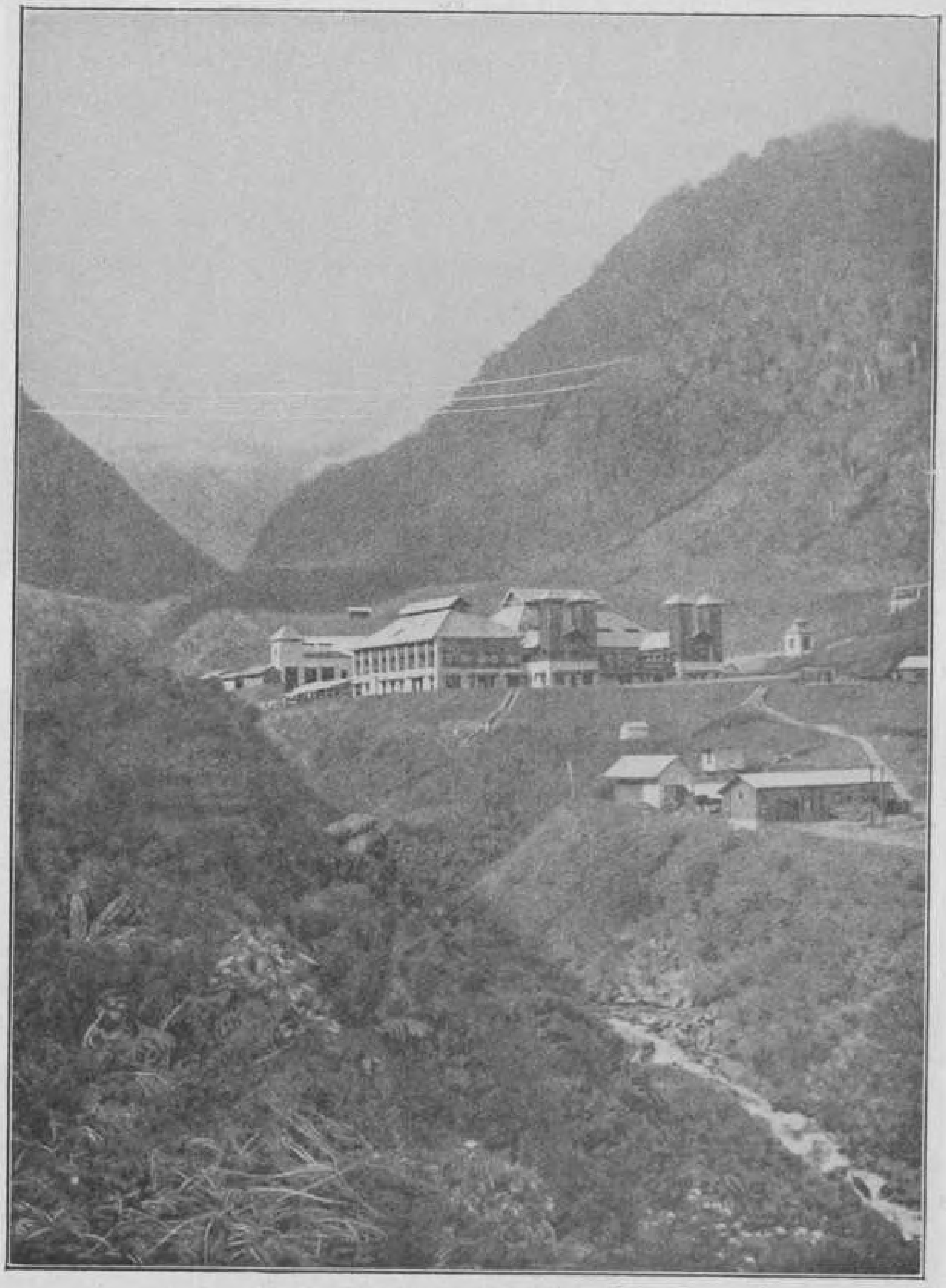

Radiostation te Malabar.

Pas ongeveer een halve eeuw geleden kwam er een gelukkige verandering tot stand. De Regering begon toen meer en meer in te zien, dat de bevolking het niet langer zonder onderwijs kon stellen. Ook de Inlanders zelf gingen het gemis aan ontwikkeling voelen en vroegen met voortdurend meer aandrang om scholen voor hun kinderen.

De volksontwikkeling gaat vooruit.

Zoveel mogelijk werd aan hun wensen voldaan en sedert is de volksontwikkeling met reuzenschreden vooruitgegaan. Vooral in de laatste vijfentwintig jaren is het aantal scholen sterk vermeerderd. Op het lager onderwijs sloten aan de inrichtingen voor mulo, middelbaar en zelfs hoger onderwijs.

Zo groot was het verlangen naar wetenschap, dat het Gouvernement soms geen kans zag, hoe het allen zou tevreden stellen. Daarom maakte het gebruik van de hulp door anderen aangeboden. Dat waren in de eerste plaats de *Zending* der *Protestantse* en die der *Rooms-Katholieke Kerk — de Missie —*. Beide stelden zich ten doel aan de bevolking het Christendom te brengen. Een der middelen daartoe was het geven van onderwijs.

Ook de Inlandse verenigingen *Moehammadijah* en *Taman Siswo* hebben scholen opgericht voor de bevolking.

Het werk der Zendingen.

Vooral in de afgelegen oorden van de Archipel, waar het animisme de beschaving in de weg stond, was het voor het Gouvernement dikwijls zo moeilijk zich veel met het lot der bevolking in te laten. Hier nam de Zending of de Missie dan gewoonlijk de opvoedingstaak voor een deel over. En met geduld en toewijding wisten haar dienaren zeer veel goeds tot stand te brengen. Voor de jeugd werden scholen geopend; in hospitalen vonden zieken genezing en ongelukkigen verzachting van hun kwalen, terwijl de ouderen werden afgebracht van hun heidense gebruiken en onderwezen in de leer van Christus. Door ambachtsonderwijs en landontginning werden ze voorts geschikt gemaakt voor de maatschappij.

Nu nog iets over de gezondheidstoestand van de bevolking van Indië.

Hoe is deze niet vooruitgegaan, als we nog even terug denken aan Batavia omstreeks 1760! Toen waren de mensen zo goed als weerloos tegen malaria, beri-beri, typhus en zoveel andere ziekten. Bovendien werd een landstreek af en toe ook nog bezocht door epidemieën, zoals de pokken, de cholera en later de pest, die plotseling met hevigheid uitbraken en duizenden slachtoffers maakten.

De gezondheid der bevolking gaat vooruit.

Wat is nu wel de oorzaak, dat die plagen de mensen tegenwoordig niet meer zo doen schrikken als voorheen?

Dat zit hem hierin, dat de geleerden de oorzaak van die ziekten hebben ontdekt. Meestal zijn het onzichtbaar kleine kiemen, die de personen besmetten en weldra ziek doen worden.

Toen men eenmaal zo ver was, konden ook al gauw de middelen worden aangegeven, hoe het kwaad bestreden moest worden. En vooral hoe men het gevaar kon voorkomen.

Geen epidemieën meer!

Breekt er nu ergens een epidemie uit, dan waarschuwt het *Binnenlands Bestuur* de *Dienst der Volksgezondheid*. Aanstonds zendt deze zijn personeel (dokters, Inlandse artsen, mantri's, verplegers) naar het bedreigde oord. Natuurlijk is men ruim voorzien van geneesmiddelen en voorbehoedmiddelen. Vooral de laatste zijn van groot belang, want ieder, die hiermee is ingeënt, heeft grote kans gezond te blijven. Het is het *Instituut Pasteur* te Bandoeng, dat deze entstoffen bereidt.

Zo is dan al meermalen gebleken, dat een epidemie in Indië eigenlijk geen kans meer heeft; meestal neemt de vijand spoedig de wijk.

Hoe er wordt gezorgd.

Soms kon de bevolking alleen geholpen worden door het droogleggen van moerassen. De streken rondom Tjilatjap en Sibolga zijn op deze wijze bevrijd van malaria.

Waterleidingen, waaruit ieder zich kan voorzien van zuiver drink- en badwater vindt men voorts in tal van plaatsen.

En waar zijn al geen ziekenhuizen en hospitalen! In de kleinste plaatsen in Indië zal men ze u aanwijzen. Daar verschaffen Gouvernement, Missie of Zending aan de bevolking goede geneeskundige hulp en verpleging.

Foto Ziegler.

Jhr. Mr. A. W. L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer,
Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Geleidelijk ziet men dan ook het aantal sterfgevallen verminderen en neemt de bevolking in dichtheid toe. Inderdaad mogen we gerust zeggen, dat ons Indië een van de gezondste delen van geheel Azië is.

---

44. Over het Bestuur over Ned.-Indië.

Het opperste bestuur dezer landen berust bij de *Koningin*. Deze wordt daarin bijgestaan door een van Haar raadslieden, den *Minister van Koloniën*, die zich in Nederland uitsluitend bezig houdt met de Indische zaken. Hij moet daarbij samenwerken met de *Staten-Generaal* (de *Tweede* en *Eerste Kamer*). *De Koningin regeert over Indië. Haar raadsman, de Minister van koloniën.*

De Koningin heeft in Indië een plaatsvervanger, *landvoogd* of *Gouverneur-Generaal* (G.-G.) geheten. Deze is belast met het bestuur over heel Nederlands-Indië. Daarbij is hij aan bepaalde voorschriften gebonden; ook heeft hij rekening te houden met de aanwijzingen van den Minister van Koloniën. De G.-G. zorgt er voor, dat de verschillende wetten, gemaakt voor de bewoners van Indië, naar behoren worden uitgevoerd en nageleefd. Ook is in zijn handen gelegd de zorg voor de rust, de veiligheid, de vrijheid, de ontwikkeling, de gezondheid en de welvaart van Indië's bevolking. *Haar vervanger, de Landvoogd.*

Evenals de Koningin in Nederland mag de G.-G. in Indië veroordeelden begenadigen (recht van gratie).

Ter vergemakkelijking van zijn zeer belangrijke taak heeft de G. G. zeven raadslieden naast zich. Dezen vormen te zamen de *Raad van Indië*. Zij bekleden hun ambt niet langer dan vijf jaren en zijn niet dadelijk opnieuw benoembaar. Vroeger stond deze Raad den G. G. bij om de wetten van het land te maken; thans echter niet meer. *De Raad van Indië*

Dan behoren nog tot de Landsregering acht *Directeuren*, zes burgerlijke en twee militaire, die ieder aan het hoofd staan van een afdeling van het bestuur. Die afdelingen heten *Departementen*. Zo heeft men 1. een Departement van Binnen- *De Departementen van Algemeen Bestuur.*

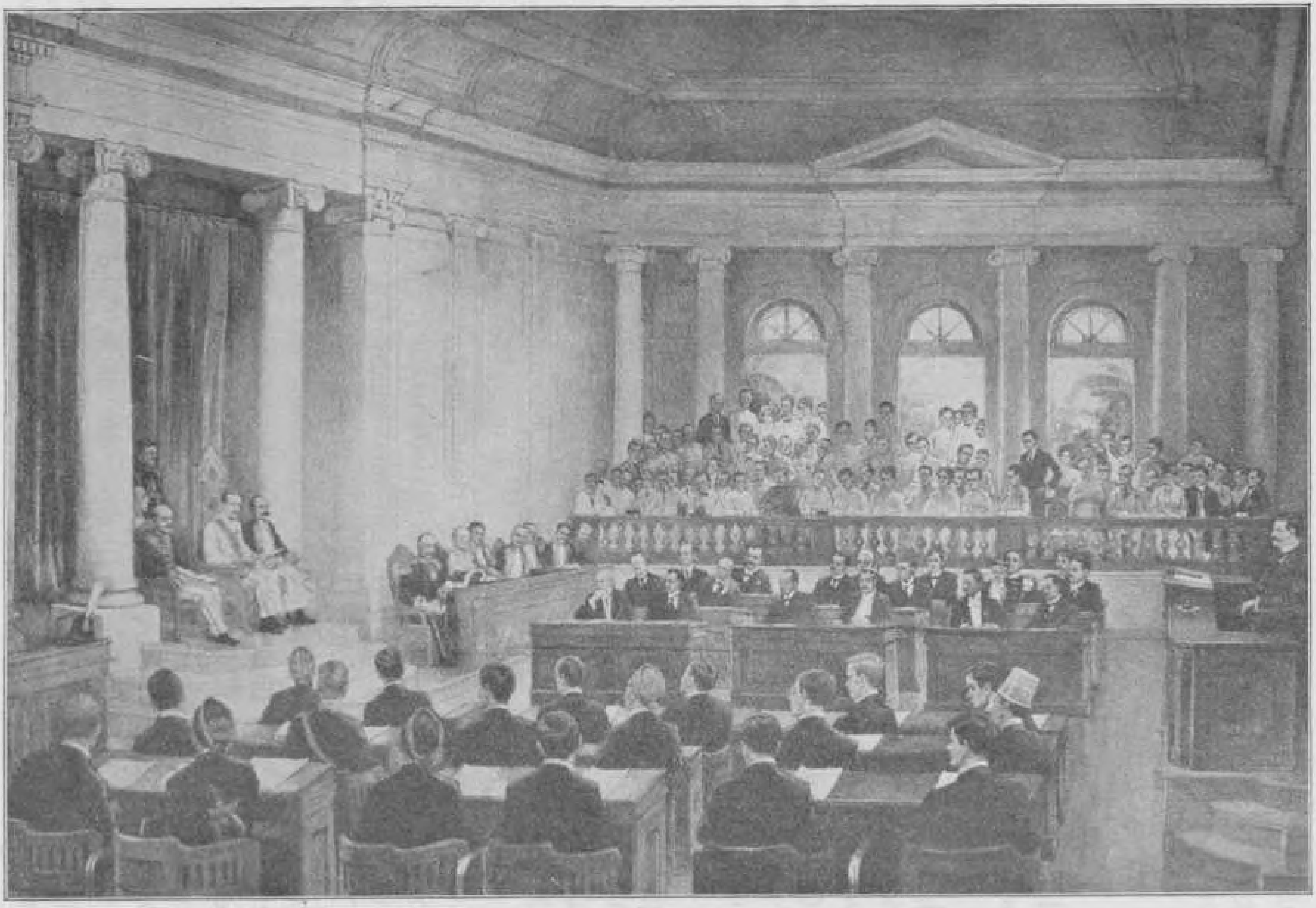

Plechtige opening van de eerste Volksraadzitting.
Verkleinde reproductie van een aquarel van J. Gabriëlse.

lands Bestuur (B. B.); 2. van Onderwijs en Eredienst (O. en E.); 3. van Justitie; 4. van Financiën; 5. van Economische Zaken (E. Z.); 6. van Verkeer en Waterstaat (V. en W.); 7. van Oorlog; 8. van Marine.

Sinds 1918 raadpleegt de Regering ook nog de *Volksraad*. Dit is een vergadering bestaande uit 60 leden, waarvan er sedert 15 Juni 1931 25 Nederlanders zijn; 30 behoren tot de Inlandse en 4 tot de Chinese landaard. Ook een Arabier heeft er zitting in. Allen moeten onderdanen zijn. Deze leden worden voor een deel tot deze waardigheid gekozen, voor een ander deel door den G. G. benoemd. Bovendien is er nog de voorzitter, een Nederlander, die door de Koningin wordt aangewezen. *De Volksraad.*

De grootste betekenis van de Volksraad ligt hierin, dat deze instelling aan de leden de gelegenheid verschaft zich vrij te uiten. Daardoor komt de Regering te weten, wat de idealen en verlangens zoal zijn van de verschillende bevolkingsgroepen in Indië. Op haar beurt heeft ook de Regering de gelegenheid haar bedoelingen en plannen bekend te maken.

Aan een deel van de Volksraad — het *College van Gedelegeerden* — is bovendien opgedragen om met den Landvoogd samen de *ordonnantiën*, d. z. de wetten van het land, te maken. *Zelfbesturen.*

In de vorige lessen hebben we wel eens gesproken van gebieden, die *rechtstreeks* worden bestuurd. Dat wilde zeggen, dat hier het Gouvernement de enige heer en meester was. Er zijn nl. ook de zogenaamde *zelfbesturen*, rijken, waar nog een inlands vorst met gezag is bekleed. Onafhankelijk is zo'n vorst echter niet. Hij heeft een verklaring afgelegd, waarin hij gehoorzaamheid aan het Gouvernement belooft.

***

Naast het *opperbestuur* door den G. G. en het *algemeen bestuur* door de Directeuren uitgeoefend, kennen we nog het bestuur over de onderdelen van Ned.-Indië, het *locaal bestuur* Die onderdelen heten *gewesten*. Aan het hoofd van een gewest staat een *gouverneur* of een *resident*; een enkele maal een *assistent-resident*. *Het locaal bestuur.*

De bestuurshervorming. Het ligt echter in de bedoeling van de regering om het locaal bestuur geheel te hervormen. De gewesten zullen meer zelfstandigheid verkrijgen, waardoor de taak van de Landsregering zal worden verlicht. Ieder gewest zal zijn huishoudelijke zaken zelf moeten regelen, natuurlijk onder toezicht van de Regering. Daarbij mogen ook de ingezetenen van het gewest hun stem laten horen. Deze hervorming heeft reeds een aanvang genomen op *Java.* Dit eiland is thans verdeeld in drie *provinciën,* nl. *West-Java* of Pasoendan, *Midden-Java* en *Oost-Java.* Een afzonderlijk bestuur hebben de Vorstenlanden. Ze worden *gouvernementen* genoemd.

Aan het hoofd van elk dezer vijf gewesten staat een *gouverneur.*

Het provinciaal bestuur op Java. In de provinciën wordt de gouverneur in de bestuurstaak bijgestaan door de *provinciale raad,* die b.v. voor West-Java uit 45 leden, nl. 20 Nederlanders, 20 Inheemsen en 5 Chinezen bestaat. Het dagelijks bestuur is samengesteld uit 4 leden. Men noemt deze vier het College van *Gedeputeerden.*

De provincie is verdeeld in *afdelingen,* ieder bestuurd door een *resident.* Een onderverdeling is weer die in *regentschappen* met een *regentschapsraad* en in *stadsgemeenten* met een *gemeenteraad.* Het hoofd van een regentschap is natuurlijk de *regent,* terwijl de *burgemeester* het bestuur in een stad leidt.

Het bestuur buiten Java. Buiten Java hebben de gewesten een raad, die met den gouverneur of resident als voorzitter maatregelen vaststelt in het belang van de bevolking. Deze vergadering wordt de *gewestelijke raad* geheten.

Elk gewest bestaat weer uit *afdelingen* onder een *assistent-resident.* Deze heeft onder zich één of meer *contrôleurs.*

Europees en Inlands bestuur. Gouverneurs, residenten, enz. vormen het *Europees bestuur* van een gewest. Daarnaast bestaat het *Inlands bestuur,* dat de bevelen van hoger hand krijgt, ze overbrengt aan de bevolking en toezicht houdt op haar welvaart. Op Java en Madoera geschiedt dit in de eerste plaats door den *regent,* het hoofd der Inlandse ambtenaren. Plaatsvervanger van den regent is de

patih, tevens hoofd van een der *districten*, waarin het regentschap is verdeeld. De andere districtshoofden heten *wedono's* of *wedana's* (West-Java), waaronder weer staan de *assistent-wedono's* of *tjamats*.

Het Dorpsbestuur.

Tenslotte is er nog het bestuur over de ***dorpen*** of ***dessa's***, waaruit de districten zijn samengesteld. Het hoofd der dessa draagt op verschillende delen van Java weer een andere naam. Meestal heet hij ***loerah***, ***petinggi*** of ***bekel***. Hij wordt door kiesgerechtigde dessagenooten gekozen en heeft voor velerlei zaken zorg te dragen. Hij wordt daarin echter bijgestaan door een plaatsvervanger (***kamitoea***), den dorpsschrijver (***tjarik***), den dorpsbode (***kebajan***) en den veldwachter (***kepetengan***).

Belangstelling bij de bevolking voor het land.

Het ligt voor de hand, dat niet alle ingezetenen van Indië gelijk denken over de wijze, waarop het bestuurd wordt. Sommigen willen het zus, anderen weer zo. Naarmate het volk zich meer ontwikkelde, ging het ook meer belang stellen in allerlei zaken, die vroeger steeds door de Regering in orde waren gebracht. Velen schreven zelfs in couranten, hoe ze over sommige zaken wel dachten.

Later ontstonden de verschillende *partijen*. Dat zijn groepen van mensen, die zich hebben aaneengesloten en die in hoofdzaak gelijk denken over de wijze, waarop Indië bestuurd dient te worden.

Partijen.

Zowel Inlanders als Europeanen hebben zich zo tot bonden verenigd. In de Volksraad hebben hun vooraanstaande leden soms zitting.

Bekende Inlandse verenigingen zijn: de *Sarikat Islâm*, de *Parindra*, (een samenvoeging van het vroegere *Boedi Oetomo* en de *Partai Indonesia Rajah*) en nog veel andere, die ieder har eigen wensen hebben.

Van de Europese verenigingen worden veel genoemd het *Indo-Europeesch-Verband*, de *Politiek-Economische Bond* en de *Vaderlandsche Club*.

Enige jaartallen uit de geschiedenis van Ned.-Indië.

Vóór 2000 jaar.	Indië wordt bewoond door onbeschaafde stammen. Op Java bestaat echter reeds enige beschaving.
78 j. n. Chr.	Volgens de overlevering komen de eerste Hindoes op Java. Ook in andere delen van de Archipel vestigen zij zich. Langzamerhand worden ze er de meesters van het land. Ze brengen er beschaving.
± 700.	In Midden-Java ligt het Hindoerijk Kalingga, op Sumatra het rijk Sjriwidjaja.
± 750—± 850.	Midden-Java heeft vorsten uit het geslacht der Sjailendra's. Zij stichten er Boeddhistische tempels.
± 900.	Sjriwidjaja geeft Midden-Java prijs. Het rijk Mataram ontstaat.
± 950.	Midden-Java is onbelangrijk geworden. Het rijk van Medang in Oost-Java komt tot bloei.
± 1000.	Sjriwidjaja verslaat dit nieuwe rijk en versnippert het.
± 1035.	Koning Erlangga herstelt de eenheid en brengt het land tot bloei.
± 1040.	Hij verdeelt het land onder zijn beide zonen.
± 1270.	Koning Kertanegara heerst weer over heel Oost-Java. Hij verslaat Sjriwidjaja en beledigt den keizer van China.
1293.	Inval van een Chinees leger op Java.
1300—± 1500.	Op Oost-Java ligt het machtige Hindoerijk Modjopait.
± 1400.	De Islâm op Java gepredikt. De nieuwe godsdienst verbreidt zich vooral in de kustlanden van Modjopait.
± 1478.	Einde van de Hindoe-heerschappij op Java.
1498.	De eerste Portugezen landen in Voor-Indië.
1511.	De Portugezen halen voortaan rechtstreeks de specerijen uit de Molukken.
1521.	De Spanjaarden verschijnen in Indië.
1579.	De Engelsen hebben de zeeweg naar het Oosten gevonden.
1596.	De Nederlanders landen op Java.
1602.	De Oostindische Compagnie wordt opgericht.
1619.	Coen sticht Batavia.

1613—1645.	Soenan Agoeng heerst over het rijk Mataram.
1628 en 1629.	Veldtochten van Soenan Agoeng tegen Batavia.
1641.	De Nederlanders verdrijven de Portugezen uit Indië, behalve van Timor.
1663.	Ook de Spanjaarden verlaten de Archipel. Ze houden stand op de Filippijnen.
1680.	Mataram door de Compagnie uit de nood gered.
1682.	Bantam van de Compagnie afhankelijk. De Engelsen moeten nu Java verlaten.
1704—1705.	De V. O. C. regelt de troonopvolging in Mataram.
1740.	Opstand van de Chinezen.
1755 en 1757.	Het rijk Mataram wordt verdeeld in Soerakarta, Djokjakarta en Mangkoe Negaran.
1772.	De Oosthoek van Java door de Nederlanders onderworpen. Hiermee is heel Java afhankelijk van de Compagnie.
Na 1750.	De V. O. C. geraakt in verval.
1798.	De Compagnie opgeheven. De Bataafse Republiek bestuurt voortaan Indië.
1808—1810.	Daendels gouverneur-generaal van Indië.
1811—1816.	Indië onder Engels bestuur. Raffles luitenant-gouverneur van Java.
1816.	Nederland ontvangt de koloniën van Engeland terug, uitgezonderd de Kaap en Ceylon. De Commissarissen-Generaal.
1825—1830.	Java-oorlog.
1833.	Invoering van het Cultuurstelsel.
1873.	Begin van de Atjeh-oorlog.
1894.	Lombok-expeditie.
1896.	Generaal Van Heutsz vangt aan Atjeh tot volkomen onderwerping te brengen.
1905.	Onder G. G. Van Heutsz erkennen alle Inlandse vorsten in Ned.-Indië het Nederlandse gezag.
1918.	De Volksraad wordt ingesteld.

P. A. DIELS en J. NAUTA

FUNDAMENTEEL REKENEN

NIEUWE UITGAVE

BEZORGD DOOR

J. NAUTA en R. H. ZANDVOORT

Eerste tot derde Rekenboek, 3e druk	à f 0,25
Vierde tot elfde Rekenboek, 3e druk	à - 0,35
Twaalfde Rekenboek, 1e Slotdeeltje voor het zevende leerjaar .	- 0,35
Dertiende Rekenboek, 2e Slotdeeltje voor het zevende leerjaar	*ter perse*
Klassikale Rekencartons, in doos, met Toelichting	f 1,50

Parallelserie voor de Opleidingsscholen.

Achtste tot elfde Rekenboek A	à f 0,35

ONDERWIJZERSBOEKJES, bevattende naast iedere bladzijde der rekenboekjes de antwoorden der sommen en korte aanwijzingen over de manier van behandeling.

Eerste tot derde deel, 2e druk	à f 0,75
Vierde tot elfde deel, 2e druk	à - 0,90
Twaalfde en Dertiende deel	*ter perse*
Achtste tot elfde deel A	à f 0,90

INDIVIDUELE REKENSTOF.

Vijf deeltjes, 2e druk	à f 0,25
Antwoorden, vijf deeltjes, 2e druk	à - 0,25

Bij deze nieuwe bewerking is rekening gehouden met de wensen der gebruikers. De methode is nog meer aangepast aan de nieuwere inzichten, die voor de didactiek en de methodiek van het rekenonderwijs al meer baan breken.
Naar aanleiding van het feit dat de opleidingsscholen hun speciale eisen lieten gelden, verschenen opleidingsdeeltjes voor het 5e en 6e leerjaar. De indeling daarvan is zo opgezet, dat ook in klassen waarvan maar een klein gedeelte der leerlingen naar het voortgezet onderwijs gaat, beide edities naast elkaar kunnen worden gebruikt. De opzet, de indeling, alles is in beide edities gelijk, alleen de uitwerking der sommen is voor de opleidingsdeeltjes naar de eis moeilijker. De behandeling der leerstof door den onderwijzer blijft dus voor alle leerlingen gelijk.
De deeltjes Individuele Rekenstof zijn in overeenstemming gebracht met de volgorde van de nieuwe bewerking. Het blijft dus mogelijk, wanneer er in een klas vlugge rekenaars zitten, door het aanschaffen van enkele exemplaren deze van andere rekenstof, meer individueel gericht, te voorzien.

De oorspronkelijke uitgave, 3e en 4e druk, blijft voorlopig nog leverbaar à f 0,25 per deeltje.

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA

Dr. W. F. STUTTERHEIM

SCHOOLPLATEN VOOR DE JAVAANSE CULTUURGESCHIEDENIS

NAAR OLIEVERFSCHILDERIJEN VAN WALTER SPIES

(GROOTTE 75 BIJ 101 cm)

◎

No. 1. HOFLEVEN OP JAVA VÓÓR DUIZEND JAAR

No. 2. DESA-LEVEN VÓÓR DUIZEND JAAR, TEN TIJDE VAN BARABOEDOER

No. 3. EEN KLUIZENARIJ UIT DE ELFDE EEUW

Prijs per plaat, met toelichting, gevoerd met papier, met afneembare stokken (systeem Keiser) . . . . f 5,75

UITGAVE VAN J. B. WOLTERS — GRONINGEN, BATAVIA
333

196

A. BRAND

AANGEKLEDE JAARTALLEN UIT DE INDISCHE GESCHIEDENIS

VOOR DE LAGERE SCHOLEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

Met kaartjes

Prijs, 6e druk . . . . f 0,40

W. CARELSE

INDIË, VROEGER EN NU

EEN LEESLEERBOEKJE OVER DE GESCHIEDENIS VAN NEDERL. INDIË VOOR DE INDISCHE LAGERE SCHOLEN

Geïllustreerd

Prijs, 6e druk . . . . f 0,70

J. W. DE JONGH en A. G. VAN POELJE

GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND

VOOR DE INDISCHE LAGERE SCHOLEN

Geïllustreerd door J. H. Isings en C. Jetses

Prijs, 5e druk . . . . f 0,75

J. ROORDA

BEKNOPT OVERZICHT DER NEDERLANDSE GESCHIEDENIS

VOOR DE HOOGSTE KLASSEN DER LAGERE SCHOOL

Bewerkt door A. BRAND

Prijs, met kaartjes, 7e druk . . . . f 0,35

J. M. SNIJDERS

LEERBOEKJE VOOR DE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH INDIË

100 JAARTALLEN MET AANTEKENINGEN EN KAARTJES

Prijs, 5e druk . . . . f 0,45